

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Becht Rezső: Város és erdő.

Becht Rezső: Város és erdő.

Kő és fa, város és erdő – ősi ellenségek.

A kő a fa életére tör, a fa gyökere a követ repesztí, a város az erdő zöld testét tépi, az erdő pedig mohón vár az alkalomra, hogy újra hatalma alá gyűrja a várost.

Eleven és holt anyag küzd itt egymással életre-halálra, s már-már úgy látszik, hogy a holt anyag legyőzi az élő.

Ebben a küzdelemben az emberek pártokra szakadnak. Vannak szenvedélyes várospártiak és fanatikus erdővédők. De vannak pártonfelüliek is, akik szeretetüket meg tudják osztani a két fél között úgy, hogy ez a szeretet mégis kerek egész maradjon.

Sopronban, ebben az ellentéteket egymásba símitó városban, sokan vannak ilyenek. Itt egymáshoz szelidülve, szinte egybeolvadva él város és erdő. Az ellenséges indulatok mindkettőjükben lehalkultak, zöld lomb keretezi az évszázados házakat, fakoronák résein át barokk kőszentek emelik csitítva ujjaikat. Az erdőkoszorú itt az eleven kar melegeivel öleli át a hideg kőből való várost, irigység nélkül, az élők szelíd barátságával a holtak iránt.

Mert az ember holt anyagnak véli a követ, hiszen a kő életritmusa az ember végességéhez mérten végtelen lassúnak tűnik. Éppen ezért a kőben látja az ember az állandóság, a maradandóság eszközét és kőbe vési, vagy kőből építi azt, amit az „örökkévalóság” számára szeretne megőrizni. A halhatatlanság vágya a halott márványba menekül, néha hatalmas műalkotás, legtöbbször azonban csak egyszerű sírkő formájában.

Minden, ami kőből van: szobor vagy oszlop, ház vagy torony, az ember érzése szerint elérte azt a végleges alakot, amin túl nincsen már fejlődés, csak állandóság, vagy lassú pusztulás. A Szt. Háromság-szobor sohasem fog rügyeket fakasztani, a Szt. Mihály-templom tornya nem növeszt évgűrűket és Mátyás király háza sem lesz évről-évre terebélyesebb.

Pedig a holt kövekből épített ház is él a maga módján, csak ellenkező irányban, mint az ember és a növény. Életének 190delelő pontja egybeesik születésének időpontjával. Akkor van élete teljében, amikor gazdája először lépi át az új ház küszöbét és az emberi élet először melegíti át a hideg falakat. Attól kezdve életének vonala már hanyatlik, lefelé mutat, az öregedésbe és megvénülésbe. Ha kontár építette silány anyagból, akkor csúf koravénség a sorsa, s megáporodott emberi gondok, megsavanyodott örömek párája telepszik

rá. Ha nemes szellem nemes ízlése alkotta nemes anyagból, akkor megöregedése megszépülés és vénségét a szép aggastyánoknak kijáró tisztelet és szeretet aranyozza be.

Az ódon városok lakói halkabb emberek, mint azok, akik hagyománynélküli vasbetontornyok közt élnek. Gondolataikat és cselekedeteiket minduntalan lábujjhegyre kényszerítik a régi kapuk alatt lengő árnyak. A mult hangjait hallják, valamikori szemek pillantását érzik magukon.

Brügge oly halk, hogy szinte ma is hallani Hans Memling ecsetjének lágy suhanását; Ravenna oly régi, hogy S. Vitale körül az olasz hangosság suttogássá tompul Justinianus császár és Theodora császárné mozaikszemének zománcfényétől.

Sopron öreg házait nem lengik át halott császárok szellemei, de azért az elporladt polgárok szürke árnyai közt felvillan Hollós Mátyás itt álmodott hódító álma, IV. Károly gyanutlan gyermeknevetése, Széchenyi István töprengése, Petőfi dacos pillantása, Liszt Ferenc zongorájának egy-egy futama. A Belváros évszázados házai már régen megszűntek pusztá lakóházak lenni. Sokkal többek azoknál: emléktemetők, mohos szarkofágok, melyeknek fala magába itta az elmúlt nemzedékek első sírását és utolsó sóhajtását, egykori nász- és gyászmenetek piros és sötétlila neszt, a gond lüktetését a boltíves szobák éji homályában, az öröm nevetését a muskátlis loggiákon, a dédapák és dédanyák hangját és pillantását, mindazt, ami valaha hús és vér, nyári napfény és őszi köd volt s aminek emléke megszentelte a most élők számára az ódon hajlékot, amely egykor majd az ő ittlétük emlékeit is megőrző koporsó lesz, de ugyanakkor megmarad a folyton megújuló élet bölcsőjének is.

A régi városok mohos kőedények, szépen faragott hamvvedrek, amelyekben a mult termőföldre válik és az enyészetet őrző edényt az élet kertjévé varázsolja.

A kő hazája a föld mélye. Oda vágyik vissza szakadatlanul, porlasztó honvágygal. A Várostorony erkélyének oszlopai, a Kecsketemplom fialái, a faragott címerpajzsok és az egyszerű téglák mind hazavágyanak Ady „süket halálába”, s ha már ők maguk foglyai az ember akaratának, legalább lepergő kőmorzsákban igyekeznek visszaosonni az anyaföldre.

De az embernek szüntelenül új és újabb építőanyagra van szüksége. Ezért fejt ki sötét ágyából a követ, ezért rázza fel 191hűvös álmából az agyagot, Szapora testének mindig több és több új ház kell, sóvárgó szelleme kövekben gondolkodik és álmait kövekben örökíti meg. Nőnek a városok, néhol szelíden, természetesen, másutt a gyulladt, rákos szövetek vészes iramában. Ahol tavaly még búza ringott, vagy széna illatozott, ma már bérkaszárnya áll, ahol szőlő érett csendesen, ott ma már gépek zakatolnak.

Sopronban is már régen szétfeszítette a város a várfalak szűk gyűrűjét, ledöntötte a bástyás kapukat s felcserélte az egykori zárt egység melegét a korlátlan huzatos távlataival. A kertek kezdték a támadást. A gyümölcsfák, ribizlibokrok és vadszőlőlugasok indultak rohamra a mező és az erdő ellen. A vadszőlőlugasok kis faházakká alakultak át, majd – a mai Deák-tér vonalában – már kőből és téglából épült empire-lugasokká. Az így előkészített terepre azután benyomultak a lakóházak, az utcatorok, az új városrész, a kertek pedig vonultak tovább, mint a hódító hadsereg elővédje, mint „Lövérek”, majd „Lövérek”, fel egészen a Váris tölgyeinek és fenyőinek izmos, zöld faláig. Itt néz most farkasszemet város és erdő, a Lövér-szálló villanyfényessége és a Károly-magaslat mohailatú csendje. Itt kezdődik a kőből való Sopron folytatása, az eleven fák rengetege, a tízezerholdas soproni erdő. A harc megszűnt. Törvény védi az erdő minden négyzetméterét, mert az ember már ráeszmélt az erdő fontosságára, és Sopron is féltve őrzi smaragd-diadémját: erdejét.

*

Vannak az ember életében órák, amikor valamit, ami addig csak ködösen gomolygott lelkében, hirtelen, villámszerűen megért, amikor egy fogalom egész lényét kitöltő valósággá, „élménnyé” lesz.

Mi soproniak az erdő ízét már az anyatejjel együtt szívtuk magunkba. Gyermekkocsink fölé nemcsak anyánk arca hajolt, hanem a soproni erdő lombosága is. A Váris tölgyei politúros makkokat, a fenyvesek fenyőtobozokat szórtak első lépteink elé játékszerűen. Májusban a tavaszünnepek örömeivel szívünkben a Dudleszbe, vagy a Balfi-erdőbe zárandokoltunk gyöngyvirágot szedni; augusztusban, a gyorsan fogyó vakáció szelíd bánatával szívünkben a Kecsepata völgyének mélyét jártuk, ahol a ciklámen pirult a lila homályban. Egész ifjúságunkat a napfénytől pásztázott, árnyas soproni erdők illata kísérte, és ez az erdő velünk marad éltünk végéig, az élet sivatagjaiban és hómezőin is.

Hogy mi az erdő, azt mégis messze Soprontól, a Bajkálon is túl, Mongólia határán tudtam meg.

A hadifogság harmadik évében, háromméteres palánkok mögött, rideg barakkokban elszenvedett esztendők után, egy emberséges orosz parancsnok megengedte a fogoly tiszteknek, hogy 192 tizes csoportokban kirándulhassanak a közeli hegyekbe. A szerelmes diák nem várhatja izgatottabban az első találkozót, mint mi tizen vártuk azt a júliusi napot, amikor a mi csoportunkra került a sor. Végre kitárult előttünk a tábor kapuja és egy fiatal tiszt kíséretében, örök nélkül, de az adott szó megkötöttségével megindultunk a hegyek felé, amelyeket eddig csak a palánk résein át néztünk sóvárogva.

Szótlanul lépegettünk, kicsit szédülve és szinte fuldokolva az izgalomtól, kopott, fakó huszárok, tüzérek, honvédek, tiroli császárvasadók. A fiatal orosz tiszt szánakozó szemmel fürkészte arcunkat, és az útról letérve, virágos, harmatos mezőkön, patak partján vezetett bennünket. Úgy szívtuk magunkba a szabad természet illatát, hogy bordáink szinte ropogtak bele és agyunkat furcsa mámor borította el. Hühnel zászlós, aki odahaza, Karintiában erdész volt, remegő szájszájával figyelte a közeledő erdőt és nyöszörgött a boldogságtól.

Véget ért a virágos mező, völgybe kanyarodtunk és a patakon túl, meredek hegyoldal tetején előttünk állott az erdő. S ekkor az orosz tiszt megszólalt:

„Uraim, én most leheveredek ide a fűbe. Pontosan egy óra múlva teljes számban vissza várom Önöket. Érezzék jól magukat. Do szvidánja!”

Csak egy pillanatig álltunk dermedten, aztán mind a tizen átugrottuk a patakot és hajrá! – fel a meredek hegyre egyetlen iramban, míg magába nem ölelt az erdő és mi át nem ölelhetjük a mohos törzseket. Abban a rövid órában, amit ott töltöttünk bódultan és boldogan a szibériai őserdőben, egész életemre megértettem, hogy mi az erdő.

Hühnel zászlós, aki már azelőtt is tudta, hiába szorította össze az ajkát, a sírás fel-feltört belőle. Talán megérezte, hogy ez az utolsó találkozása az erdővel, s hogy ősszel már a sárgalevelű szibériai nyírfák alatt fog pihenni örökre.

*

Nem lehet azt megmondani, hogy mi az erdő. Csak beszélni lehet róla, kúszán, mint ahogy – látszólag – kúszán nőnek az erdő fáinak gallyai, vagy lelkendezve, ahogy a szeretet beszél.

A magyar nyelv zenéje abban a négy betűben, amivel az erdőt jelöli, csodálatosan sokat kifejez abból, amit az erdő fogalma magába zár. Benne van a harkály kopogása és a tisztások fűveinek remegése, a tölgyesek szelíd fényessége és a fenyvesek sudársága, az erdei talaj békés illata és a csend ezerszólamú éneke. A balzsam hűvösségét érezzük, ha azt mondjuk „erdő”, és látjuk is már harmatos ébredését, gyantaillatú delelését, tavaszi napnyugták madárdalos lángolását, tücsöknótás éjszakáit.

A város kemény és konok kövei között, az aszfalt meddő ¹⁹³sivárságában az erdőt keresi a vágy, az erdőt, ahol tisztán áramlik az élet a föld mélyéből a magasságokba, felfoghatatlan gazdagságban és sokféleségben, a csodák tarka körtancában. A kő a földre húzza az embert, a fa a magasba emeli, a város szennyez, az erdő tisztít. Gyász, gond, keserűség, minden nyomasztó, amit magunkkal viszünk az erdőbe, fennakad a bokrokon és fákon s leszakad rólunk. A lomb zöldjén a szem kialussza minden fáradtságát, a sápadt szellem kipirul az erdő lehelletétől.

Aki sokat járja az erdőt, sok mindennel kibékül, mert sok mindent megért. Megérti, anélkül, hogy dogmákba kellene foglalnia, hogy minden, ami van, Istennek egy-egy részecskéje; megérti, hogy minden élet – harc, még az erdőn is, ahol némán tombol a küzdelem a fényért, a nedvességért és a táplálékért; megérti, hogy az emberi társadalom hierarchiája természeti törvény, hiszen az erdő életében is a legszigorúbb hierarkia uralkodik.

Itt is feltalálhatók a mélyben élő, napfénytől elzárt tömegek, az erdő proletárjai, az algák és talajgombák, az árnyékban derengő mohák és moszatok. A kisemberek rétegét az erdőben a fűvek, erdei virágok, törpe bozótok kasztja képezi. A bokrok már a középosztályhoz tartoznak, a fenyők, tölgyek, bükkfák pedig a gentryhez és az arisztokráciához. Ez a rétegezés teszi az erdőt széppé, változatossá és – életképessé. Ahol ez hiányzik – mint az uniformizált, szigorú sorokban ültetett fenyvesekben –, ott az erdő már nem erdő, csak szálfagyár, szomorú fák szomorú versenynövése.

Szigorú az erdő törvénye. A gyöngének pusztulni, az erősnek harcolni kell. Mindennek, ami az erdőn él, vállalnia kell a feladatot, amire rendeltetett. Az esőgiliszták, lárvák, edaphonok, penészgombák, talajbaktériumok milliárdjai nélkül meghalna az élet az erdőn, mert ezek az alázatos lények szántják, szellőztetik, omlósítják a nyers talajt, ők dolgozzák fel, teszik élvezhetővé a magasabb rendű növények számára és ők alakítják át a rothadó anyagokat táplálékká. Ők az erdő életadó parasztjai. A víztároló mohák nélkül elpusztulna a gögös tölgy, füledté válna az erdő levegője, kiszáradna a talaj. Nincsen felesleges lény az erdő társadalmában. Az igénytelen fenyő, amely oly szerényen, szigorú beosztottságban él, mint sorstársa a fixfizetésű középhivatalnok, épp oly fontos, mint a nagyigényű tölgy.

Nagyszerű tanítómester az erdő. Annál nagyszerűbb, minél jobban tiszteli az erdőt gondozó ember az erdő törvényeit: az egyensúlyt, a részek egymásalárendeltségét. Ezt az egyensúlyt a vegyesállományú erdő valósítja meg a legtökéletesebben.

A soproni erdők azért oly szépek, oly meg nem únhatók, mert túlnyomó részük vegyesállományú. Emberi kapzsiság és rövidlátás, amely legsúlyosabb megnyilvánulásaiban Albániát a ¹⁹⁴kövek „fehér országává”, Isztriát, Dalmáciát, Görögországot karszttá és sziklasivataggá tette, enyhébb formában pedig létrehozta a természetellenes műerdőt, a szálfagyárat, Sopront megkímélte. Bennünket nem terhel a természet ellen elkövetett bűn súlya és annak következménye. S míg Európa legtöbb országában óriási erőfeszítésekkel és anyagi áldozatokkal igyekeznek a bűnt jóvátenni, a karsztokat fásítani és a városok körül erdővet teremteni, addig mi soproniak, elődeink iránti hálával, boldogan járhatjuk szépséges erdeinket.

Aki az erdőt tiszteli és az erdőt járva még érzi magában annak a vallásos érzésnek áhitatát, amely a

régieket a szent tölgyekhez és hársakhoz zárandokoltatta, az „ember” fogalmát tisztítja meg a reátapadt salak egy részétől. Akinek barátai vannak az erdőn: egyes fák vagy facsaládok, tisztások vagy hegyhátak, s ezeket az év minden szakában hűségesen látogatja, sohasem fog csalódni bennük.

A japánok órák hosszat guggolnak egy virágzó bokor előtt csendes elragadtatásban, s ha a „virágok mestere” a „teaszertartás” céljaira óvatosan lefűrészeli egy ágat, vagy levág egy virágot, hogy azt az „ikebaná” művészi szabályai szerint nemesanyagú edényben elrendezze és a „tokonama”-n, a díshelyen elhelyezze, akkor suttogva bocsánatot kér a növénytől. Amikor pedig a virág elhervadt, nem dobja a szemetesládába, hanem a folyó vizére hinti, vagy elhantolja, s néha még emlékkövet is rak a virágsírra.

Mi, cinikus nyugatiak, megmosolyogjuk a keletieknek ezt az egybeolvadását a természettel, de ugyanakkor csodálkozunk azon, hogy a keleti ember mért él boldogabban, mint mi. Ezért! Mert áhitatosan szereti a növényt s általa tisztul meg.

De azért nálunk Európában is, az élet eldurvulásával párhuzamosan növekszik azok száma, akik keleti szemmel nézik az életet, akiknek szeme fennakad minden feleslegesen kivágott fa vérző csonkján s akik minden eltűnt fában egy elhalt barátot gyászolnak.

A városba zárt ember kezd fellázadni a kő egyeduralma ellen és gyorsan növekvő boldogtalansága kihajtja az erdőbe, az örök megújulás és megbékélés zöld birodalmába.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története.

**195 Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története.
(Ötödik közlemény.)**

**1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Verbényi (Veszélka) László: A soproni rajziskola története. / 6.
Az ipari mozgalmak és az elnyomatás kora (Steinacker Károly 1838–73).**

6. Az ipari mozgalmak és az elnyomatás kora (Steinacker Károly 1838–73).

Az 1840-es években a magyarság lelki átalakítása után gazdasági életünk újjászervezésére volt szükség. Népiünk az évszázados hagyomány s a sajátos életszemlélet miatt a földhöz húzódott, terményei feldolgozásával és értékesítésével keveset törődött. A kor két vezéregyénisége, Széchenyi és Kossuth hősiei küzdelemmel egyengette az utat a tarthatatlan állapot és felfogás megváltoztatására. Sok okos gondolat vetődött fel, iskolaalapítások történtek, a magyarság megérezte szükségleteit, a rajziskolák állapotában öröndetes javulás és nekilendülés következett be. Sajátosan magyar tragédia azonban: a tervek kivitelére a rövid idő s a fokozódó küzdelmek miatt nem kerülhetett sor.

A szabadságharc elfojtása válságot hozott a szaknevelésügyben is. A magyarság tétlenségbe süllyedt, lelohadt az az érdeklődés, amely iparosodásunkat volt hivatva előkészíteni s a nemzet beletörődött abba, hogy más intézze sorsát. Ez egyúttal végét jelentette annak a reménynek, hogy a rajziskola a tökéletesedés további útján a korszerű magyar iparosodás intézménye legyen. Népiünk szabadságeszméjét a bécsi kormány hasznos újításokkal igyekezett tompítani s főleg a nevelésügyben végzett nagy munkát. Amire azonban a szaknevelés rendezésére került sor 1854-ben, a rajziskola már annyira elavult, hogy belőle

szaknevelésügyünket újjáteremteni nem lehetett. Az elnyomatás éveiben aztán rajziskoláink lassanként elsovadtak s keveset talált működésben az 1868. évi népoktatási törvény, amely a rajzolat az elemi iskolai tárgyak közé sorolta. A soproni rajziskola kezdetben az elemi iskola szervezetében végezte fontos szerepét, majd a vasárnapi iskola kiegészítő része lett s szinte kegyelemkenyéren tengődött tovább.

Az új rajztanító megválasztása körül ellentét támadt a városi tanács és a győri főigazgató között. Molitor halála a tanév első felére esett, sürgősen gondoskodni kellett tehát hivatalának ellátásáról. A tanácsnak megvolt a maga jelöltje s ezért csak az előírt formáknak tett eleget, amikor Steinacker Károly akadémiai festőn kívül Hander Károly akad. növendékét és Minich József helybeli szobrászt is felterjesztette.¹⁸⁹⁽¹⁾ Közülük az elsőt meleg hangon pártfogolta, sőt a kinevezés megtörténteig a helyettesítéssel ¹⁹⁶is megbízta.¹⁹⁰⁽²⁾ A jelölés nem volt Dresmitzer József győri főigazgató kedvére, a nyilvános pályázat mellőzését s Minich Józsefnek a jelöltek közé való felvételét¹⁹¹⁽³⁾ szabálytalannak tekintette, ezért a helytartótanácsból a tanácsi határozat megerősítése helyett a pályázat kiírásának elrendelését kérte.¹⁹²⁽⁴⁾ Magatartásának igazi oka az volt, hogy egy Hönig Henrik nevű rajztanítót szeretett volna Sopronba küldeni,¹⁹³⁽⁵⁾ a tanács azonban a jelölést korábban megejtette s utólag sem engedett a főigazgató óhajának.

Dresmitzer felterjesztésére a helytartótanács el is rendeli a pályázat kiírását s kioktatja a tanácsot jogairól, valamint az állás betöltésének módjáról.¹⁹⁴⁽⁶⁾ A tanács azonban szívósan ragaszkodik jelöltjéhez, elismerően nyilatkozik Steinacker eddigi érdemeiről, rátermettségéről, hivatkozik az eddigi szokásra s a rajztanítással kapcsolatos terheire.¹⁹⁵⁽⁷⁾ Kitartásának megvan az eredménye: a helytartótanács a helyettesítést tudomásul veszi, eltekint a nyilvános pályázattól, kötelezi azonban a tanácsot arra, hogy a jelölteket vizsgálatnak vesse alá s a rajzokat a főigazgatóság útján hozzá felterjessze.¹⁹⁶⁽⁸⁾ A tanácsi felszólításra¹⁹⁷⁽⁹⁾ 1838 szeptemberében Steinacker 4 mintarajzot nyújt be képességének igazolására¹⁹⁸⁽¹⁰⁾ s ezeket a tanács ismét megleghangú pártfogás kíséretében továbbítja felsőbb helyre.¹⁹⁹⁽¹¹⁾ Döntés előtt a királyi építészeti főigazgatóság (Oberbaudirektion) vizsgálja felül a rajzokat s róluk egyenként kimerítő bírálatot mond. A másik két jelölt nem nyújtott be mintákat, Steinackert a szakvélemény a szaktanítói állásra alkalmasnak mondja.²⁰⁰⁽¹²⁾ Csak ezután, majdnem másfélévi késéssel érkezik meg a kinevezési okmány²⁰¹⁽¹³⁾ s a bonyodalmas eljárás szembeütően igazolja, hogy a kormány a negyvenes években mennyire szívén hordja a rajziskola sorsát s mennyire átérzi jelentőségét.

¹⁹⁷Steinacker Károly nem soproni származású. 1801 körül Bécsben született,²⁰²⁽¹⁴⁾ itt szerezte az akadémiai képesítést. A 30-as években Sopronban telepedett le, az evangélikus népiskoláknak volt tanítója s magán-rajztanítással is foglalkozott.²⁰³⁽¹⁵⁾ A tanács véleménye szerint jó bizonyítványokkal rendelkező, ügyes, megfelelő erkölcsű és jellemű egyén, tanítói hivatalra alkalmas s a nevelésben jó eredménnyel működik.²⁰⁴⁽¹⁶⁾ Ezenkívül jelentékeny tényezője Sopron művészi életének is.²⁰⁵⁽¹⁷⁾

A tanács megbízatása Molitor helyettesítésére tanév közben érte, feladata tehát az volt, hogy a megkezdett úton vezesse tovább a tanulósort. E közben azonban meggyőződött arról, hogy sikeres munkát avult, hiányos felszereléssel végezni nem lehet. A tanév végén jelentette a tanácsnak,²⁰⁶⁽¹⁸⁾ hogy nincs egyetlen a 90 rajzeszköz között, amely javításra ne szorulna. Értéke ennek a beadványnak, hogy a lelkiismeretes tanító pontosságával az eszközök leírását is adta.²⁰⁷⁽¹⁹⁾ A tanács teljesítette a kérést; a halaszthatatlan hiányok pótlását két évvel később alapos javítás s az eszközöknek 90-re való emelése követte.²⁰⁸⁽²⁰⁾

Nagyobb mulasztást is kellett pótolni, hisz évtizedek múltán változott az ízlésforma az építészetben s az ipar többi ágaiban. A helytartótanács ennek a gondolatnak adott kifejezést, amikor a kinevezési okmányban felszólította Steinackert, hogy rajziskoláját fokozatosan különböző fajú és újabb ízlésű mintákkal tartozik felszerelni.²⁰⁹⁽²¹⁾ A rendelkezésnek Steinacker mindenképpen megfelelt: a tanácsi vélemény szerint jó

mintarajzokat készített,²¹⁰⁽²²⁾ a felülbírálásra küldött 4 rajzot is iskolájának szánta,²¹¹⁽²³⁾ de ezután is szüntelen tevékenykedett mintarajzok szerzésében. Tudatára ébredt a korszerű felszerelés hiányának a tanács is. 1840-ben a rajzeszközök felülvizsgálására kiküldött bizottság jelentése szerint²¹²⁽²⁴⁾ sok mintarajz elavult; az egyes mesterségek számára szükséges mintákon kívül építészeti, geometriai és szabadkézi rajzok is kellenének. Erre a tanács a következő évben Steinacker előterjesztésére vásárolt is mintarajzokat.²¹³⁽²⁵⁾

198 Megfelelő minták ügyében tett intézkedést a helytartótanács is. 1842-ben magyar nyelvű rendelettel utasította a rajziskolák fenntartóit,²¹⁴⁽²⁶⁾ nyújtsanak módot a tanítóknak időnként célszerű mintarajzok szerzésére, hogy az intézmények korkívánta tökéletességre emelkedhessenek. A rendelet végrehajtására a rajztanítón kívül Hasenauer Márton mérnök kapott megbízást;²¹⁵⁽²⁷⁾ ez utóbbi lelkes pártfogója lett a rajziskolának. Steinackerrel egyetemben 4 jelentős építészeti és díszítési mintakönyvet szerzett az iskolának,²¹⁶⁽²⁸⁾ később viszont 1847-ben, amikor Deáky Zsigmond főigazgató újabbak vásárlását sürgette,²¹⁷⁽²⁹⁾ 16 példányt ajándékozott az intézetnek s javaslatára a Salzmann Károly-féle rajzokat is megvette a tanács.²¹⁸⁽³⁰⁾

A 40-es évek ipari törekvéseinek hatása a korszerű felszerelésen kívül más tekintetben is jelentkezik. Komolyabb, szigorúbb lesz az ellenőrzés. A rajztanítónak a végzett munkáról félévenként ismét jelentést kell tennie s ehhez mellékelnie kell a tanulók rajzaiból is néhányat. A győri főigazgató több alkalommal terjeszti fel a hatáskörébe tartozó rajziskolák rajzait²¹⁹⁽³¹⁾ a helytartótanácsnak és a Dunántúlon szép számmal működők között ott van a soproni is. Sajnálatos, hogy a főhatóságok véleménye hiányzik az iratok közül. A tanács szintén gyakorolni akarja felügyeleti jogát és 1844-ben felszólítja Steinackert,²²⁰⁽³²⁾ hogy a beküldendő rajzokat felterjesztés előtt neki is mutassa be. Deáky Zsigmond főigazgató is közli bírálatát a tanáccsal; 1847-ben a tanulókat haladásra buzdítja,²²¹⁽³³⁾ ugyanebben az évben a mintákat középszerűeknek minősíti s ezért a tanács Steinackert kérdőre is vonja.²²²⁽³⁴⁾ A hangoztatott kifogások bizonyára javító szándékúak: Steinacker becsületesen végzi munkáját, ez látszik legalább is a városi levéltárban megmaradt, sajátkezűleg rajzolt mintáiból és tanítványainak nagyszámú rajzaiból.

Az 1841–50 közti évekből a rajziskolának nyomtatott értesítői **199**vannak.²²³⁽³⁵⁾ Nem terjedelmes, rendszerint két oldalra terjedő nyomtatványok. Magyar nyelvűek s értékük abban rejlik, hogy belőlük következtethetünk az intézmény szervezetére. A rajziskola ugyanúgy, mint megindulása idején a nemzeti iskola kebelébe tartozik, ennek negyedik osztálya, de gimnázisták, elemisták és nagyobbbrészt tanoncok látogatják. Az iskolának öt osztálya (fokozata) van s ezek keretében a tanulók jelesek, első- és másodrendűek. Egy-egy osztályt átlag egy év alatt végeznek el, a felsőbb tagozatok kevésbé látogatottak. A létszám 100 felett van, csupán 1848-ban és 1849-ben kevesebb.

A rajziskola még a negyvenes évek végén is a kormány gondoskodásának tárgya. 1847-ben küldi szét a helytartótanács a rajziskolákra vonatkozó utolsó, magyar nyelvű rendeletét²²⁴⁽³⁶⁾ s benne megtiltja a céheknek, hogy felszabadítsanak oly tanoncot, aki nem járt szorgalmasan a rajziskolába.

Az 1848. évi szabadságmozgalmak idején nyílik meg Sopronban az első ipariskola. Magánjellegű intézmény, vezetője Moser József technikus.^{224a(37)} Az engedélyt a tanácstól 1848. március 3-án kapja, az április 30-i megnyitást hirdetmény útján hozza az érdekeltek tudomására. A tantárgyak között szerepel mindaz, amire az iparosnak szüksége lehet (olvasás, írás, üzleti fogalmazás, terület- és térfogatszámítás) a rajzolás kivételével. Intézete iránt nyilván a működő rajziskola miatt nem mutatkozik kellő érdeklődés, pedig Moser csekély tandíj fejében a könyveket és eszközöket is maga nyújtja. A kezdet kudarcai, a céhek húzódozása s a kis tanulólétszám nem kedvetlenítik el, fűti tovább a használnivágys: reáliskola pótlására

mindennapos ipariskola, polgárfiaknak tanfolyamok létesítését vette tervbe, sőt engedélyt kér a soproni iparegylet alapítására. Mind-mind hasznos, időszerű gondolat, megvalósításuk elé akadályt gördítenek a zavaros idők. Moser ipariskolája csak rövidéletű kísérlet, a haza ügye őt is a honvédek közé szólítja.

Jelentős változás következett be az 1850. évben: a kétévfolyamú városi alreáliskola megindulása.²²⁵⁽³⁸⁾ Az új szerv az elemi iskola kebelében a 4. osztály kettős tagozataként kezdte meg működését, lazított tehát azon a kapcsolaton, amely a rajziskolát ²⁰⁰az elemi iskolához fűzte.²²⁶⁽³⁹⁾ A reáliskola gyakorlati életre készített elő, tantárgyai között a rajz is szerepelt, elvonta tehát a rajziskola tanítványainak egy részét. A kormányzatot az a gondolat vezérelte, hogy a rajziskola és a reáliskola személyi kapcsolatba hozható vagy egybeolvasztható,²²⁷⁽⁴⁰⁾ felszólította tehát Steinacker rajztanítót, hogy milyen feltételekkel vállalná a rajztanítást a reáliskola két osztályában.

Steinackernek ez ügyben adott jelentése azért nagybecsű, mert belőle következtetni lehet tanítói működésére s a rajziskola állapotára.²²⁸⁽⁴¹⁾ Hétköznaponként heti 10 órában 82 gimnáziumi és elemi iskolai tanulót tanít szabadkézi és körző-rajzra; vasárnap, amikor 3 órára terjed a tanítási idő, 211 a tanoncok száma. Újabb kötelezettséget nem vállalhat, mert az utóbbi időben betegeskedik s a felizgulástól tartózkodnia kell. Joggal állapíthatjuk meg, hogy hivatalát a tanoncok nagy száma miatt nehezen tudja ellátni, ezért maga mellé a vasárnapi rajzoktatásban segédtanítót kér. A tanács megérti a tarthatatlan állapotokat s előterjesztésére a főispán elrendeli a segédtanító alkalmazását.²²⁹⁽⁴²⁾

A kormány 1854-ben kiadott rendeletével szervezte újjá a szaknevelésügyet.²³⁰⁽⁴³⁾ Ráébredt ugyanis arra, hogy a rajziskola már nem nyújtja a korkívánta szükségleteket, hogy figyelmének ki kell terjednie az elemi iskolából kiszabadult földműves ifjúságra is, azonkívül felügyelete alá kell vonnia a testületi tanonciscolákat. A rendelet hatására a városi tanács négyosztályú vasárnapi iskolát szervezett s működését 1855 május 6-án indította meg.²³¹⁽⁴⁴⁾ Az új szervezetnek két tagozata volt: közönséges vasárnapi iskola és vasárnapi ipari iskola. Az első tagozat két osztályra terjedt s vallás szerint elkülönítve a betöltött 15. életévig a földműves ifjúság látogatta,²³²⁽⁴⁵⁾ a második tagozat volt a harmadik és negyedik osztály és lett felszabadulásig az iparostanoncok képzőhelye; a kereskedőtanoncok a testület által 1846-ban alapított iskolában nyerték a szükséges ismereteket.²³³⁽⁴⁶⁾ Az ²⁰¹új szervezetben érdekesen alakult a rajziskola helyzete: az eddigi egyoldalú rajzolás helyett egyéb, elméleti tárgyak kerültek előtérbe s a rajzzal egyenjogúak lettek. Ezzel a vasárnapi iskolában az elemi iskola tanítói jutottak nagyobb szóhoz s a helyi igazgató is kevesebb gondot fordított a rajztanításra. Évtizedek óta kialakult órarendjét megváltoztatta s lehetetlenné tette Steinackernek hivatala ellátását.²³⁴⁽⁴⁷⁾ Steinacker a tanácsnak tárta fel helyzetét és különösen az elemi iskolai tanítók méltatlan bánásmódja miatt panaszkodott; azok ugyanis a rajztermet teljesen maguknak sajátították ki. A tanács Steinackert védelmébe vette és megtartotta a rajztanítás régi rendjét.

Hasonló panaszos hang csendül ki Steinacker 1858. évi beadványából.²³⁵⁽⁴⁸⁾ Korábbi években a rajziskola rajzai bekötve kerültek a közönség elé, vizsga után a tanács felülvizsgálatra az építészeti igazgatóságnak küldte. Az utóbbi években ez a szokás megszűnik s a rajziskola az elemi iskolai értesítőkből hiányzik. Legalább annak engedélyezését kéri, hogy vizsgálatok idején közszemlére tegesse ki a rajzokat. A tanács ismét védelmére kel a rajziskolának s határozottan akarja, hogy a szülők és a mesterek a tanoncok előrehaladásáról tudomást szerezzenek. Utasítja a helyi igazgatót, hogy a tanoncok rajzait a vizsgai munkák közé vegye fel, ezek látogatását a kézműveseknek tegye lehetővé és a kiállítás szerepeljen a vizsgai rendben.

A rajziskoláról, amelyet 1857-ben az elemi iskolával együtt a Fegyvertár-utcából az új iskolaépületbe

telepítettek át,²³⁶⁽⁴⁹⁾ érdekes állapotrajzot kapunk a helytartótanácsnak 1859. évi iskolaösszeíró rendelete alapján.²³⁷⁽⁵⁰⁾ E szerint az iskolának két tagozata van tanulók és tanoncok számára és 491 növendék látogatja. A tanítás két teremben folyik, délelőttönként 8–10-ig tanulóknak, vasárnap, délután 2–4-ig tanoncoknak. Az iskola jó állapotban van, tandíj nincsen.

A szaknevelésügy újjászervezése óta a vasárnapi iskola és a rajziskola a tanoncképzés szervei Sopronban, e kettőnek bizonyítványára van szükség a felszabadításhoz. Hogy a tanács ebben mily szigorúan jár el, igazolja Töpler Gusztáv esztergályosmester kérésének elintézése 1859-ben.²³⁸⁽⁵¹⁾ Fia ugyanis kitöltötte tanoncéveit, nem rendelkezett azonban a szükséges bizonyítványokkal; a vasárnapi iskolát egy évig, a rajziskolát három hónapig látogatta. A tanács a 21 éves tanoncnak oly feltétellel ²⁰²adta meg a szabadulási engedélyt, hogy nemcsak a vasárnapi iskolát, hanem a rajziskolát is még három hónapig látogatni fogja.

A kormány 1859-ben újabb szaknevelésügyi rendeletet bocsát ki²³⁹⁽⁵²⁾ és benne az 1854. évi rendelet kiegészítésül a tanoncok kiművelésére ad szempontokat. 1860-ban a helytartótanács megkérdezi a városi tanácsot,²⁴⁰⁽⁵³⁾ vajjon Sopronban is jelentkezik-e a lanyhaság az ismétlőórák látogatásában, hiányoznak-e egyes céhek és szándékozik-e ez ellen a tanács valamit tenni. A tanács jelentése szerint egyes céhek lanyhábban járnak, ezeknek már megfelelő intést küldött.

Régen felvetődött gondolatot akar megvalósítani az asztaloscéhnek 1862. évi beadványa.²⁴¹⁽⁵⁴⁾ Ebben annak elrendelését kéri, hogy Steinacker rajztanító a felszabadítandó tanonc rajzait a bizonyítvánnyal együtt adja ki. Szükséges ugyanis, hogy ezeket felszabadulás alkalmával a céh megvizsgálja és a tanoncnak a szakrajzban való képességéről, haladásáról meggyőződjen. Ez a tanoncokat egyúttal serkenteni fogja. Időszerű a beadvány másik pontja is: szükséges lenne az ipari szakrajzban jártas tanító Steinacker mellett, mert a jelenlegi túlhalmozás miatt lehetetlen feladatát teljesítenie. A tanács a rajzok kiadását engedélyezi, szaktanító alkalmazását nem.

1863-ban ismét baj van a tanoncok iskolalátogatása körül. Az igazgató azt jelenti a tanácsnak,²⁴²⁽⁵⁵⁾ hogy a tanoncok feltűnően elhanyagolják az ismétlőórákat. Ha felelősségre vonja őket, azt állítják, hogy mestereik akadályozzák a látogatást. Büntetés, a tanonckodásnak negyed- vagy félévvel való elhalasztása sem használ; ezért a mesterek megintését kéri. A tanács kellő intelmet küld a mestereknek.²⁴³⁽⁵⁶⁾

Gyér érdeklődés és állandó panaszok közepette szinte különösen hangzik az asztaloscéh újabb beadványa 1867-ben.²⁴⁴⁽⁵⁷⁾ Úgy látszik, hogy ez a céh értette meg leginkább a rajztanulás nagy jelentőségét. Fájdalommal állapítja meg, hogy a vasárnapi oktatás a múlt évben néha 6–8 hétig szünetelt, ezért annak elrendelését kéri, hogy Steinacker rajztanító – úgy, mint hajdan – készíttessen a felszabaduló tanoncokkal próbarajzot. Oly kérés ez, amely teljesen szokatlan a 19. század végén, hisz a céhek a rajziskola megindulása óta szabadulni akartak ennek hatásköre alól.

A soproni rajziskola az 1871. évből figyelemreméltó ritkasággal ²⁰³rendelkezik. Az elemi iskola 1870–71. évi értesítője előadja az osztálytermek felszerelését és ezek között a rajziskola leltárát is.²⁴⁵⁽⁵⁸⁾ Az összeállítás alapja az 1815. évi leltár²⁴⁶⁽⁵⁹⁾ és bennünket elsősorban az érdekel, milyen mértékű a gazdagodás a hat évtized folyamán. A leltár első része a mintarajzgyűjtemény; ennek jelentékeny részét az 1815-ben már meglévő 200 számozott rajzminta teszi. Van gazdagodás az utóbbi évek vásárlásai folytán, de ezek lenyomatok; Steinacker is gyarapította számukat. A leltár második része a könyvanyag; a régieken kívül vannak újabb szerzemények.²⁴⁷⁽⁶⁰⁾ A leltár harmadik része a felszerelést tartalmazza; ez alapján szegényesebb az 1815. évinél. Különösebb fejlődés 1815 óta nem látszik s így joggal állíthatjuk, hogy a 19. század eleje a soproni rajziskola fénykora volt.

Steinacker Károly volt az egyetlen rajztanító, aki három évtizednél hosszabb ideig állott a rajziskola élén. Nagy odaadással, hozzáértéssel és hivatásszeretettel látta el a munkakörét és ha hangzottak is el javító törekvések, ezek a nagyon népes tanulószereggel kapcsolatos viszonyokon akartak segíteni. Az elemi iskola tantestületébe tartozott, tanított ott 1870-ig, helyettesített a reáliskolában,²⁴⁸⁽⁶¹⁾ mindvégig mintaképe maradt azonban az igazi szaktanítónak; híven kitartott hívatása mellett és a rajztanítóságot nem cserélte fel a nagyobb tekintélyt adó reáliskolai tanársággal. Az 1870-es években erői megfogyatkoztak, 1873-ban már nem tudta hivatalát ellátni.²⁴⁹⁽⁶²⁾ Hosszas betegsége miatt a helyettesítés és nyugdíjaztatás is felvetődött. A közgyűlés az elsőt szükségesnek mondotta ki és megbízta Wilfing József rajztanítót az órák ellátásával. A nyugdíjazással, mivel ez az eljárás „némi bizalmatlanság jellegét viselné”, nem foglalkozott a közgyűlés, hanem inkább megbízta a tanügyi bizottságot, hogy ez ügyben Steinackerrel tárgyalásokat kezdjen. Tartós betegsége miatt Steinacker visszatérésére számítani nem lehetett, ezért 1873 június 18-án nyugdíjaztatását kérte az agg rajztanító és ezt a tanügyi bizottság a következő év elejével mondta ki.²⁵⁰⁽⁶³⁾ A nyugalmat nem sokáig élvezhette: egy hónappal később, 1873 július 18-án halt meg.²⁵¹⁽⁶⁴⁾

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

204 Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai.

(Folytatás.)

A leszármazáson, valamint a népesedéstörténeti vizsgálódásokon kívül sok más kérdést is föl lehet dolgozni a családtörténet segítségével. A falu *házainak*, jobbágytelkeinek vagy nemesi kúriáinak történetét például csak akkor lehet teljes sikerrel megírni, ha már ismerjük a bennük lakott családok leszármazását. Ha viszont azt akarjuk a falu népiségtörténetében érzékeltetni, hogyan szerezte meg egyik-másik törekvő család – házassági kapcsolat, ingatlanvásárlás stb. útján – a falu telkeinek, házainak tekintélyes részét, ugyancsak elengedhetetlen a rokoni kapcsolatok ismerete. Olyan, jobbra település- és társadalomtörténeti kérdések feldolgozásához azonban, melyeknél a családtörténet és leszármazás már csak mint segédeszköz jön tekintetbe, az anyakönyveken kívül más, a kitűzött célnak megfelelő források szükségesek. *Településtörténeti kérdések* feldolgozására különösen alkalmasak az 1786., 1805. és 1857. évi *népösszeírások*. Ezek a házban lakó családfő nevén és életkorán kívül a házastárs és gyermekek nevét és életkorát (születésének évét) is közlik.⁷⁽⁶⁵⁾ Ha tehát az egyes családok leszármazását már ismerjük, akkor ez összeírásokból a személyazonosság a név, életkor és házastárs nevének egyezése alapján könnyen megállapítható. Ezzel együtt az illető családtag lakóhelye, a család ősi fészke, telkének, házának a falu házsorában való elhelyezkedése is ismeretessé válik.⁸⁽⁶⁶⁾ A múlt századi *földkönyvek*⁹⁽⁶⁷⁾ és *telekkönyvek* arra utalnak, hol feküdtek a család régi szántóföldjei. Az anyakönyvek mellett a népiségtörténet nagyszerű forrásai a különféle *összeírások*.¹⁰⁽⁶⁸⁾ Sopron megye ebben a tekintetben meglehetősen **205** hátrányos helyzetben van, mert csak a 18. század elejétől kezdve rendelkezünk minden községre kiterjedő, egységes szempontú teljes összeírással. Az 1853. évi úrbéri pátens által elrendelt örökváltságnak és tagosításnak községtörténeti szempontból szinte fölmérhetetlen jelentőségű iratai, vagyis a földesurak és a község telkesgazdái vagy zsellérei közt létrejött *földmegváltási szerződések*, az ezek megfellebbezése folytán lefolytatott *úrbéri pörök*, mindezek előzményeként a *Mária Terézia-féle úrbérrendezés* és az 1810-es évekből származó *írtástvisszaváltó pörök* iratai hatalmas forrásanyagot szolgáltatnak a falu társadalomtörténetéhez.¹¹⁽⁶⁹⁾ Minthogy nagy részletességgel közlik az összeírások alapjául szolgáló háztartások vagyoni és népesedési viszonyait, a társadalomtörténeti kérdések egész sorát lehet általuk

megvilágítani, egy-egy családra, nemzetségre, vagy az egész falura nézve egyaránt. Nagy előnyük, hogy minden községre nézve egységes szempont szerint (legtöbbször adókivetés céljaira) készültek, teljesek s így a legváltozatosabb összehasonlításokra alkalmasak. Ezeket az összeírásokat legjobban úgy hasonlíthatjuk össze, ha bizonyos korszakok határain létrejött két összeírást állítunk egymás mellé. Az 1715. évi regnicolaris összeírás például a 18. század hatalmas népi gyarapodásának, vagyoni, társadalmi tagozódásának kezdetét jelzi, az 1853. évi földtehermentesítéssel kapcsolatos összeírások pedig ennek a korszaknak lezárását, a jobbágyság felszabadítását, az úrbéri korszak jó vagy rossz eredményeit érzékeltetik. A két korszak összehasonlítása föltétlenül rámutat valamilyen kérdésre, amelybe bele lehet kapaszkodni, amelyet ki lehet fejteni, amelynek okait érdemes kutatni, megmagyarázni. E kérdés kifejtését tartalmazó gondolatsor természeténél fogva egységes, tehát nem áll fönn az a veszély, hogy a feldolgozás zilált és szétszórt lesz. Jól bevált eszköz a kérdések kiemelésére, ha két községet hasonlítunk össze. Nem lehet kétséges, hogy az anyakönyvek és az összeírások együttes használata mélyebb bepillantást enged a népiségtörténeti kérdésekbe, mint ha külön-külön értékesítjük őket. Minthogy azonban a községek népiségtörténete csak a 18. század elejéig számíthat az anyakönyvek támogatására, azért az azt megelőző korban, vagyis tisztára az összeírások alapján történő kutatásnál már úgy kell fölvetnünk a kérdéseket, hogy azok megoldása független legyen a vérségi hovatartozástól. A kutatás eszköze ilyenkor az összeírásokban előforduló *családnevek* elemzése és magyarázása.

Amint a népiségtörténet fonalán visszafelé haladva a 17., ²⁰⁶majd a 16. századba érünk, az egyszempontú, teljes összeírások is eltűnnek s helyettük csupán alkalmyszerűen összeállított *névsorokra*, nem egységes szempont szerint és nem minden falura kiterjedően, vagy nem pontosan végigvezetett jegyzékekre bukkanunk. A vármegyénkre vonatkozó levéltári anyag még ilyen viszonylagos értékű összeírásokban is szegény. A Nádasdyak elkobzott birtokainak, valamint a győri püspökséghez tartozó falvaknak 16–17. századi urbariumai ugyan megtalálhatók, ¹²⁽⁷⁰⁾de már a megyére vonatkozó dézsmajegyzékek nem maradtak fönn. A nemesi községek nemes- és zsellérlakosságáról, továbbá a portális adózás kereteiből kivont s ehelyett megyei taksát fizető zsellérközségek lakosságáról az 1670-es évektől kezdve vannak lajstromok. ¹³⁽⁷¹⁾A 17. század végéről és a 18. század elejéről származó taksalajstromok bőséges utalást tartalmaznak a taksás nemesség vagyoni állapotára, állatállományára, birtokának nagyságára, a bevetett szántóföldek területére vonatkozóan is. Szórványosan közölnek jobbágyneveket a hiteleshelyi levéltárak birtokfelvallási jegyzőkönyvei, hatalmaskodásról, tanukihallgatásról, jobbágyvisszapörlésről szóló különböző okiratai, ¹⁴⁽⁷²⁾az Országos Levéltár NRA-gyűjteménye, a táblai perek ugyanott, Sopron megye 16–17. századi közgyűlési jegyzőkönyvei és iuridicus iratai. Ezeknek az alkalmosszülte, töredékes névsoroknak többek közt az a hátrányuk, hogy egy-egy név hiányából nem lehet a név tulajdonosának eltávozására következtetni. Azaz mindig nem szolgálnak pozitív adatokkal s ekkor negatív megállapításokra sem nyújtanak lehetőséget.

A jobbágyközségek népiségtörténetébe alkalmas módon illeszthetők még be a magánföldesúri levéltárak *úriszéki iratai*, elsősorban pedig jegyzőkönyvei. A parasztság örökösödési viszonyairól, a jobbágybirtok szerény terjeszkedésének módjairól, a jobbágytelkek osztályáról, de a jobbágyság erkölcsi életéről is (v. ö. az úriszéken tárgyalt bűnügyeket!) csak az úriszékek anyagának feldolgozása útján szerezhetünk gyarapodást fogyatékos ismereteinkhez. Történeti érdeklődésünk egyoldalúságára utal az a sajnálatos körülmény, hogy nincsen a magyar történeti irodalomban olyan munka, mely az úriszékek anyagán alapulna. ²⁰⁷Mentségül hozható fel, hogy ezen iratanyag legtöbbje magántulajdont képez s így nehezen hozzáférhető. A magánföldesúri levéltáraknak, elsősorban pedig a nagybirtok uradalmi levéltárainak megnyitása igen sok indítást, új eszmét és szempontot hozhatna magyar népiségtörténetünkbe. A községi levéltárak anyaga – ha itt-ott van is ilyen – annyira szegény, hogy értékesítésének módját nem érdemes e

helyen fejtegetni.¹⁵⁽⁷³⁾ Jobbágyközségeinkre vonatkozóan általános statisztikai és községtörténeti adatokat nyújtanak még a 16–17. századi dica-lajstromok, az 1598. évi házsámlálás, az 1596. és következő évek taksás nemesi névsora. A dicák a lélekszám hozzávetőleges megállapítására azonban nem alkalmasak, mert az adóegységet képező porta fogalma időnkint és helyenkint változik.

A nemesi községek társadalmának életéről a hiteleshelyi, megyei és magánlevéltárak (családi levéltárak) szinte valamennyi iratcsoportjai egyaránt bőséges utalást tartalmaznak. A nemeseknek alig volt olyan életmegnyilvánulásuk, amelyet valahol fel ne jegyeztek volna. A reájuk vonatkozó kutatásokban sokkal inkább az adatok megválogatásával, szétrostálásával, mint összegyűjtésének gondjaival kell megbirkózni. Általában a nemesi községek levéltári anyag tekintetében sokkal előnyösebb helyzetben vannak, mint a jobbágyközségek.

A *faluhatár multja* a falu anyagi művelődésének tükörképe. Terjeszkedéssel, erdőirtással, mocsárlecsapolással éppen megyénkben érték el szinte csodával határos eredményeket. Az a folyamat, ahogyan az ősi, vad tájalkotó elemekből (erdők, vadvizek) az ember állandó közremunkálása révén a modern kulturtáj alakult ki, a mult emberét egészen új megvilágításban, *öntudatos tevékenysége* közben vetíti elénk; a népiségtörténet viszont inkább a lakosság életviszonyainak lassú, észrevétlen, szinte öntudatlan átváltódásait igyekszik legrögzíteni. A faluhatár multjával foglalkozó tudománynak alig van története. Eddig a településtörténet vetette fel ezeket a kérdéseket, mégis inkább a házsorok kialakulása, a belső település érdekelte, mint a falu határában lefolyt változások. Ide tartozik a *földközösség* történetének, helyi különlegességének, megszűnése idejének és körülményeinek, a határ régi *dűlőrendszereinek* kérdése. Leghelyesebb a mult század elején létrejött földkönyvekből lerajzolni a tagosítás előtti dűlőrendszert, a 60-as évek kataszteri földmérése és telekkönyvei alapján pedig a tagosítás utáni új, mai dűlőrendszert: a kettő összehasonlítása alapján vonjuk le következtetéseinket. A dűlőrendszerek rögzítéséhez szinte kimeríthetetlen forrásokat nyújtanak már a középkortól kezdve a különféle határjárások, ²⁰⁸határviták aktái a hiteleshelyi levéltárak „metales” című iratcsoportjaiban. Igen sok dűlőnév rejtőzik e levéltárak birtokfelvallási és beiktatási jegyzőkönyveiben is. A középbirtokos földesurak jobbágyközségeire, valamint a kismemesi falvakra nézve ezek a határjárások és birtokátruházási jegyzőkönyvek szintén alkalmasak a hiányzó telekkönyvek pótlására. A nem egyszer több évszázadon át húzódó birtokpörök is teljes sikerrel értékesíthetők a dűlőnévkutatásban. E tekintetben nem hagyható figyelmen kívül a 18. század végével kezdődő *kéziratos térképanyag* sem. Az úrbéres tulajdonosok által művelt szántóföldeknek a határban való elhelyezkedésére irányuló kutatásnak már szoros kapcsolata van a családtörténettel. Hogyan öröklődnek a földdarabok apáról-fiúra? – ennek a kérdésnek tudományos vizsgálata fényt deríthetne a magyar parasztság földimádatának indítékaira is. Nem kevésbé fontos tudományos érdek fűződik a határ meghódításának kérdéséhez is; hogyan tolta az erdőirtás, mocsárlevezetés a művelhető területek határát kifelé, hogyan készítette elő a tökéletlenebb legelő- és rétgazdálkodás a szemtermelés útját. A nagymultú magyar kertészet történetére is úton-útfélen találkozunk utalásokkal. Sopronmegyei különlegességnek tekinthető a hansági élet története, a rábamenti vízáradásos falvak erőfeszítéseinek rajza. A csapodkörnyéki Nagyerdő sajátságos gazdasági élete is várja kutatóját. Az 1853. év után lefolyt jobbágyfelszabadítás a vele kapcsolatos tagosztály révén kap nagy fontosságot minden falu határának történetében. A nemesi községekben ugyanilyen szerepe volt a mult század harmincas éveiben eszközölt birtokelkülönzésnek és arányosításnak.

A falvak *belső településének története* két kérdés körül csoportosul. Ezek: a házak, épületek, templom, iskola története egyrészt, a házsorok története másrészt. A házak történetének feldolgozása csakis a családtörténettel kapcsolatban történhetik. Erre már utaltunk. Az iskola és templom történetére, valamint a

község egyháztörténetére bőséges adatot tartalmaznak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek. A házsorok kialakulására II. József 1786. évi első kataszteri munkálataiban, térképeiben s ezeknek szövegrészében¹⁶⁽⁷⁴⁾ kapunk bő forrásanyagot. A 18. század végétől kezdve kéziratos térképek, majd kataszteri térképek nyújtanak a házsorok, falualaprajz történetéhez elsőrangú adatokat.

A *falul eliségére*, szellemi és erkölcsi műveltségének multjára vonatkozó kutatás szoros kapcsolatban van a szellemi néprajzzal és az egyháztörténettel. Míg azonban a néprajzi kutatás számára egyetlen község igen kicsiny terület ahhoz, hogy valami újat és értékeset lehessen kihozni, addig egyháztörténete minden községnek van. Az egyháztörténeten kívül a hívek benső életét irányító *vallási ténykedések hatásait*, továbbá templom és iskola együttes hatásaként a szellemi élet megnyilatkozásait kellene vizsgálat tárgyává tenni. Az efajta kérdésekre vonatkozó „adatokat” hiába keressük levéltárakban. A néppel való állandó érintkezés közben egy-két kiszólás, egy-egy érdekes gondolatkapcsolat, egy sokatmondó következtetésláncolat rávilágíthat olyan összefüggésekre, amelyeknek előzményei a multban gyökereznek. A szenvedésekkel szemben tanusított magatartás viszont igen gyakran a lélek erkölcsi erőtartalékára enged következtetni. A falu hagyományanyaga (elsősorban a családi hagyományok), mesekincse, az egyházi és világi énekköltészet (esetleg egy kedvenc éneknek is van története!) a falu leliségének multjából világít rá egy-egy mozzanatra. Igen mélyre lehet hatolni a néplélek erkölcsi magatartásának ismeretében a tekintélytisztelt történeti mozgatóinak kutatásával. Ha sikerül kipuhatolni, miért becsülik meg az egyiket s miért vetik meg a másikat, akkor már a *népi értékszemléletet* hámoztuk ki. A népi értékelés alapja és indoka pedig – a magyarság nagyfokú konzervatívizmusa folytán – többnyire az apa, vagy az ősök megrendíthetetlen tekintélye. Amikor aztán a kikérdezettek arra hivatkoznak, hogy az általuk is követett elveket apjuktól tanulták, mert hiszen az öregapjuk is így cselekedett, akkor ezzel kapcsolatosan olyan történetkéket mesélnek el rég letúnt őseikről, amelyek nemcsak a család egyéniségének megismeréséhez visznek el bennünket, hanem az egész falu elmúlt lelki magatartására, erkölcsi felfogására, értékelésére, vagy gondolkozásmódjára is jellemzőek. A kutatás eszköze tehát itt a néppel való állandó érintkezés, a kikérdezés, jóízű beszélgetéseikben való részvétel. Éppen ezért van igen nagy szerepe a falutörténetírásban a helyben lakó papoknak, orvosoknak, tanítóknak.

Ezek a sopronmegyei községtörténetírásnak minden esetben szerephez jutó forrásai. Külön célkitűzések egyéb forrásairól itt nem beszélhetünk. A lelőhely alapján csoportosítva e forrásokat, 1. helyben, a községben található, 2. megyeközpontban, hiteles helyeken, Budapesten stb., szóval idegenben hozzáférhető forrásanyaggal találkozunk. E csoportosításból az első pillanatra megállapítható, hogy *egy kutató* – akár helyben lakik, akár valamelyik levéltárral rendelkező városban – az összes *forrásokhoz* alig férhet hozzá. Éppen ezért jó falutörténet a helyben lakó kutatónak és a levéltárakhoz könnyen hozzájutó városi kutatónak együttes munkája révén jöhet létre. Előbbi a helybeli adatgyűjtést, utóbbi a levéltári kutatást végzi el. Ezzel a munkamegosztással a falutörténetírás egy másik, nagy nehézsége is önként megoldódik. Falutörténetre elsősorban a község lelkészének, tanítójának van szüksége. Ha tud is latinul, a levéltári kutatás módjának elsajátítása nélkül kilátástalan vállalkozás lenne munkához kezdenie. A munka nehezebb része, a levéltári kutatás az itt említett munkamegosztás módszerével szakemberre hárul, viszont a helyi kutató *a saját területén* kitűnően és eredményesen értékesítheti képességeit. A munkamegosztásnak másik nagy előnye abban rejlik, hogy a megyei központban vagy a fővárosban munkálkodó levéltári kutató könnyen hozzáférhet a szakirodalomhoz, folyóiratokhoz, a középkori okleveles anyagot tartalmazó okmánytárakhoz.

A helybeli kutatóra háruló feladatok a következők: 1. a helyben található írásos anyagnak, az anyakönyveknek és telekkönyveknek, esetleg a földkönyveknek feldolgozása, 2. írásos emlékek,

nyomtaványok, kéziratok, művészettörténeti emlékek, néprajzi stb. tárgyak *gyűjtése*, 3. a falu lelkiségére, valláserkölcsei, szellemi életére, dalkincsére, családi és egyéb hagyomány-anyagára vonatkozó adatok kutatása (idetartozik a nép ajkán élő dülönevek gyűjtése is). Aki népe multja iránt érdeklődik, ne a földesúri család ügyes-bajos dolgaikat tartalmazó levéltári anyaghoz, hanem az anyakönyvekhez forduljon. A telekkönyvek a mult század közepe óta szemléltetik a falu belső települését, a falu-alaprajz és a külső határ, valamint a dülőrendszer lassú mozgását. A faluban – padlásokon – található régi nyomdatermékek, kéziratok anyag állandó, következetes gyűjtése idővel szép „községi levéltárat, múzeumot” hozhat létre. Külön figyelmet érdemelnek a régi imakönyvek, hiszen népi nyomdatermékeink legtöbbje vallásos tárgyú. Naptárak gyűjtése, esetleg csak összeírása tartozik ide. A falu *jövő történetírása* számára megbecsülhetetlen kincs volna az osztrákoknál rendeleti úton meghonosított gyakorlatot átvenni, hogy t. i. a tanítók a *faluk mai életének* főbb eseményeit, fontosabb mozzanatait állandóan papírra vessék. Pár évtized multán ezek a falu-krónikák, évkönyvek történeti forrásokká válnak. Itt persze nem az időjárás leírására gondolunk, mint ahogy ez egyik-másik, hasonló céllal íródott plébánia-krónikákban található, hanem olyasfajta mozzanatok lerögzítésére, mint amilyeneket a Soproni Szemle kisebb közlemények rovata megörökít.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. / Emerich Soós: Die Quellen zur Geschichte der Gemeinden des Komitates Sopron.

Emerich Soós: *Die Quellen zur Geschichte der Gemeinden des Komitates Sopron.*

Verfasser spricht über die Fragen, die der Heimatforscher bei der Bearbeitung der politischen, Volkstums- und Siedlungsgeschichte, sowie der Geschichte des religiösen Lebens der einzelnen Gemeinden im Zusammenhange mit bisher stark vernachlässigten Quellen (z. B. Matrikelbücher) zu lösen hat.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve.

211 Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve.

A városrendezésről és az építésügyről szóló 1937: VI. t.-c. a magyar városok fejlődésében fordulópontot jelent.

A multban a magyar városok fejlesztését kevés kivétellel a véletlen és az egyéni érdek irányította. A külterjes és a rendszertelen fejlődést semmi sem akadályozta meg, ezért az utakkal, a vízvezetékkel és a csatornával, egyszóval a közművekkel való ellátás a szétszórt település mellett lehetetlenné vált.

Az említett törvény a véletlen helyébe a tervszerűséget, az egyéni érdek és a teleküzérkedés fölé a közösség érdekét helyezte. Ezért minden városnak meg kell állapítania a városfejlesztési tervét (programját). A külterjes fejlődést pedig lehetetlenné teszi a törvény azzal, hogy kötelezi a városokat, határozzák meg pontosan azt a területet, amelyet városiasan kívánnak kialakítani. Ennek határvonalán túl a lakótelepek keletkezése meggátolható. A felmérés után pedig meg kell állapítani a városias kialakításra szánt terület általános és részletes rendezési tervét.

Sopron városfejlesztési tervét *Hantó István* műsz. tanácsos ügyosztályvezetői felügyelete mellett e sorok

írója készítette. A közgyűlés a program tárgyalására ad hoc bizottságot küldött ki, ennek elnöke a polgármester, illetve helyettese; tagjai pedig Hantó István, Hárs György, dr. Heimler Károly, dr. Hering Zoltán, dr. Pinezich István, Schármár Károly, Stornó Miksa, dr. Vendl Miklós, Völker József és az előadó voltak.

A közgyűlés a városfejlesztési tervet az ad hoc bizottság módosításaival elfogadta és 9071/22. kgy. 1939. sz. alatt határozattá emelte.

Sopron nagyságát és jelentőségét a multban virágzó kereskedelmének és számos híres iskoláinak köszönhette.

A nagy mult kőbe épített emlékei megmaradtak, mert a tatár- és törökdúlás Sopront nem érintette. A nagy kereskedelmi élet azonban megszűnt, mert a fővasúti és közúti vonalak elkerülték Sopront és az új határok megfosztották Sopront gazdasági háttérétől.

A nagyhírű iskolák megmaradtak, sőt Sopron iskolavárosjellege a volt selmeci erdő- és bányamérnöki főiskola idetelepítésével még inkább kidomborodott.

Sopron gazdasági életének alapját a jelenben iskoláin és élénken fejlődő gyáriparán kívül a vendégforgalom alkotja.

A város szubalpin klímája, 10.000 holdas erdőbirtoka – amelyet 176 km hosszú kiépített, messze földön egyedülálló sétaútvonalak hálózna be –, számos kirándulóhelye, az osztrák [212](#)havasok közelsége, a Lövészálló, a Lövérfürdő és a Fertő-tó a nyugalmat és pihenést keresők ezreinek kedvelt üdülihelyévé tették Sopront. A vendégek a természet szépségein kívül szórakozást találnak a város fejlett művészeti életében, műemlékeiben és műgyűjteményeiben.

Sopron multja és jelenje szabja meg a jövő fejlődésének lehetőségét is: amely az iskolaváros és az üdüli város tervszerű fejlesztésében rejlik. Ez határozza meg a városrendezés elveit és ez jelöli meg azokat a feladatokat, amelyeket a szebb, nagyobb és boldogabb Sopron érdekében meg kell valósítanunk.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városrendezés alapelvei.

A városrendezés alapelvei.

A műemlékszerű belső városmagot a lehetőség szerint meg kell őrizni, mert ez Sopron legnagyobb értéke. Az elrejtett és hozzá nem férhető történeti és művészeti emlékeket fel kell tárni. Szükség van az elavult közintézmények és lakóépületek egészségessé tételére, a nyomortanyák megszüntetésére, minden család részére olcsó, egészséges, száraz, napos, átszellőztethető lakás nyújtására, lehetőleg minden lakáshoz kert vagy udvar létesítésével. Ezért a levegőtlen, kútszerű udvarokra nyíló belvárosi lakásokat meg kell szüntetni. A nem műemlékjellegű hátsó épületszárnyak lebontásával belső szabad területeket kell nyerni. A lakásra már nem alkalmas, de műemlékszerű épületeket más célokra kell felhasználni: gyűjtemények, raktárak, irodák céljára.

A város csodálatosan szép tájképét is meg kell őrizni, a települést be kell illeszteni a természet nyújtotta keretbe. A befejezetlen városszéleket, egységes, a természetbe beolvadó lezárással kell ellátni. A szerencsés

terepalakulatot a beépítés megválasztásával láthatóvá kell tenni. Ezért egyes kiemelkedő pontokon koronázó középületeket tervezünk. Azokon a kilátópontokon, ahová középület vagy torony nem kerül, kilátóttereket tervezünk. Magánépületekkel a magaslatokat nem szabad beépíteni. A dombok lejtőit terraszosan kell kialakítani és azokon csakis szabadon álló építkezést engedünk meg.

Mivel Sopron egyik legfőbb erőforrása a vendégforgalom, Sopront be kell kapcsolni a Budapest–Bécs, Budapest–Semmering és Bécs–Balaton utak révén a nemzetközi autóforgalomba. Ezeknek az utaknak nem szabad a várost megkerülniök, hanem a főútóérbe, a Várkerületbe, kell bekapcsolódniok. Autóutakat kell építenünk a környék legszebb és a vendégforgalom szemszögéből fontos pontjaihoz.

Az iskolavároshoz méltó, hogy az iskolák épületeit a kor kívánalmainak megfelelően újjáépítsük és lehetőleg zöld környezetbe helyezzük. Különös fontossága van a nyári egyetem intézményének, [213](#) amelyre fekvése miatt Sopron a legalkalmasabb, mert a tanulmányok nyaralással való összekötését teszi lehetővé.

A földrajzi fekvés kedvező további gyárak letelepedésére is. Hogy a gyárak ne zavarják a nyaralókat, már régen külön, a nyaralóvárostól távolosó városrészeket jelöltünk ki. Szükség van a belső városban terpeszkedő gazdaházak kitelepítésére is.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A régi szabályozási terv.

A régi szabályozási terv.

Wälder József volt városi főmérnök 1905-ben készítette el Sopron szabályozási tervét, amelynek alapján – egyes részletmegoldásoktól eltekintve – a város rendezése eddig történt. Ez a terv, amelyet a századforduló nagy magyar városrendezője: Palóczy Antal vizsgált felül és talált helyesnek, elavult, mert tervezője természetszerűen nem láthatta előre az autóforgalom széldületes fejlődését. Tervét elsősorban a széépészeti elvek irányították, ezért zárt terekre és az utcaképek esztétikai lezárására törekedett, figyelmen kívül hagyva a forgalom igényeit. Az akkori szabály szerint az utca hosszúsága nem lehetett nagyobb a szélesség 25-szörösénél. E határ túllépése esetén az utcák tengelyébe középületeket tervezett és az útvonalakat könyökszerűen megtörte. Ezt a szél megtörése miatt is tervezte. Sűrűn alkalmazta a körutakat, a sík területen is az íves utcákat és a kelet-nyugati irányú utcákat, amelyek északra nyíló lakóhelyiségeket eredményeztek.

Másrészt Wälder túlbecsülte Sopron lakosságának gyarapodását. Szabályozási terve 1234 hektárnyi = 2770 holdnyi területet ölel fel. Ez a terület – Wälder számítása szerint – elegendő lett volna 181.831 lakos elhelyezésére, amely lélekszámot feltevése szerint Sopron 2065. évben érné el. Számítása alapján a város lakosságának Brennbérg, Kőhida, a külsőség és a katonaság nélkül 1930-ban 38.900 főnyinek kellett volna lennie. Ezzel szemben az 1930. évi népszámlálás szerint ezen a területen a polgári lakosság száma csak 31.633 volt.

Wälder szeme előtt 8 közigazgatási kerületre oszló Nagy-Sopron lebegett. Minden kerület részére középületekkel övezett főteret vagy tércsoportot tervezett.

A túlméretezett terv fenntartásának az lenne a következménye, hogy meg kellene engedni a külterjes építkezést és a település olyan nagy területet foglalna el, hogy annak a közművekkel való szükséges ellátása

elviselhetetlen terheket róna a városra. Hátránya még a tervnek a telektömbök túlságos elaprózása is.

Szükség van tehát a városias kialakításra szánt területnek a tényleges fejlődéshez mért megállapítására és Wälder József tervének átdolgozására. A terv főközlekedési hálózatát az autóforgalom [214](#)figyelembevételével kell kiigazítani. Ki kell küszöbölni a könyökszerű utcatoréseket. A forgalmi utcáktól el kell választani a lakóutcákat, amelyeket lehetőleg észak-déli irányban kell vezetni, hogy a szobák délelőtt, délután napsütést kapjanak, az északra nyíló ablakok kiküszöbölhetők legyenek és a kerteket a napfény járhasa át. Kíváncsú, hogy lehetőleg a város minden pontjáról pormentes sétaúton legyenek elérhetők a nagy parkok és a város közvetlen közelségében fekvő és éppen ezért építési tilalom alá vonandó erdők. Ebből a célból az összefüggő parksávok hálózatát kell megteremteni.

Mivel a vendégforgalomra való tekintettel az úttesteket pormentes burkolattal kell ellátni, ezért a lakóutcákat költségkímélés céljából a lehető legszűkebb méretekre kell tervezni; a napbesütési szög megkívánta házsor távolságot pedig előkertekkel és parksávokkal kell elérni.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A település iránya és a lakásszükséglet kielégítése.

A település iránya és a lakásszükséglet kielégítése.

Városunk az ú. n. soproni medence délnyugati sarkában fekszik. (Átlagos fekvése 212 m. A. f.) A várost délről és délnyugatról az Alsó- és a Felsőlövérek magaslatai (Nándormagaslat 310 m, Sörházdomb 292 m, Károlymagaslat 398 m), északról és északkeletről a Bécsidomb (247 m) és a Koronázó domb (250 m), délkeletről pedig a Kurucdomb (230 m) határolja.

A Lövérek felső lejtőin az esés 18–20%, a bécsidomb felé az esés 6–12%. Ezért a város terjeszkedése észak és dél felé korlátolt és csakis szabadon álló, villaszerű építkezéssel lehetséges.

Az uralkodó északnyugati szélirány miatt, a város keleti területeit a gyáripár, a munkástelepek és a gazdák részére kell fenntartani. A közművekkel könnyen ellátható zárt sorú bérház és sorház építkezés számára tehát csakis a nyugati irányban való terjeszkedés marad meg. Itt is határt szab a vízmű gyűjtőkútjainak védőterülete.

A területekkel tehát takarékosan kell bánni és nagyobb lakószűrűségekre kell törekedni. Ez jelenleg gyér. A belvárosban 281, a Deák-téren 52, a Hunyadi-utcában 30, a lövérekben 5 lélek hektáronként.

A rendelkezésre álló kevés lakóterület miatt szükség van arra is, hogy a város helyes, okszerű telekpolitikát üzzön, hogy a véletlen, a teleküzérkedés és uzsora helyett, a tervszerűség és a közérdek irányítsa a város fejlődését. Ezért csak ott szabadna az építkezést megengedni, ahol a közművek már megépültek, kivéve a nyaralónegyedet, a Lövéreket. [1\(75\)](#)

215 Sopron összes lakosainak száma 1930-ban	35.895 volt,
ebből a külterületi lakosok száma	3.454 volt,
a belterületen az összes lakosok száma	<hr/> 32.441 volt.

Mivel a katonaság létszáma ingadozó, a népesség szaporodására vonatkozó vizsgálatot a polgári lakosságra kell korlátozni.

Sopron polgári lakosainak száma 1930-ban	35.081 volt,
ebből a külterületi lakosok száma	3.448 volt,
a belterületen a polgári lakosok száma	<u>31.633 volt.</u>

A polgári népesség szaporulata:

	Összesen	%-ban
1869–80 időszakban	2114	10.01
1881–90 időszakban	3991	17.19
1891–900 időszakban	3415	12.54
1901–10 időszakban	969	3.16
1911–20 időszakban	1709	5.41
1921–30 időszakban	2181	6.55

A természetes szaporodás (a születések és halálozások különbsége) lényegesen nagyobb volt, a tényleges szaporulatot azonban az elvándorlás jelentékenyen apasztotta.

1. sz. (népességi) táblázat.

	Élveszületések	Halálozások	Természetes szaporodás	Tényleges szaporodás	Vándorlási különbözet
	száma				
1901–1910	9.356	6.614	2.742	454	–2.2
1911–1920	7.569	6.664	905	1.316	4
1921–1930	7.356	5.550	1.806	647	–11.

A lakosság száma a következő 30 év alatt valószínűleg így fog alakulni:

A belterületen a polgári lakosság száma 1930-ban	31.633 lélek,
A népszámláláskor távollevők száma 1930-ban	2.204 lélek,
A katonaság létszáma	1.000 lélek,
A várható szaporulat 30 év alatt (1870–1930-ig tartó 60 évi átlag alapján)	7.163 lélek,
A belterületen az összlakosság száma 1960-ban	42.000 lélek,
A külterületen az összlakosság száma 1960-ban	5.000 lélek,
Összesen	47.000 lélek.

Körzet sor-szám	216A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség	E t
	1 laká-sos	2 laká-sos	3 laká-sos	4 laká-sos	5 laká-sos	több laká-sos	intézmény			Össze-sen	ezenkívül intézményekben			
1	3	4	4	1	3	158	–	–	30	779	–	200	3.9	
						15								
2	4	3	6	7	14	162	1	–	56	1122	23	288	3.9	
						21	1							
3	3	1	4	1	1	103	3	–	22	447	69	129	3.5	
						12								
4	12	1	4	2	1	187	–	–	39	796	–	228	3.5	
						19								
5	–	1	1	3	–	99	3	–	17	514	200	116	4.4	
						10	2							
6	20	10	8	4	2	44	–	–	49	505	–	134	3.8	
						5								
7	8	2	2	1	4	195	–	–	33	783	–	237	3.3	
						16								

Körzet sor-szám	216A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség	E t
	1 laká-sos	2 laká-sos	3 laká-sos	4 laká-sos	5 laká-sos	több laká-sos	intézmény			Össze-sen	ezenkívül intézményekben			
8	4	8	3	–	4	90	–	–	28	540	–	139	3.9	
						9								
9	22	5	5	7	2	136	14	–	56	891	52	221	4.0	
						14	1							
10	13	5	7	7	4	114	–	–	48	745	–	206	3.6	
						12								
11	52	13	8	7	2	73	–	–	91	887	–	213	4.2	
						9								
12	51	25	9	8	2	52	–	–	101	943	–	222	4.2	
						6								
13	17	12	7	3	1	7	–	–	41	316	–	86	3.7	
						1								
14	18	9	4	4	4	43	–	–	45	532	–	127	4.2	
						6								
15	25	17	7	11	4	55	7	–	71	764	500	206	3.7	
						7	4							

Körzet sor-szám	217A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség	E t
	1 laká-sos	2 laká-sos	3 laká-sos	4 laká-sos	5 laká-sos	több laká-sos	intézmény			Össze-sen	ezenkívül intézményekben			
16	13	7	3	–	–	13	–	–	24	225	–	49	4.6	
						1								

Kör- zet sor- szám	217A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma össze- sen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakáson- kénti laksűrű- ség		
	1 laká- sos	2 laká- sos	3 laká- sos	4 laká- sos	5 laká- sos	több laká- sos	intézmény			Össze- sen	ezenkívül intézmé- nyekben			E	t
17	15	7	10	4	6	218	–	–	64	1241	–	323	3.9		
						22									
18	22	17	6	4	3	45	–	–	57	601	–	150	4.0		
						5									
19	2	7	1	4	1	139	1	–	31	823	40	180	4.6		
						16									
20	6	6	5	6	3	146	6	–	39	929	550	218	4.3		
						13	4								
21	50	24	9	4	3	29	–	–	94	739	–	185	4.0		
						4									
22	20	11	8	5	5	112	8	–	59	900	312	223	4.0		
						9	2								
23	25	12	2	–	–	34	–	–	42	386	–	89	4.3		
						3									
24	10	14	6	11	8	225	–	–	73	1371	–	365	3.8		
						24									
25	10	6	15	10	2	91	3	–	54	873	110	208	4.2		
						11	2								

Körzet sor-szám	217A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség	E t
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos	intézmény			Összesen	ezenkívül intézményekben			
26	22	23	9	8	4	72	1	–	74	857	120	218	3.9	
						8								
27	11	3	9	5	2	153	–	–	47	901	–	227	4.0	
						17								
28	16	5	4	2	3	16	–	–	32	311	–	77	4.0	
						2								
29	7	2	1	–	–	107	–	–	12	664	–	121	5.5	
						2								

Körzet sor-szám	218A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség	E t
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos	intézmény			Összesen	ezenkívül intézményekben			
30	48	28	6	1	1	28	–	–	88	690	–	159	4.3	
						4								
31	49	11	5	1	–	26	–	–	69	547	–	116	4.7	
						3								
32	24	10	–	–	1	8	–	–	36	258	–	57	4.5	
						1								

Kör- zet sor- szám	218A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma össze- sen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakáson- kénti laksűrű- ség		
	1 laká- sos	2 laká- sos	3 laká- sos	4 laká- sos	5 laká- sos	több laká- sos	intézmény			Össze- sen	ezenkívül intézmé- nyekben			E	t
33	40	10	3	3	4	114	1	–	73	821	260	215	3.8		
						13									
34	7	7	–	2	2	8	1	–	19	205	15	47	4.4		
						1									
35	27	6	6	5	1	139	–	–	60	952	–	221	4.3		
						15									
36	1	4	5	5	7	128	6	–	34	723	–	213	3.4		
						12	1								
37	25	14	7	6	4	50	6	–	62	670	35	174	3.9		
						6	4								
38	52	12	4	2	2	6	–	–	73	481	–	112	4.3		
						1									
39	20	12	5	3	1	6	1	–	43	307	96	83	3.7		
						1									
40	34	19	5	7	2	38	2	–	71	637	350	164	3.9		
						3	2								
41	19	18	5	4	3	37	–	–	54	507	–	138	3.7		
						5									

Körzet sor-szám	218A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség		
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos	intézmény			Összesen	ezenkívül intézményekben			E	t
42	16	4	–	–	–	–	–	–	50	151	–	54	4.3		
						–	–								

Körzet sor-szám	219A beépített telkek száma							Üres telkek száma	Telkek száma összesen	Lakosság száma		A körzetben levő összes lakások száma	Lakásonkénti laksűrűség		
	1 lakásos	2 lakásos	3 lakásos	4 lakásos	5 lakásos	több lakásos	intézmény			Összesen	ezenkívül intézményekben			E	t
43	33	7	5	–	1	–	–	–	46	207	–	67	3.1		
						–	–								
44	80	–	–	–	–	–	–	–	80	173	–	80	4.7		
						–	–								
45	2	5	3	8	7	59	–	–	33	576	–	147	3.9		
						8									
46	7	19	10	3	4	91	2	–	53	704	147	198	3.5		
						10	2								
47	7	5	1	3	7	168	–	–	38	892	–	235	3.8		
						15									
48	8	5	7	4	2	135	1	1	40	867	25	200	4.3		
						13									

Összesen:

az újonnan nyitandó utcákban elhelyezhető lakosság	10.408
az intézményekben levő lakosság	2.904
összesen	53.000

A II. sz. telekstatistikai táblázat szerint a belterület beépített területe 42.600 lakos elhelyezésére alkalmas. A városias kialakításra szánt területen tervezett új utcákban elhelyezhető még kb. 10.400 lakos. Eszerint a városias kialakításra szánt területen összesen 53.000 lakos fér el, tehát ez előreláthatóan évtizedekre további bővítést nem fog igényelni.

A városias kialakításra szánt terület határvonalát a mellékelt térkép mutatja.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városias kialakításra szánt terület felosztása.

A városias kialakításra szánt terület felosztása.

Az üzleti városrészt a Várkerület, a Belváros, a pályaudvarokhoz vezető útvonalak alkotják. Idekerülnek a még üres telkeken a nagyobb bérházak is.

220 *Lakóterületek* lesznek a Csengery-utca környéke és a Káposztás-kertek beépítetlen részei.

A tisztviselő-város a Déli vasút pályatestétől délre, a Harkai-úttól nyugatra az Erzsébetkertig és a Lövérekig terjedő rész. Ide tervezzük az új iskolákat is.

Az üdülőváros az Alsó- és Felsőlövérek területe. Középpontja a Lövérszálló. Főútözei a Szt. István-körút, a Horthy Miklós-körút és a Károly-körút. Fejlesztésül szolgál az Egeredi-domb és a Pócsi-erdőnek az Egeredi-út–Békató és a Kőszegi-út között elterülő része.

Gyárvárosrészek:

a) A Gy.-S.-E. V. Győr felé vezető pályatest, a Bánfalvi-patak (vámon belül levő szakasza) és a Kőszegi-út között, ezektől keletre fekvő terület.

b) Az Ágfalvi-út, a tervezett körút, a MÁV. vágánya, a lovassági laktanya és a Somfalvi-út határolta, ezektől nyugatra fekvő terület, de csak füstmentes tüzelőberendezéssel működő, már meglevő gyárak részére. Újabb gyárakat itt a laktanyák közelsége miatt légoltalmi okokból már nem szabad létesíteni.

c) A Nemeskúti-út, a Rákosi-út, a Ravaszd-utca, az ev. temető, a Balfi-út határolta és ezektől keletre fekvő terület, téglagyárak részére.

d) A nagykiterjedésű, zajos, tűz- és robbanásveszélyes gyárak, üzemek, továbbá a kisebb mértékben bűzös gyárak és telepek részére azt a területet szánjuk, amely a kőszegi vasútvonal, a győri vasútvonal és a

győri-út között terül el.

e) a nagymértékben bűzös, egészségtelen gyárak, telepek, továbbá sertés- vagy más hízlalók²⁽¹²⁴⁾ és ojtóanyagot termelő telepek részére a két patak összefolyásánál fekvő terület szolgál.

Munkástelepeknek szánjuk a Kőszegi-út és a Harkai-út között fekvő területet, a Kurucdombot és a Somfalvi-út környékét.

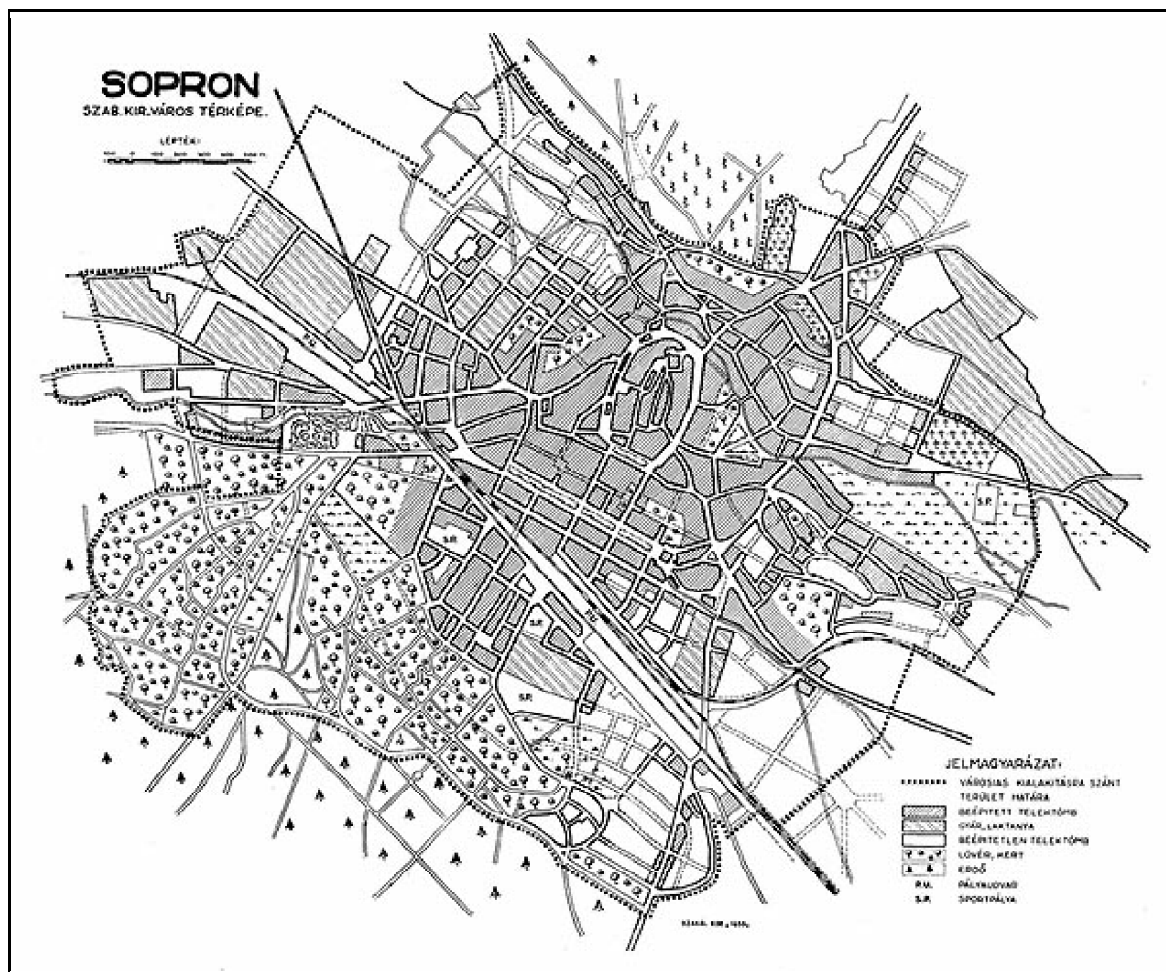
A gazdák részére a Malom-utca, a Híd-utca, a Póda Endre-utca és a Pozsonyi-út között fekvő terület van kijelölve. További területet lehet kijelölni gazdák részére az élelmezési raktáron túl a Somfalvi-út északi oldala és a Lackner Kristóf-utca folytatása közt a Gy.-S.-E. V. vágánya mindkét oldalán, de a vízművek gyűjtőkútjaira való tekintettel csak csatornázás és vízvezetéki vízellátás feltételezésével.

A fel nem sorolt belsőségek lakóterületek maradnak. Itt helyezkedhetik el a kisipar.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / Sopronnak a központtól távoleső és külön rendezést igénylő települései:

Sopronnak a központtól távoleső és külön rendezést igénylő települései:

1. *Brennbergbánya* 169 lakóházzal, 1672 lakossal.

SOPRON SZAB. KIR. VÁROS TÉRKÉPE.

221 A terület és a felépítmények a város tulajdona. A bérlő az Urikány-Zsilvölgyi Magyar Kőszénbánya R. T. A rendezés akadálya, hogy Brennbergbánya területébe benyúlik a völgyek mentén Ágfalva község közigazgatási területe. Ezért a rendezési tervnek az ágfalvi területre is ki kell terjeszkednie. Leghelyesebb volna ezeknek a nyúlványoknak Brennberghez csatolása. A bánya alkalmazottainak száma 1900-ban 1008, 1910-ben 832, 1920-ban 720 és 1930-ban 596 volt. Termelése 1934-ben 100.040 tonna volt. A lakosság száma 1910-ben 1954, 1920-ban 1760 és 1930-ban 1672 volt, tehát szintén csökkenő.

Mivel Magyarország e legrégebbi szénbányájának szénkészlete kimerülőben van, lényegesebb fejlődés már nem várható. A város és a bányatársaság között fennálló szerződés szerint a szerződés megszűntekor az építmények a városé lesznek. Ezért a bányatársaság az újabb építményeket lehetőleg az ágfalvi területre építette.

A telepnek temploma, iskolája, óvodája, csendőrségi kirendeltsége, nyugdíjas otthona, kaszinója, mozgóképszínháza, postahivatala, vendéglője, üzletei, saját villamoserőtelepe és Ágfalva állomásról rendes nyomtávú vasútvonala van.

A terep hegyes-völgyes. A magassági viszonyok a következők: Igazgatósági épület 402 m, nyugdíjas otthon 333 m, régi Brennberg 370 m, Új Hermes-akna 470 m, a közben fekvő magaslatok 458 m, illetve 508 m magasságúak az Adria felett.

A telepet erdők veszik körül. Mezőgazdasági művelésre a meredek hegyoldalak nem alkalmasak. Ezért a szénkincs kimerülése után a lakosság csökkenésével kell számolni. Életlehetőséget csak az üdülőhellyé való fejlesztés fog nyújtani.

2. *Kőhida állami fegyintézet* 1072 lakossal.

A fegyházhoz 97 lakás tartozik. Ezenfelül 7 lakóház van magántulajdonban, a kerítésfalon kívül. A telepnek temploma, iskolája, óvodája, vendéglője van. A fegyházban szövőgyár működik. Az intézet villanyvilágítással, saját vízvezetékkel és csatornázással van ellátva.

A népesség száma 1910-ben 978, 1920-ban 827 és 1930-ban 1072 volt. Tehát emelkedő, azonban nagyobb fejlődéssel nem lehet számolni.

Szükség van a pozsonyi út kiépítésére, továbbá a városba vezető gyalogút és kerékpárút megépítésére.

3. *Tómalom fürdőtelep*, 14 szobás szállodával, 5 lakóházzal, 16 állandó lakossal. A fürdőtelepnek villanyvilágítása van. A vízfelület nagysága 24.000 m². Ez a tekintélyes vízfelület, továbbá a víz tisztasága, bő, természetes pótlása és a környező erdőkoszorú alkalmassá teszi a telepet további fejlesztésre.

Szükség van a város felé irányuló közlekedés megjavítására, **222**elsősorban a pozsonyi-út kiépítésére, továbbá a Kistómalmon át vezető kocsit, gyalogút és kerékpárút megépítésére.

Meg kell építeni a fenékleeresztő zsilipet, ki kell irtani a tó úszó növényzetét és a nádas egy részét; el kell távolítani a bejáratot eléltelenítő kabinsort, a már elkészített rétegvonalas rendezési tervben előirányzott parkokat és forgalmi teret meg kell valósítani és új szállót kell majd építeni. A Tómalom alatt fekvő réten vízgőgyintézet volna létesíthető Wörishofen mintájára. [3\(125\)](#)

4. *Virág völgy nyaralótelep* 16 lakóházzal, illetve nyaralóépülettel, 1 vendéglővel, összesen 11 állandó lakossal. A szélvédett és a városhoz közeleső fekvése, gyümölcsösei alkalmassá teszik a telepet a nyaralásra. A telepnek villanyvilágítása van, a hozzávezető út is kiépült. Szükség van azonban vízvezeték létesítésére, mert a vidék talajvízben szegény és ki kell fejleszteni az úthálózatot is.

A telep bővítésének – különösen a város felé – akadálya a birtokviszonyokban rejlik. A szőlőkertek az állandó osztás következtében annyira keskenyek, hogy építkezésre nem alkalmasak. Ezért telekrendezést kellene itt végrehajtani.

5. *Balf fürdőnek* a város határába eső része, 4 lakóépülettel, 13 lakossal.

Az építkezésnél tekintettel kell lenni a lithiumos, kénes gyógyfürdő forrására. Ezért csak lakóházak és nyaralók építését szabad megengedni, míg gazdaházak építését meg kell tiltani. A gyógyforrások védőterületén kutak ásása is tilos.

Az 1–5. pontban felsorolt külső telepek részletes felmérésére az alig várható fejlődés és a telkek nagysága miatt szükség nincsen. A rendelkezésre álló 1:2880 térképek megfelelőek. A magassági felmérést a mérnöki hivatal fogja elvégezni.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / Sopronbánfalva kérdése.

Sopronbánfalva kérdése.

Sopron város fejlesztési tervének figyelemmel kell lennie Sopronbánfalva nagyközségre is, amelynek a Nándorfásor és a Cseresznyesor között fekvő nagyobbára beépített része ék alakúan nyúlik be a város beépített részébe. A mintegy 4000 lakosú, szegény, közművek híján levő községnek Sopronhoz való csatolása súlyos terheket róna a város közönségére, mert közművekkel, utakkal, gyalogjárókkal kellene a községet ellátni. Ezek a létesítmények közegészségügyi okokból alig volnának tovább halaszthatók. Másrészt növekednének a község lakosaira kivetendő közterhek és járulékok. Ezért a csatlakozást ezidőszerint egyik fél sem kívánja.

Mivel azonban a város egyes utcái Bánfalván folytatódnak, 223söt vannak utcák, amelyeknek egyik oldala a város, a másik oldala a község területére esik, ezért szükség van a község általános, a város területébe ékelődő részének pedig részletes rendezési tervének elkészítésére és a város rendezési tervével való összhangba hozatalára is. A város csatornázási tervének végleges elkészítésénél pedig szintén figyelemmel kell lenni Bánfalvára, tehát a Bánfalvi-patak mentén tervezett főgyűjtőt, továbbá a szomszédos és közös utcák csatornáit úgy kell megtervezni, hogy a község csatornáit is befogadhassák. Ezért a város a belügyminiszterhez fordul, hogy a városrendezésről szóló 1937: VI. t.-c.-nek a városrendezésre vonatkozó rendelkezését e t.-c. 18. § (2) bekezdése alapján Sopronbánfalva községre is terjessze ki, kötelezze továbbá a községet az általános rendezési tervnek, továbbá a beékelődő területre a részletes rendezési terveknek elkészítésére és a város terveivel való összhangba hozására.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása.

A városfejlesztés végrehajtása.

Mindazokat a feladatokat, amelyeket a városias kialakításra szánt terület felmérése, az általános és a részletes rendezési terv megállapítása után, a város fejlődése érdekében, különösen a városrendezés révén, megvalósítani kell és azok megvalósításának módozatait az alábbi *munkaterv* sorolja fel. Ez a munkaterv feltünteti a feladatok megvalósításának előrelátható időrendjét, számításba vehető költségkeretét és a szükséges terület nagyságát is.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 1. A mezőgazdaság feladatai.

1. A mezőgazdaság feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Központi pásztorház és bikaistálló	0.3	1950	60.000

Cséplőhely a Pozsonyi-úton	1.0	1940	–
Bor- és gyümölcs közraktár a p. u. közelében, hűtőházzal	0.1	1950	–
Az Ógábonatéren fekvő városi major kitelepítése a Malom-utca-ba vagy a régi vágóhíd helyére ⁴⁽¹²⁶⁾	1.0	1960	180.000
A belső városmagban levő Rákóczi-, Hátulsó-, Domonkos-, Újteleki-utcai gazdaházak kitelepítése a gazdák elhelyezésére szánt városrészbe	–	1990	–
A régi műemlékszerű házakban közös bormérések létesítése és a lakásokban való bormérés megszüntetése	–	1980	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 2. Az ipar feladatai.

2242. Az ipar feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Új gyártelepek (fafeldolgozó, konzerv-, börgyár stb.)	0.8	1950	–
Vasáruagyár (Csengeri-utcai) kitelepítése	1.2	1950	–
Pamutipar kitelepítése	1.4	1960	–
Marlovics sertéshízlalótelep kitelepítése	0.6	1950	–
Kisebb üzemek kitelepítése	1.0	1960	–
Csontgyűjtőtelep és szappanfőzők kitelepítése	0.1	1940	–
Füstmentes tüzelőberendezés létesítése a Gy. S. E. V. műhelyében és a Selyemipar R. T. telepén	–	1940	–
Kézműveskamrai székház	0.05	1950	–
Kiállítási csarnok (a kultúrpalotában)	0.05	1960	–
Kiállítási terület	2.0	1980	10.000
Homokbányák a Pozsonyi-út mentén	4.0	–	–
Agyagbányák az Aranyhegyen	40.0	–	–

Agyagbányák a Récényi-út mentén	1.0	–	–
Kőbányák a Várisi és a Vashegyi erdőben	5.0	–	–
Szeméttelep a Pozsonyi-úton	2.0	–	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 3. A kereskedelem feladatai.

3. A kereskedelem feladatai.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Zöldség- és tojáspiac ideigl. a Várkerület mellékkocsiútjain	–	1940	–
Zöldségpiac létesítése az Apponyi-téren és a Kanizsai-téren	–	1950	–
Baromfipiac a Papréten	–	1940	30.000
Vásárcsarnok a Várkerület 60. sz. ház helyén	–	1960	150.000
Az állatvásártér kihelyezése a Győri-út közelébe	4.0	1950	100.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 4. A közlekedés feladatai.

4. A közlekedés feladatai.

I. Vasutak.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
A pályaudvarok egyesítése, illetve új központi pályaudvar létesítése	–	1990	(Az állam terhére)
A Gy. S. E. V. ebenfurti ágának a belterületet metsző részének megszüntetése és a kiágazásnak a sörgyáron túl való helyezése	–	1990	–
Rakodóvágány építése a tervezett vágóhídhöz	–	1950	–

225 Kocsifelüljáró a Jókai-u. folytatásában	–	1950	300.000
Kocsifelüljáró az Erzsébet-utcában	–	1960	400.000
Kocsialuljáró a Kőszegi-úton	–	1980	400.000
Kocsifelüljáró a Levente-u. és Arany János-u. között	–	1990	300.000
Gyalogfelüljáró a Wälder-utcában	–	1950	20.000
Gyalogfelüljáró a Kossuth Lajos-utcában	–	1950	40.000

II. Főközlekedési utak.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Megmarad a győri, pozsonyi, somfalvi, ágfalvi, brennbergi, kőszegi-út bevezetése.			
A győr–soproni áll. közút soproni átkelési szakaszának átépítése és a Bécsi-útnak a Lackner-utcába vezetése	–	1940	510.000
A Győri-utat tehermentesítő elterelő út építése a vágóhídtól a Kőszegi-útig	–	1950	110.000
A két pályaudvar összekötése főforgalmi úttal a pályatestek mentén	–	1960	200.000
A Balfi-útnak a Torna-utcába való vezetése	–	1980	140.000
A Kossuth-utcának a Petőfi-térbe való bevezetése (Újteleki-u. 43., Pejachevich-köz 2., 4. sz. házak lebontásával)	–	1980	300.000
A Bástya-utca megépítése	–	1980	140.000
A Hársfasor megépítése	–	1960	50.000
Díszfelvonuló tér létesítése katonai és polgári ünnepségek tartására (Petőfi-tér v. Széchenyi-tér)	–	1940	100.000
A Felsőlövő-út megépítése	–	1970	60.000
A Panoráma-út és a Winkler-út között tervezett út megépítése	–	1950	40.000

Kerékpárutak építése (Kópháza, Bánfalva, Rákos)	–	1980	10.000
Lovaglóút építése a Deákkúti-úton és a Horthy Miklós-körúton	–	1960	13.000

III. Tervezett utcaáttörések.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
A Rákóczi-utca és Képezde-utca között	–	1950	40.000
a Deák-tér és Domonkos-utca között	–	1960	80.000
a Deák-tér és Rákóczi-utca között (lakóutca) ⁵⁽¹²⁷⁾	–	1980	50.000
^{226a} Hátulsó-utca és Újteleki-utca között	–	1950	60.000
a Várkerület és Paprét között a tűzoltólaktanyán át (kapuval)	–	1970	20.000
Újteleki-utca és Klebelsberg-utca között	–	1960	50.000
Gyalogjáró a vármegyeház udvarán át a Lackner-utcába	–	1980	100.000

IV. A forgalmat akadályozó sarkok, szűkületek kiküszöbölése, utcarendezések és házbontások:

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Várkerület 1. sz. ház lebontása (Heitmann-ház)	–	1950	20.000
Ógabonatér 1. sz. ház lebontása (Breier-ház) ⁶⁽¹²⁸⁾	–	1950	16.000
Ógabonatér 8. sz. ház lebontása (Bősze-ház)	–	1960	25.000
Húscsarnok lebontása	–	1940	–
Rákóczi-utca 8. sz. ház lebontása	–	1950	25.000
Malátagyár lebontása	–	1950	–
Jakóbi-gyár lebontása	–	1950	–
Kossuth-út 21. (Raffensperger-ház) lebontása	–	1950	10.000

Ötvös-utca 10. (Schreiner-ház) lebontása	–	1950	25.000
Festetich-major lebontása	–	1970	–
Papréti 17 (Tham-ház) lebontása	–	1940	–
Régi kórház lebontása	–	1960	–
Újteleki-utca szélesítése	–	1950	80.000
Torna-utca szélesítése	–	1980	40.000
Szedres szélesítése	–	1970	20.000
Kazinczy-utca szélesítése	–	1960	10.000

V. Rendezések, patakboltozások.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Vásártér rendezése	–	1940	–
Patakbeoltozás a Festőköznél	–	1950	100.000
Patakbeoltozás a Csengeri-utca folytatásában	–	1950	100.000
Patakbeoltozás a Frankenburg-úton	–	1940	66.000

VI. Autóbuszközlekedés.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Autóbuszvárócsarnok a Várkerületen	–	1940	–
Autóbuszvárócsarnok a laktanyáknál	–	1950	–
Autógarázs a gyárvárosban	0.1	1960	–
Autógarázs a Várkerület környékén	0.2	1950	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 5. Közegészségügyi feladatok.

2275. Közegészségügyi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Vágóhíd és hűtő építése (Ullein-téglagyárnál)	3.0	1950	700.000
Gőzfürdő fedett uszodával (Hordójelző hivatal telkén)	0.3	1940	560.000
Sportuszoda (Káposztás-kertekben)	0.5	1950	120.000
Sportstadion (Neuberger-téglagyár telkén vagy Káposztás-kertekben)	4.0	1970	400.000
Középiskolai sportpálya	3.0	1950	–
Korcsolyapályák áthelyezése	1.5	1980	–
Sípálya építése ⁷⁽¹²⁹⁾	–	1960	–
Tenniszpályák áthelyezése	1.0	1980	–
Gyermekjátszóhelyek a Papréten	0.1	1950	6.000
a Kurucdombon	0.1	1937	–
a Bécsidombon	0.4	1937	–
az Erzsébetkertben	0.2	1940	7.000
a Káposztáskertekben	0.1	1960	2.000
az Egeredi dombon	0.1	1970	5.000
Népliget (Faraktárnál)	5.0	1980	70.000
Kórház fejlesztése (kórház telkén)	–	1950	135.000
Ideggyógyászati kórház a lövérekben	4.0	1970	–
Járványkórház fejlesztése (Balfi-út)	0.3	1970	20.000
Egészségügyi intézet (belvárosban)	0.1	1940	150.000
Tüdőbeteggondozó a munkásnegyedben	0.1	1970	50.000
Mentőállomás (Tűzoltólaktanya mellett)	0.05	1980	30.000
Fertőtlenítő intézet (Balfi-úton, járványkórház mellett)	–	1980	20.000

Szeméttelep rendezése, fásítása (Pozsonyi-úton)	–	1940	2.000
Általános csatornázás befejezése	–	1950	600.000
Szennyvízderítő telep (a két patak összefolyásánál)	–	1960	300.000
Illemhelyek: Várkerületen	–	1950	30.000
Széchenyi-téren	–	1960	30.000
Ógabonatéren	–	1960	30.000
Kőfaragó-téren	–	1970	12.000
Frankenburg-úton	–	1970	20.000
Lövérekben 3 db	–	1970	36.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 6. Közbiztonsági feladatok.

6. Közbiztonsági feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Rendőrségi székház (Petőfi-téren)	0.3	1940	–
Csendőrségi székház	0.15	1970	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 7. Tűzbiztonsági feladatok.

228 7. Tűzbiztonsági feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Tűzoltólaktanya bővítése	0.2	1960	120.000
A fazsindelyes tetőfedések eltávolítása.			
A túlsűrű belső beépítés fellazítása.			

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 8. Munkásvédelmi feladatok.

8. Munkásvédelmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Munkásotthon építése (a gyárnegyed közelében)	0.2	1970	70.000
Népfürdő építése (a gyárnegyed közelében)	0.1	1960	50.000
Családi kertek létesítése (a gyárnegyedeknél)	4.0	1970	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 9. Légoltalmi feladatok.

9. Légoltalmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Légoltalmi parancsnokság (Lövérekben)	–	1950	100.000
Légoltalmi laktanya (erdőkben)	–	–	–
Nyilvános óvóhelyek 3 db	–	1940	100.000
Légoltalmi raktárak 3 db	–	1940	30.000
Légoltalmi jelzőállomások 6 db	–	1940	60.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 10. Honvédelmi feladatok.

10. Honvédelmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
A laktanyák bővítése és átalakítása	–	1940	143.000
Katonai gyakorlótér bővítése (Harkai fensík)	–	1960	–

Katonai gyakorlótér bővítése (Hubertus)	–	–	–
Repülőtér a külső részen	–	1950	–
Rákóczi Ferenc főreáliskola tornatermének építése	–	1960	–
Az elemi lőtérre vezető út megépítése	–	1950	15.000
Új laktanyákat a gyakorló- és lőtér közelében pavillon rendszerben kell megépíteni.			

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 11. Egyházi feladatok.

11. Egyházi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Róm. kat. templom, kultúrház a Kuruc-dombon	0.6	1940	–
Róm. kat. templom a Felkelő-út elején	0.5	1960	–
Róm. kat. kápolna a Lövérekben	–	1980	–
Ev. templom és kultúrház a Kurucdombon	0.2	1940	–
Ev. kápolna a Lövérekben	0.2	1980	–

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 12. Közművelődési feladatok.

12. Közművelődési feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Óvoda a Kurucdombon	0.2	1950	60.000
Óvoda a Rákosi-úton	0.2	1960	50.000
Óvoda a Papréten	0.2	1940	74.000
Óvoda az Udvarnoki városrészben	0.2	1970	60.000

Óvoda a Káposztás-kertekben	0.2	1960	50.000
229 Elemi iskola: Udvarnoki részben 4 oszt.	0.3	1970	–
Káposztás-kerteken 8 oszt.	0.5	1960	–
Kossuth-utca környékén 8 oszt.	0.5	1950	–
a munkásvárosban 8 oszt.	0.5	1980	–
Leánypolgári iskola (a belső városban)	0.4	1940	300.000
Iparostanonciskola (a belső városban)	0.4	1960	480.000
Kereskedő szakiskola (a belső városban)	–	1990	–
Gazda szakiskola (gazdanegyedben)	2.0	1990	–
Tanítóképző akadémia, líceum és internátus (v. Gömbös Gyula-utca)	1.0	1940	–
Bencésgimnázium és internátus (Rákóczi-utca)	0.5	1950	–
Ev. gimnázium és internátus (Hunyadi J.-utca)	1.0	1960	–
Áll. gimnázium (Káposztás-kert vagy Udvarnoki városrészben)	0.4	1980	–
Ev. hittudományi építkezés befejezése	–	1970	–
Felső keresk. iskola (Udvarnoki városrészben)	0.3	1970	–
Isteni Megváltó Leányai iskolaépületének befejezése	–	1980	–
Városi levéltár áthelyezése régi műemlékházba	–	1990	30.000
Múzeum (Caesar-ház vagy Stornó-ház)	–	1980	30.000
Városi közkönyvtár áthelyezése régi műemlékházba	–	1990	30.000
3. mozgóképszínház (Deák-tér)	0.3	1990	–
Szabadtéri színház a Lövérékben	1.0	1990	50.000
Diákszálló a belső városban 8(130)	1.0	1960	60.000
Kultúrpalota esetleg mozival, képtárral, kiállítási csarnokkal egyesítve 9(131) a Deák-tér tengelyében a tűzéremlékmű táján elhelyezve a tér lezárása céljából	–	1970	400.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 13. Népjóléti feladatok.

13. Népjóléti feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Népszálló építése a vasutak közelében ¹⁰⁽¹³²⁾	0.3	1940	20.000
Napközi otthon a Kurucdombon	0.1	1950	30.000
Napközi otthon a Brennbergi-úton	0.1	1980	30.000
Napközi otthon a Kőszegi-úton	0.1	1990	30.000
Népkonyha (Kőszegi-út)	0.1	1980	40.000
Leányotthon (belvárosban régi házban)	–	1970	30.000
Anya- és csecsemővédő intézet 3 db	0.1	1980	60.000
Városszéli telepítés az Angeron	2.0	1940	150.000
Olcsó kislakások építése a Kurucdombon	1.0	1950	70.000
és a Pócsidombon	2.0	1960	150.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 14. Természetvédelmi feladatok.

23014. Természetvédelmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Parkok összefüggő hálózata	–	1980	30.000
A patakokba torkolló szennyvízbevezetés megszüntetése	–	1950	–
Patakok mentén sétányok (Festőköztől Paprétig támfalakkal)	–	1990	–

A Koronázó-dombon és környékén, a Bécsi-dombtól a Kis Mély-útig összefüggő park létesítése, építési tilalom kimondásával. 11(133)	–	–	–
Szélvédő erdőtelepítés a somfalvi medencében (Zwirschitz-major)	–	–	–
Régi, ritka fák védelme: Nagytóalmi fehér nyárfák,			
Harkai fensík tölgyes,			
Szárhalom bükktanufái,			
Frankenburg-úti kanadai nyárfa, 24 m,			
Erzsébet-kerti mezei szil,			
Erzsébet-kerti lúcfenyő,			
Erzsébetkerti sequoia gigantea,			
Papréti platánfái,			
Füredi-kert fái,			
Galagonya-köz 4. sz. feketefenyő,			
Mária-tölgy a Tölgyes-mocsárnál,			
Fertő-part nyárfái,			
Hubertusz alatti tölgyfák.			
Bécsidombi hegyiliget befejezése	2.0	1960	10.000
Kilátóterek: a Hársfasoron	–	1950	6.000
a Panoráma-úton	–	1960	5.000
a Bástya-utca tetején	–	1970	10.000
a Koronázó-dombon	–	1980	2.000
a Kurucdombon	–	1990	10.000
A vasúti vágányok mentén elősövények ültetése a Gróf Tisza István-út mintájára	–	1950	2.000

A téglagyárak agyagfalai elé eltakaráó nyárfasorok ültetése	–	1970	2.000
---	---	------	-------

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 15. Helyi jelleg kifejezésre juttatása.

15. Helyi jelleg kifejezésre juttatása.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Régi utcaképek megóvása.			
Jellemző gazdaházak megtartása.			
Szélmalomok visszaállítása	–	1950	15.000
Kertiházak megőrzése (Deák-tér, Bástyá-utca).			

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 16. Történelmi vonatkozások megőrzése, történelmi és műemlékek védelme.

231 16. Történelmi vonatkozások megőrzése, történelmi és műemlékek védelme.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Belváros és a műemlékek fenntartása.			
Várfalak hozzáférhetővé tétele.			
Bécsidombi amfiteátrum kiásása.			
Várhelyi keltasírok kiásása.			
Sebela-ház (Kolostor-u. 15) átépítése és helyreállítása	–	1940	4.500
Szt. György-utca 13–17. sz. házak átépítése és helyreállítása	–	1950	40.000
Fabricsius-ház (Városház-tér 6. sz.) átépítése és helyreállítása	–	1960	30.000

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Bergmann Pál, városi főmérnök: Sopron városfejlesztési terve. / A városfejlesztés végrehajtása. / 17. Idegenforgalmi feladatok.

17. Idegenforgalmi feladatok.

	Terület ha	Megvalósítás időrendje	Költség P
Idegenforgalmi iroda, Közkönyvtár és olvasó a Lövérekben	0.1	1950	40.000
Sportpályák a Lövérekben	2.0	1960	30.000
Szállóépítés az Egeredi-dombon	1.0	1990	–
Golfpálya a Harkai-fensíkon	–	2000	–
A belvárosi szállók modernizálása	–	–	–
Hegyi körút építése Récényi-út, Vashegy, István-ház, Kovácsárok, Brennberg	–	1970	300.000
Nagytómalom rendezése	–	1970	–
Hegyi út építése Brennberg–Hidegvíz, Asztalfő–Fraknó, Rozália	–	1990	–
A balfi lithiumos, kénes gyógyfürdő fejlesztése	–	2000	–
A fertőrákosi vitorlás kikötő megépítése és hozzávezető út építése	–	1960	8.000

Sopron a hűség városa. Ezért hullatta lakossága ezer éven át a véré. Fejlesztésének alapja is a hűség. Hűség a dicső történelmi multhoz és hűség a magyar hazához.

Hisszük, hogy e városfejlesztési program alapján kidolgozandó korszerű városrendezési terv végrehajtása az elkövetkező évtizedekben folytonos és bőséges munkaalkalmakat fog adni a város minden polgárának. Ezáltal közvetve megtérülnek majd a városrendezési tervek elkészítésével járó számottevő költségek és állandó boldogulást talál a város polgársága egy szebb, egy jobb magyar sorsközösségben.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Mollay Károly: Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései.

232 Dr. Mollay Károly: Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és

történeti kérdései.

(Szélgjegyzetek Belitzky János könyvéhez.)

1876-ban a Századok hasábjain a következő felhívás jelent meg: „Sopron-vármegye áthatva saját helytörténete nagyobb mérvbeni művelésének és fejlesztésének fontosságától, az 1875-ik évi nov. 29-én tartott bizottsági közgyűlésében 314. sz. a. hozott végzésével e célra díjat tűzött ki: „Kíváncsán Sopron-vármegye political, egyházi és művelődési történetének előadása az eddig ismert forrásanyagra alapított monographiai, a mai tudomány színvonalán álló rendszeres földolgozásban a honfoglalástól kezdve a szatmári békéig (vagy a jelenkorig) kiterjeszkedve.” A felhívás a munka beküldésének határidejéül 1877. dec. 31. napját jelölte meg.¹⁽¹³⁴⁾ A kitűzött időre természetesen egyetlen pályamunka sem érkezett be, hiszen a vármegye okmánytára is csak 1889-ben és 1891-ben készült el.²⁽¹³⁵⁾ A nagyérdemű *Nagy Imrének* 1894-ben bekövetkezett halálával azonban ez is elárult s a vármegye monográfiájának kérdése hosszú hanyattatás után, hatvan évvel az első felhívás után juthatott csak dűlőre. A vármegyétörténet hiánya különösen a világháború után vált mindinkább érezhetővé. Az elszakított Burgenland multjának feltárására odakünn érhetően lázas munka indult meg, amelyet nemcsak az osztrák, hanem a németbirodalmi tudományos élet is mind több támogatásban részesített. 1935-ben azután megjelent az elszakított országrész multjának első, nagyszabású összefoglalása, a „Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums” első kötetében,³⁽¹³⁶⁾ amelyet az irodalom könyvészeti összefoglalása követett.⁴⁽¹³⁷⁾ Ezzel szemben a három nyugati megye közül Mosonnak és Vasnak egy-egy régi, háborúutáni igényeinket már egyáltalán nem kielégítő monográfia⁵⁽¹³⁸⁾ állott rendelkezésre, Sopron megyének pedig még ez sem. Érthető ²³³tehát az az érdeklődés, amellyel helytörténetírásunk *Belitzky János* megyei történetének⁶⁽¹³⁹⁾ megjelenése elé nézett.

A most megjelent, több mint 63 ívnyi első kötet, úgy látszik, csak a vármegye fentidézett 1876. évi felhívását akarja megvalósítani. Az indokolatlanul hosszúra nyúlt *bevezetés* (a vármegye földrajza; az őskor embere és kultúrája; a rómaiaktól a magyar honfoglalásig) után látszólag a megye közigazgatástörténete következik: a mű *három része* (királyi, nemesi, köznemesi megye) azonban elsősorban az 1490-ig terjedő politikai történetet tartalmazza, keverve település-, gazdaság- és egyháztörténettel. A népiségtörténeti részt a szerző a második kötetben ígéri.

A szerző maga is foglalkozott helytörténetírásunk elvi kérdéseivel négy évvel ezelőtt napvilágot látott tanulmányában,⁷⁽¹⁴⁰⁾ amelynek egyik-másik gondolatát örömmel tettük magunkévá.⁸⁽¹⁴¹⁾ E munkájában mégis egészen érthetetlen módon *Pesty Frigyesnek* 1872-ben megjelent megyétörténeti tervezetén⁹⁽¹⁴²⁾ lényegében nem jutott túl s így, sajnos, az ő művére is ráillenek azok a bíráló megjegyzések, amelyeket *Tagányi Károly* 1894-ben Pestynek *alapjában* elhibázott tervezetére tett.¹⁰⁽¹⁴³⁾ Midőn az alábbiakban Tagányinak sorait idézzük, ezt csak azért tesszük, mert ezekhez *ma* is alig van hozzátennivalónk. Nem új módíró van itt tehát szó, hanem a komoly magyar helytörténetírás elengedhetetlen alapföltételeiről.

Belitzky a Föld kihülésével (*sic!*) kezdi Sopron vármegye történetét és azt a történelmi földtan eredményei alapján viszi el az ősember megjelenéséig. Három íven keresztül tárgyalja Sopron vármegye földrajzát, anélkül azonban, hogy a vármegye későbbi történetével akármilyen összefüggésbe is tudná hozni. „Azt hisszük – írta Tagányi 1894-ben –, ma már nem kell bővebben fejtegetnünk, hogy az illető megye *mai* földrajzi leírása megint nem a monographus, hanem a földrajzíró feladata. A monographus – ha van hozzá tehetsége – a terület külső s belső konfigurációjából szintén vonhat ki történeti következtetéseket, s azokat fel is használhatja, de szakszerű leírásokba nem bocsátkozhatik, mert az ahhoz megkívántató képzettséggel

nem rendelkezik, sőt e leírás még fölösleges is, mert tökéletlen, mert t. i. e területek igazi földrajzi egységet úgy sem képeznek.”

²³⁴Pedig a fentemlített „Handwörterbuch” burgenlandi összefoglalásában („Raum und Grenzen”) a földrajznak a helytörténetben való alkalmazására szép példát találhatott volna. Belitzky azonban sem a „Handwörterbuch”-ot, sem az abban feldolgozott német irodalmat nem ismeri. Így nem mutatható rá arra sem, hogy a Pozsony–Győr–Rába vonalig terjedő földrajzi Nyugat-Magyarország a „der südlichste der drei Ostpfiler des geschlossenen deutschen Volksbodens” hangzatos címével illetett Burgenlanddal együtt *földrajzilag* is mennyire Magyarországhoz tartozik. A német munka további fejezeteinek (különösen; „Die deutsch-magyarische Volksgrenze”) és térképeinek magyarszempontú bíráló megbeszélése bizonyára a laikusnak is többlet jelentett volna a pleisztocén, holocén, perm-, krétakor stb. leírásánál. A szerző leírja a vármegye növénytakaróját, kitér az erdőkre is, de nem mutat rá a bükk- és fenyőerdők határának településtörténeti fontosságára. Pedig csak *Kniesz Istvánnak* munkáját¹¹⁽¹⁴⁴⁾ kellett volna alaposabban megnéznie s megtudhatta volna, hogy a legrégebb magyar település a bükkerdő vonalát általában szorosan követi. Ez lett volna az igazi bevezetés a munka településtörténeti részeihez, így valójában láthatnók a tájnak és az embernek kapcsolatát, amelyet műve legelső soraiban maga is hangsúlyoz.

A munka terjedelmének ugyanez a mesterséges és teljesen felesleges felduzzasztása figyelhető meg a bevezetés másik két fejezetében, amely főleg régészeti eredményeket foglal össze. Ismét Tagányi szavai álljanak itt figyelmeztetőül: „Ismerni kell igenis a leleteket, de megint nem a régész, hanem a történetíró szempontjából, kinek főleg az egyes lelőhelyekre kell ügyelnie, mint a melyek az első nyomokat képezik azon terület megtelepítésénél, kultúra alá vonásánál. A leletek korára is figyelemmel kell lenni, de már az: hogy e leletek alapján az illető korszak civilizációját fejtegesse, egyedül a régész föladata. Ezt a föladatot pedig maga a régész-szakember sem oldhatja meg X vagy Y megyére szorítkozva, mert neki az egész világ analog leleteire van szüksége. Annál szánandóbb tehát az a monographus, aki az emberiség őskorának ezen általános s óriási nehéz kérdéseire meggyőző leleteiből akar hozzászólni.” Ezzel szemben Belitzky az egyes régészeti munkákat bőven kivonatolva, foglalkozik az ásatások, a leletek, a különböző kultúrák részletes leírásával. Ez az eljárás a történeti kép egységének természetesen nem válik hasznára.

Az egységes szintézisnek másik hiánya bontakozik ki a munka főrészében. A szerző néhány munkát kivonatolva, 11 lapon mondja el a magyarság eredetét, vándorlását az őshazától ²³⁵egészen a Kárpátok medencéjéig, holott a magyarság szerepe Sopron megye területén csak a honfoglalással kezdődik: minden, ami azelőtt történt, a Magyar Történet keretébe tartozik. Ezt követi a Dunántúl meghódításának és a törzsek elhelyezkedésének rajza.¹²⁽¹⁴⁵⁾ Majd külön-külön a királyi, a nemesi, a köznemesi vármegye kialakulása, szervezete és közigazgatása, a vármegye minden egyes fejlődési fokán a megyei társadalom, gazdasági és egyházi viszonyok bemutatása. Ehhez csatlakozik a birtokos nemzetségek, majd a birtokos családok összeállítása. Az egészet azonban át meg átszövi a politikai eseménytörténet fárasztó elbeszélése, az *országos* politika szövevénye s alig-alig bontakozik ki a vármegye sajátos, *egyéni* képe. „Mert igaz ugyan – mondotta Tagányi Károly –, hogy azok az események a megye területén folytak le, de vajjon létezik-e a kettő között a legcsekélyebb oksági összefüggés? X vagy Y megyének köszönhető-e létrejövetele azoknak a csatáknak, békekötéseknek, országgyűléseknek stb.?... Nem kómius volna-e például a mohácsi csata országdöntő eseményének kritikai tárgyalását Baranyamegye... monographusától várni?! Vagy talán az ország történetének ilyenét kisajátításától valami tudományos hasznót reméljünk, mikor az alapján úgy sem egyéb, mint az országos történetnek X vagy Y megye szempontjából: tehát készakarva a legkorlátoltabb felfogásból eredő megítélése.” Vajjon mennyiben tartozik Sopron vármegye történetéhez II. Konrád, III. Henrik német királyok és a magyar uralkodók harcának, Ján soproni ispán katonái 1065. évi

nándorfehérvári szereplésének, Moson vára 1095. évi ostromának és II. Géza osztrák háborúinak *Huber Alfonz*,¹³⁽¹⁴⁶⁾ *Pauler Gyula*¹⁴⁽¹⁴⁷⁾ és *Hóman Bálint*¹⁵⁽¹⁴⁸⁾ alapján való *részletes* elmondása. Sopron megye történetében kell-e keresnünk IV. Béla, V. István és IV. László királyoknak II. Frigyes és II. Ottokár elleni harcainak 30 lapon át terjedő leírását s idevaló-e III. Endre trónrajutásának, a Kőszegiek és Kanizsaiak országos politikai szereplésének bő ismertetése stb.¹⁶⁽¹⁴⁹⁾ „A megye monographiája nem lehet más, mint annak *a területnek a története*, e két szónak legszorosabb értelmében. A monographusnak minden históriai adat mérlegelésénél egyes egyedül a terület szempontjából kell kiindulnia; mennyiben tartozik rá ez vagy az a tünemény, van-e valami oksági összefüggésben a területtel?” – mondotta Tagányi Károly. A politikai eseménytörténetet ²³⁶is ebből a szempontból kell a helytörténetírónak tekinteni. Nem országos események *öncélú* leírására, hanem azoknak *helyi kihatásaira* kell súlyt helyezni. Éppen Nyugat-Magyarország esetében a szerző értékes segítséget kaphatott volna *gróf Teleki Pál* és *Domanovszky Sándor* pompás francianyelvű összefoglalásában,¹⁷⁽¹⁵⁰⁾ amely Nyugat-Magyarország politikai történetéből a bennünket ma leginkább érdeklő kérdéseknek máig is legjobb összefoglalása. A politikai történetnek, ilyen szempontú előadása közben röviden ki kellett volna térni a politikai változások (pl. Sopronnak 1441–1463-ig való elzálogosítása) népiségtörténeti kihatásaira s a határmenti birtokosok önálló politikájának következményeire.¹⁸⁽¹⁵¹⁾ Ebben a keretben azután a sopronmegyei nemzetségek és birtokos családok története is más színt nyerhetett volna s nem kellett volna a szerzőnek a családokra vonatkozó adatok pusztá felsorolásával megelégednünk.¹⁹⁽¹⁵²⁾

Alapvető tévedést követett el tehát a szerző, amikor a helytörténelmet csak az országos történelem helyenkénti lecsapódásának, a helytörténetet az országos történet részének tekintette. Pedig a helytörténetnek is megvannak a maga sajátos, külön feladatai, amelyeket a helytörténeti forrásanyag lehetőleg teljes feltárásával együtt kell megoldani. A helytörténetnek fenti hibás felfogásából ered Belitzky munkájának harmadik sarkalatos hibája.

Aki figyelmesen nézi át Belitzky lapalji jegyzeteit, annak fel kell tűnnie, hogy a szerző Nagy Imrének még kiadatlan oklevélmásolatain kívül csak másodkézből idéz kiadatlan levéltári anyagot. Ebből első pillanatra azt lehetne következtetni, hogy az eddigi kutatók az egész levéltári anyagot összeállították s így a megyetörténet írójának már csak a feldolgozott anyag összefoglalása jut. Ezzel szemben több hazai és külföldi levéltárban van még felhasználatlan sopronmegyei anyag, amelynek összegyűjtését szintén meg kellett volna kísérelni. *Horváth Tibor Antal* Belitzky egyik tanulmányának²⁰⁽¹⁵³⁾ bírálatában²¹⁽¹⁵⁴⁾ meg is írta, hogy a csornai prépostság levéltárában százakra menő, még felhasználatlan középkori oklevél van. Ki kutassa fel az egész levéltári ²³⁷anyagot, ha a helytörténetíró ezt nem teszi, ki hozza napfényre azokat az adatokat, amelyeket az országos történet írója felhasználhat, de felkutatni már nem képes? Tisztában vagyunk azzal, a megyetörténet írója nem nézheti át pl. a soproni városi levéltár még kiadatlan 15. századi anyagát, csak azért, hogy pl. a csornai templom 15. századi építésére találjon adatot,²²⁽¹⁵⁵⁾ de széleskörű levéltári kutatás nélkül Sopron vármegye történetét sem lehet megírni. Igaz, a szerző előszavában kifejti, hogy a vármegye által kitűzött két év alatt a kiadatlan levéltári anyagot nem tudta összeszedni. Teljességgel megértjük, hogy a vármegye a megyetörténetnek hatvan év óta húzódó kérdését végre meg akarta oldani. Teljes elismerést érdemel az az odaadás, amellyel a vármegye e nemzeti szempontból is fontos kérdést kezelte. Belitzkynek, a szakembernek azonban tudnia kellett volna, hogy ezt a munkát a kitűzött két év alatt jól és komolyan elvégezni nem lehet. A két évből így is három és fél esztendő lett. Ennek következménye azután nemcsak a levéltári anyag elégtelensége,²³⁽¹⁵⁶⁾ hanem a szerző egyik-másik állításának teljes megbízhatatlansága, mert forrásait nem ellenőrizte.

Így például a harmadik ismert dunántúli avar gyűrűről szólva, megemlíti, hogy egyesek szerint ez Óbuda

környékén feküdt. „Ez utóbbira – írja – az Attila egykori székhelyével való kapcsolat enged következtetni.” (122. l.). Jegyzetében *Thierry Amadé*-ra²⁴⁽¹⁵⁷⁾ és *Ortvay Tivadar*-ra²⁵⁽¹⁵⁸⁾ hivatkozik. A források összehasonlításából azonban kitűnik, hogy csak Ortvayt nézte meg, akinek Thierryre való hivatkozását egyszerűen átvette. A soproni János-lovagokról azt írja, hogy az 1270-ben szereplő, Sopron város határában lévő „Karócseber nevű szőlő dézsmáját” talán a rendház alapításakor kapták meg (491. l.). Jegyzetében *Stessel József*-re²⁶⁽¹⁵⁹⁾ és *Reiszig Edé*-re²⁷⁽¹⁶⁰⁾ hivatkozik. Ha tényleg megnézte volna Stesselnek általa idézett helyét, észrevehette volna, hogy Reiszig nemcsak a cikk lapszámát, hanem szavait is rosszul idézte. Stessel ugyanis az oklevél szövegének megfelelően ezt mondja: „Egy Fejérnél közölt 1270. évi oklevél ²³⁸bizonyítja, hogy a lovagrend szedte Sopron határában a *karócseber* nevű szőlő-dézsmát is, de a király ezen tartozás alól föloldotta a nyilazókat az ő szölleik után...”²⁸⁽¹⁶¹⁾ Belitzky különben is nagyon furcsán bánt egyik-másik forrásával. Lapokat másol ki (*sic!*) pl. *Kövér Fidél* és *Veszélka László* munkáiból²⁹⁽¹⁶²⁾ idézőjel nélkül, a forrásra való pusztán hivatkozással, máskor pedig nemlétező állításokat tulajdonít egyes szerzőknek. „Ősi, nehezen magyarázható *finnugor* eredetű szó”-nak mondja (146. l.) *Németh Gyula* alapján³⁰⁽¹⁶³⁾ a magyar törzs nevét, holott éppen Németh e népvünknek mai összetett alakjában bolgár-török eredetűnek tartja, finnugor eredetét pedig csak legújabbban *Zsirai Miklós* hangsúlyozta.³¹⁽¹⁶⁴⁾ *Melich János*-ra³²⁽¹⁶⁵⁾ hivatkozva lengyel személynévi eredetűnek tartja a *Veszprém* nevet (225. l.), holott Melich nyugati szláv, közelebből tót eredetű személynévből származtatja, csak megjegyzi, hogy ez a személynév a lengyelben is megvan. De kiemeli, hogy a *helynévadó* nép csakis a magyar lehetett.

Mindezeknek a nyelvészeti félreértéseknek felemlítése nem káán való csomókeresés. Ugyanis a munka településtörténeti részében a nyelvészetnek, különösképpen a helyneveknek nagyon helyesen jelentős szerep jut. Itt nincsen terünk a sopronmegyei helynevek kérdéseinek tüzetes megbeszélésére: erre más alkalommal még úgyis sort kerítünk. Most csak néhány szempontot szeretnénk megemlíteni.

A sopronmegyei helynevek elsősorban az ú. n. avar, német (frank, bajor) és a besenyő, ill. a magyar kérdésben jutnak szóhoz. Településtörténeti szempontból ezek ma rendkívül fontosak számunkra. Belitzky különösen a besenyő kérdést dolgozta ki részletesen, pedig nem ártott volna, ha az általa nem is említett *Moór Elemér*-nek³³⁽¹⁶⁶⁾ településtörténeti megállapításaival is foglalkozik. Ezek ugyan nem mindenben állják meg a helyüket, de szó nélkül még sem lehet elmenni mellettük. A munkának kétségtávol az a legérdekesebb fejezete, amelyben a magyar törzsek elhelyezkedését tárgyalja. Belitzky itt az eddigi kutatással majdnem homlokegyenest ellenkező álláspontot képvisel.³⁴⁽¹⁶⁷⁾ Ugyanis a személynéveket a népiséggel azonosítja. Ahol tehát személynévi eredetű helynévre bukkan, ott a személynév eredetéből következtet ^{239a}település népiségére. Pedig a személynév *minden* esetben még a nevet viselő egyén népiségére nézve sem ad biztos felvilágosítást, amint ez nem egy példával igazolható. „...megállapíthatjuk, hogy a nemzetségnév besenyő-török eredetű, ami természetszerűleg magával hozza azt az eredményt is, hogy maga a nemzetség is besenyő eredetű” – írja szerzőnk (381. l.). Így például a Nyék törzs nevééről tudjuk, hogy finnugor eredetű, de ez csak azt bizonyítja, hogy a törzs a magyarságtól kapta a nevét.³⁵⁽¹⁶⁸⁾ Ezért a helynevekből vont településtörténeti következtetései módosításra szorulnak. Áll ez különösen azokra, amelyeknek Belitzky odavetett, de nyelvészetileg meg nem okolt „besenyő” nevei szolgáltak alapul (pl. *Csorna* < *Csur* > *Sur*). Ezekben az odavetett helynévfajtákban a munka különösen gazdag. Így pl. a borsmonostori ciszterciták erdőégetéseiről beszélve, jegyzi meg: „Nem lehetetlen az sem, hogy Egered birtok és erdő, valamint a közelében lévő mai Brennborg nevében ilyen középkori erdőégetések emléke maradt fenn” (619. l.). Az *Egered* névnek e magyarázatához egyelőre nem szólunk hozzá, a *Brennborg* névről azonban tudjuk, hogy az ottani szénbánya felfedezésekor, a 18. század második felében keletkezett,³⁶⁽¹⁶⁹⁾ középkori erdőégetéshez tehát semmi köze. Mindezek részletesebb megbeszélését azonban

más alkalomra hagyjuk.

Az eddigiek nem jelentik azt, hogy ennek a munkának csak hibái vannak. A vármegye gazdasági életének és egyházi viszonyainak jellemzése például a mű sikerültebb fejezetei közé tartozik. De a sopronmegyei helytörténetírás jövő fejlődése érdekében meg kellett tennünk e bíráló megjegyzéseket. A helytörténetírás ma nagy felelősséggel jár: befelé és kifelé egyaránt. Fenti soraink e felelősség érzetében születtek meg.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Dr. Mollay Károly: Sopron vármegye középkori történelmének nyelvészeti és történeti kérdései. / Dr. Karl Mollay: Historisches und Sprachwissenschaftliches aus der mittelalterlichen Geschichte des Komitates Sopron.

Dr. Karl Mollay: *Historisches und Sprachwissenschaftliches aus der mittelalterlichen Geschichte des Komitates Sopron.*

Verfasser bespricht die von *Johann Belitzky* herausgegebene Komitatsmonographie (Sopron vármegye története, Budapest, 1938). An Hand dieser Besprechung werden die methodologischen Voraussetzungen dieser Monographie erfaßt und durch Musterbeispiele aus der Komitatsmonographie erklärt. Begriff und Zielsetzung der Heimatsgeschichte, Bedeutung des heimatsgeschichtlichen Quellenmaterials, kritische Benützung der Gewährsmänner und Rolle der Sprachwissenschaft in der Siedlungsgeschichte werden umrissen. Der Verfasser der vorliegenden Komitatsmonographie ist diesen grundsätzlichen Anforderungen leider nicht immer gewachsen, daher läßt seine Arbeit noch manch Wünschenswertes übrig.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

240 A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Csipkés Kálmán: Régi soproni cégek.

Csipkés Kálmán: Régi soproni cégek.

A Városi Múzeum gyűjteményeinek átrendezésével kapcsolatban külön teremben nyertek elhelyezést a város régi ipari és kereskedelmi életére vonatkozó emlékek. Ezek sorában foglalnak helyet az értékesebb régi soproni cégek is, valamint a rokon üzletijelvények, mérlegtartók stb. Rég letűnt időkben kedves hangulatot árasztottak az ódon utcákra, terekre, s magukra vonták a vásárló közönség figyelmét.¹⁽¹⁷⁰⁾ Hívásukat betöltvén sem ²⁴¹kallódtak el, mert a múzeum mindenkori vezetősége felismerte művelődéstörténeti értéküket és megőrizte azokat az utókornak; így válhattak a céhemlékek gyűjteményének becses kiegészítő darabjaivá. Legtöbbjük magán viseli keletkezési idejének jellegzetes stílusjegyét; néhány a legtokéletesebb iparművészeti alkotás, valóságos műemkek.

1. kép.

Szt. Kozma (baloldalt) és Demjén (jobbaldalt) vértanuk képe Dorfmeistertől. 18. század közepe. (Az Oroszlán-gyógyszertárból kerültek a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

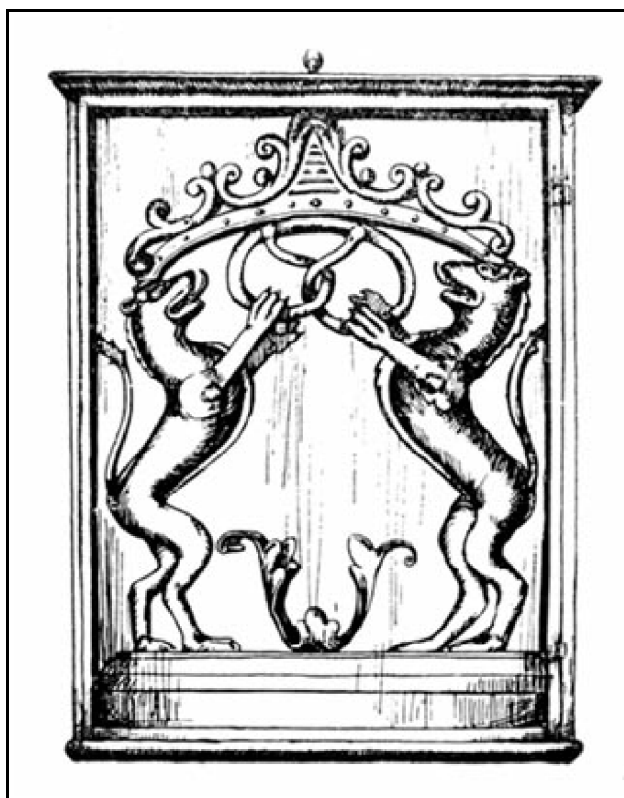
A következő sorokban az értékesebb darabok művészettörténeti leírását adjuk, a kisebb jelentőségűekről is megemlékezünk, kiegészítésképpen pedig a még eredeti helyén levő néhány cégért is ismertetjük.

2. kép.

Mérlegtartó a volt Schaffer-féle fűszer- és gyarmatáru kereskedésből. 18. század 2. fele. (A Városi Múzeumban.) Sterbenz Károly rajza.

Tulajdonképpen rendeltetésüknél fogva két, a múzeum képtárában függő *Dorfmeister*-festményt is ide kell soroznunk. Az *Oroszlán-gyógyszertár*-ból származnak, s az orvosok és gyógyszerészek védőszentjeit, *szt. Kozma* és *Demjén* őskeresztény orvosvértanukat ábrázolják (1. kép). A nagy mester korai, akadémikus ízü alkotásai.[2\(171\)](#)

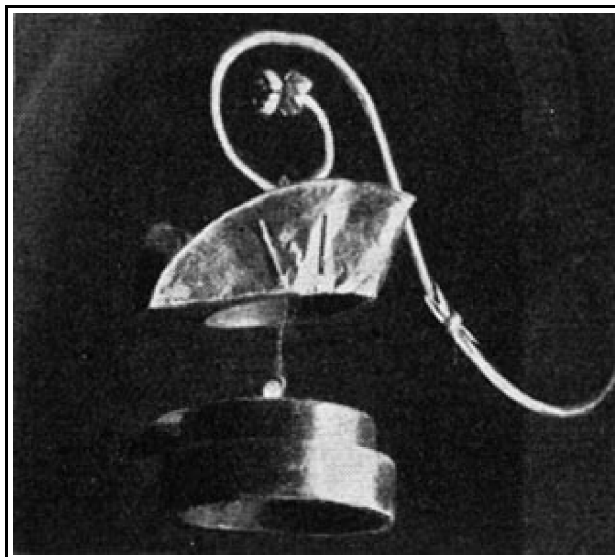

3. kép.

Pék-cégér a 18. század 2. feléből. (Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A volt *Schaffer József*-féle fűszer- és gyarmatáru kereskedésből (Várkerület 38–40) való *mérlegtartó* telve a rokokó minden bájával. Fából faragott és természetes színben festett, egymást átkaroló vízi sellópár, ezüstös halfarokban végződő testtel; a kinyújtott kezükben tartott jelvények hiányzanak. A két kovácsolt tartóvas virágos indadísze a [242](#)letűnt parádés világ vasművességének remeke. A halfarkok hátsó oldalán kampósszegek találhatók, ezekre a mérlegeket akasztották (2. kép [3\(172\)](#)).

A *Fekete elefánthoz* címzett volt *Müller Paulin*-féle fűszer- és gyarmatárukereskedés *üzleti jelvénye* téglalakú talapzaton álló, bádogból készült, feketére festett, fehér agyaráz elefántalak. Eredete a 18. század második felére vezethető vissza. [4\(173\)](#)

4. kép.

Kalapos-cégér a 18. század végéről. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

Igen érdekes és értékes a 18. század második feléből való *pékcégér* (3. kép). Függesztógyűrűvel ellátott favázás üvegszekrénykében, talapzaton két, bádogból domborított és aranyozott ágaskodó oroszlán mellső lábával peracet tart; fejük és a perec felett nyitott korona ível át. A jelvény két nézetre felépített. Származási helye ismeretlen.

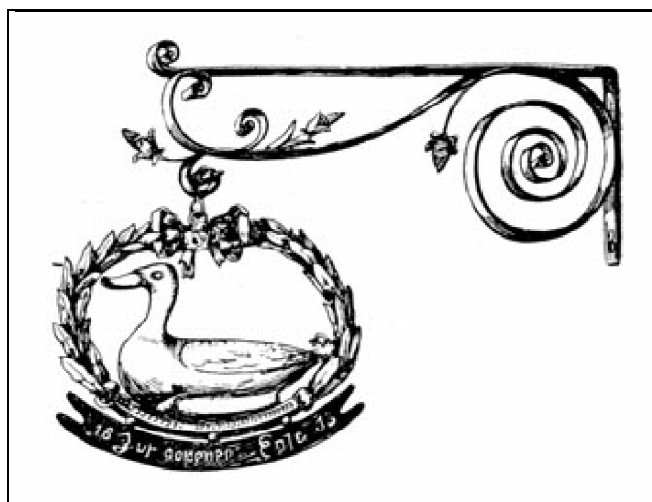
5. kép.

A volt *Nap-vendéglő* cégére a 19. sz. elejéről. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

A 18. század végéről való *kalapos-cégér* (4. kép) tartóvása S-alakban görbített, rozettákkal ékített, s róla egy vasbádogból készült háromszögletű kalap, ez alatt pedig egy ugyancsak vasbádogból készült tollas magyarkalap függ alá. Származási helye szintén ismeretlen.

A volt *Nap-vendéglő*⁵⁽¹⁷⁴⁾ cégére (5. kép) ívelt, egyszerű tartóvason függő vaskarikába foglalt, bádogból készült és aranyozott sugaras Napot ábrázol. Két nézete van, s mindkét oldalán egy-egy bádogból domborított és aranyozott pufók emberarc foglal a középén helyet. A vendéglő ²⁴³1807-ben létesült a Rózsa-utcában (Hauer-ház); a cégér is ezen időből származhatik.

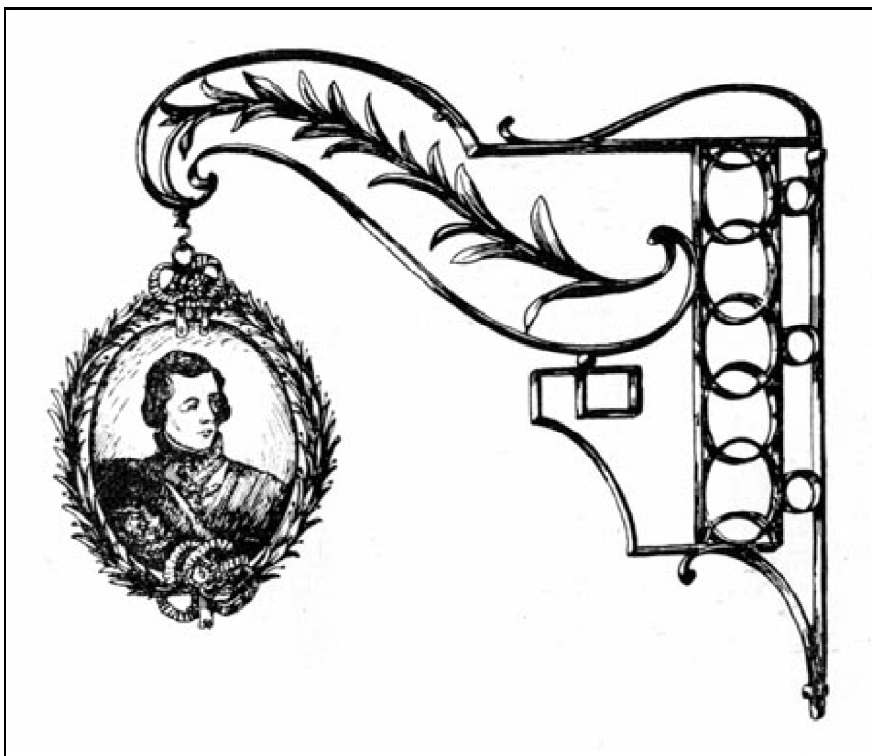
Az *Arany kacsához* címzett *vendéglő cégére* 1815-ből való. Festett és részben aranyozott kovácsolt vas és vasbádog. Csigavonalas, indadíszes tartókarról kerekded babérkoszorú csüng alá, amelyben aranyozott kacsaalak foglal helyet. A koszorú alatt ívelt mondatszalag, mindkét oldalán a következő felirattal: *18 Zur goldenen Ente 15*. Az 1815-ben létesült vendéglő Ógabonatér 8. szám alatt volt (6. kép).

6. kép.

Az *Arany kacsához* címzett vendéglő cégére 1815-ből. (Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A cégergyűjtemény egyik legpompásabb és legnagyobb méretű darabja a még most is fennálló *Esterházy-vendégfogadó* (Magyar-utca 22. sz.) régi cégére (7. kép). Fínom vonalvezetésű, babérindás, kovácsolt tartóvasról aranyozott szalagsokrokkal díszített, zöldre festett babérkoszorú – vasbádogból – függ alá, amelybe, mintegy keretbe, kerekded bádoglap illeszkedik; mindkét oldalán Esterházy Miklós herceg altábornagy, aranygyapjas vitéz, (1765–1833) olajfestésű arcképe, tábornoki ruhában. A vendégfogadó 1822-ben nyílt meg; a cégér is ezen időből való. Tartóvasának, valamint a várkerületi Füredi-ház erkélyrácsának díszítőelemei között sok a rokon vonás.

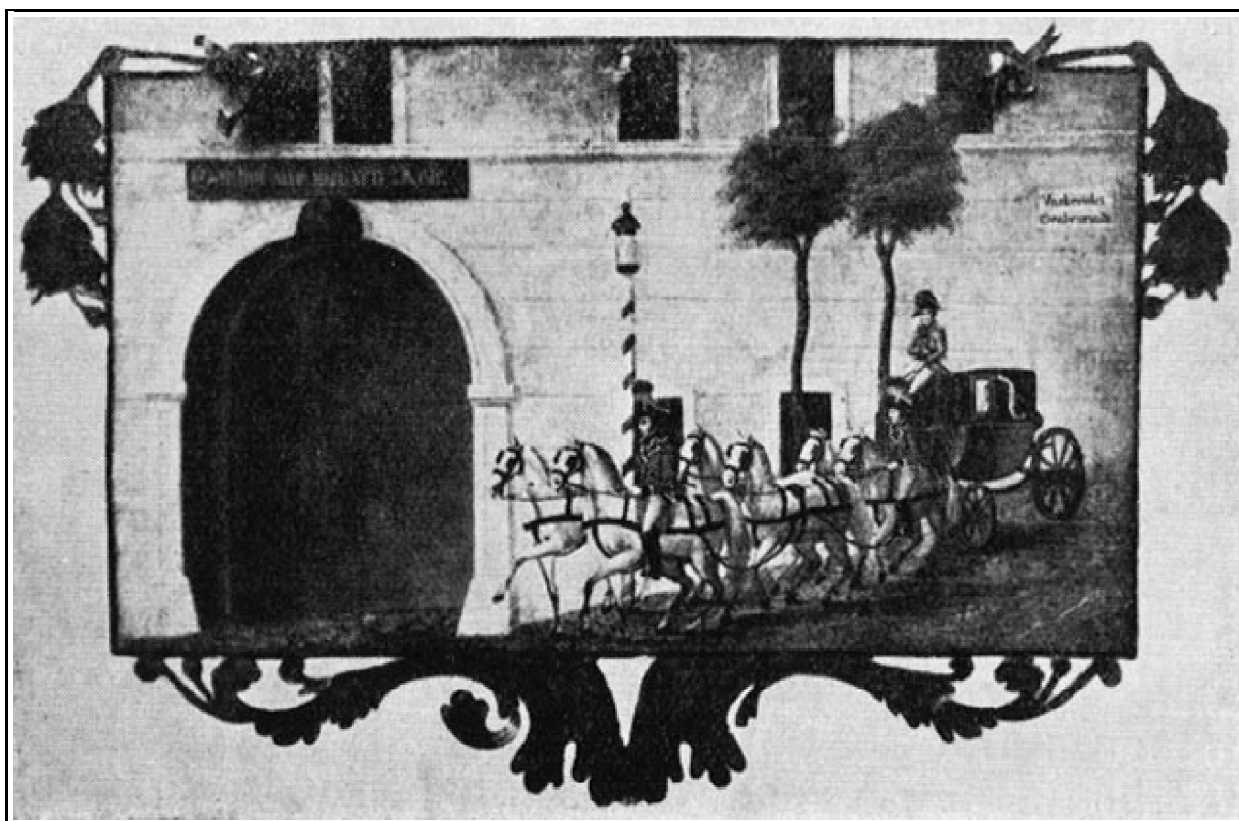

7. kép.

Az Esterházy-vendégfogadó cégére 1822-ből. Városi Múzeum.) Sterbenz Károly rajza.

A Sopronba érkező kocsisok és az ide vetődő vándormuzsikusok (hárfások) tanyája az 1789-ben létesült egykori *Fehér rózsá-vendégfogadóban* (jelenleg *Molnár-szálloda*) volt. Szépen festett jelvényeik a fogadó kapuja mellett függtek.

244A *kocsisok jelvénye* a régebben készült darab; 1817-ből való (8. kép). Csigavonalas gyámmal ellátott vízszintes irányú tartóvasról vörösrézlepből kivágott, levéldíszítéssel keretezett, téglalapalakú tábla csüng alá, amelynek mindkét oldalán olajfestmény: **245**A címtáblával – felirata: *Gasthof zur weissen Rose – 1817* – megjelölt épület előtt hatlovas gyorskocsi kocsissal és két fullajtárral. A két kép között csupán az a különbség, hogy az egyikben fehérek, a másikon meg barnák a lovak.

8. kép.

Kocsisok jelvénye 1817-ből. (A „Fehér rózsza” épületéről került a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

9. kép.

Vándormuzsikusok jelvénye 1821-ből. (A „Fehér rózsá” épületéről került a Városi Múzeumba.) Diebold K. felvétele.

A vándormuzsikusok (hárfások) jelvényének (9. kép) tartóvása az előbbiével teljesen egyező. A rajta függő fonatos és indadíszes vörösréztábla mindkét oldalán a vándormuzsikusok életéből vett egy-egy olajfestésű csoportkép látható. Mindkettő felirata; *Harfenisten Herberge, 1821.*

10. kép.

A *Víg paraszthoz* címzett vendéglő cégére a 19. század elejéről. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

A volt *Arany szarvas-vendégfogadó* (a mai Pannónia szálló helyén) cégére fából faragott és teljes egészében aranyozott ülő szarvasalak, domborművű kivitelben, kitűnő stílusérzékre valló felfogásban. Valószínűleg a múlt század elejéről való. A fogadó első említése egyébként már 1676-ban előfordul.

11. kép.

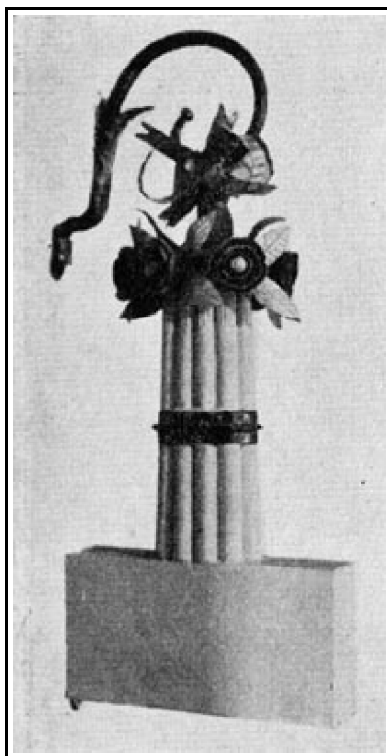
Kovács-cégér a 19. század elejéről (Városi Múzeum). Sterbenz Károly rajza.

A Sas-téren volt *Sas-vendéglő cégére* patkószerűen ívelt vonalú bádoglagra festett, balra néző koronás sas ábrázol. A múlt század első feléből származhatik. A vendéglő 1781-ben nyerte a Fekete sas-nevet, megelőzően Arany oroszlánhoz volt címezve.

Nem érdektelen a *Víg paraszthoz (Lustiger Bauer)* címzett *vendégfogadó cégére* (10. kép) sem: Gyalúforgácsköteg lecsüngő szőlőfürttel; legfelül fonott kosár. A cégér vasbádogból készült. Ilyen kosár még látható a Fehér ló-vendéglő ajtaja mellett; a cégér azonban hiányzik. A múzeumnak van még egy, az utóbb említetthez hasonló cégére, szerényebb kivitelben. A fogadó a Bécsi-utcában, a mai Mária Jozefinum helyén állott. Létesülése a múlt század elejére vezethető vissza. Valószínűleg a cégér is ezen időből való.

246 Az utóbbi években jutott a múzeum birtokába a volt *Flandorffer-féle* fűszer- és gyarmatárkereskedés üzleti jelvénye. Fából faragott, festett és részben aranyozott. Vízszintes helyzetű, gömbölyű rud, a két végén gombbal, kettős szárnyakkal és két-két csavarodó kigyóval. A rud középső részére finoman redőzött lepel borul; felette ovál keretben a cég aranyozott bádogból kivágott védjegye; a kerethez jobbról-balról egy-egy bőségszarú símul, tetején pedig szárnyas Merkur-kalap. 1820-ból való. Mérlegtartó lehetett. Az üzlet a Várkerület 24. sz. házában volt. *Udvari szállító jelvényét* – rézből készült koronás kétfejű sas – szintén a múzeum őrzi.

Régi *kovács-cégére* is van a múzeumnak (11. kép). Festett és részben aranyozott kovácsolt vas. Gyöngysorral szegett, akantusz-levelekkel ékített négyzetes lapból, mint töből, S-alakban hajlított, csigavonalban végződő díszes tartókarról szalagsokorral ellátott rövid láncon 5 darab kisebb-nagyobb patkó függ le, dekoratív hatású elrendezésben. A 19. század elejéről való.

12. kép.

A volt Manninger-féle szappanüzlet jelvénye a 19. század első feléből. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

Igen kecses megjelenésű a volt *Manninger Sándor*-féle *szappanüzlet* (Ezüst-utca) *jelvénye* (12. kép). Aranyozott szalagcsokorral és akantusz-levéllal díszített, feketére festett tartóvasról csüng alá a bádogból készült, jellegzetes szappanosjelvény: téglalakú szappandarabon álló gyertyaköteg; ez utóbbit vasból kovácsolt, festett és aranyozott rózsakoszorú koronázza. A múlt század első feléből származik.

13. kép.

Kalapos-cégér 1836-ból. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

Ötletes az 1836-ból való *kalaposcégér* (13. kép) megoldása. Függesztő-gyűrűvel ellátott favázás üvegszekrénykében, zsinóron lógó 5 darab különféle formájú kis posztókalap, egy kis tollas [247](#)posztócsákó és két pár posztóharisnya foglal helyet. A cégért néhai Tálós Péter kalaposmester ajándékozta a múzeumnak.

Ócskavaskereskedő raktárában sikerült ez év elején néhai *Printz József soproni könyvkötő* (1816–1907) *üzleti jelvényét* (14. kép) felfedezni, s a jövő számára megmenteni. Tartóvasa kigyót ábrázol; nyelvével fogja a bádogból készült, festett és részben aranyozott, domború díszítéssel is ellátott kapcsos könyv függesztő-gyűrűjét. A könyv egyik tábláján magyar, a másikon német cégjelzés. A 19. század negyvenes éveiből származhatik. Printz József – a nagynevű néhai Printz Ferenc dr. polgármesterhelyettes édesatyja – műhelye és üzlete a Várkerület 107. A) számú házában volt.

14. kép.

Néhai Printz József könyvkötő üzleti jelvénye a múlt század 40-es éveiből. (Városi Múzeum.) Diebold K. felvétele.

Az utóbb ismertetettel egykorú lehet a *lakatoscéger*. Fínoman kovácsolt, díszes, aranyozott vaskulcs, szépen megmunkált tartóvassal.

A *Szőlőfürthöz* címzett *vendéglő cége* egyszerű, kerekded, festett bádoglep; komlókoszorú közepén leveles szőlőfürt, felette és alatta írás: *Zur Weintraube*, illetőleg: *A szőlőfürthöz*. A vendéglő a Várkerület és a Torna-utca sarkán volt; cége a múlt század hetvenes éveiből származhatik.

Van még néhány, kisebb jelentőségű céger is a múzeum gyűjteményében. A volt *Tiefbrunner*-féle *üvegkereskedés* (Ógabona-tér) *cége* négyzetes fakeretbe helyezett, ólomfoglalatú, geometrikus mustrájú, színes üvegmozaik. A *Grieszler*-féle *kosárfonóműhely* ajtaja előtt állott nem is olyan régen a várostorony nádból fonott mintája. A hatalmas orrcsüptető *Ébel Károly szaklátszerész* üzletének ajtaja felett lógott. Az *esztergályoscéger*-nél kerek bádoglepről tekebábuk csüngenek alá. Az *asztaloscéger* nagyméretű gyalú.

A még eredeti helyükön levő cégek között legértékesebb talán a *Hackstock*-féle (előbb *Ritter*-féle) *vaskereskedés* ajtaja felett elhelyezett *páncélos lovag*. A *Thirring*-féle *vaskereskedés cége* vasbádogból készült, fanyelű kaparó. Az Ezüst-utca és a Várkerület sarkán, a Wranek-péküzlet felett látható a volt *Zergényi-üzlet cége*: volutás gyámköre helyezett, téglalakú talapzaton álló, kőből faragott oroslánalak; talapzatának egyik oldalára 248a háztulajdonos neve: *J(osef) L(udwig) Wanitsek Hausherr*, a másik oldalára az üzlettulajdonos neve: *Jul(ius) Zergényi Kaufmann* vésve. A Magyar-utcában *Mühl Konrád fűszerkereskedő* üzletajtaja felett vastartóra erősített, fából faragott fecske lebeg. *Forster Gusztáv kereskedő* házának (Magyar-utca) ormán még ott látható a volt *Hattyú-vendégfogadó cége*, a hattyúalak. *Kremser Károly szappangyáros* várkerületi üzlete felett a múzeumban őrzött, s már ismertetett

szappanoscégerhez hasonló, de egyszerűbb kivitelű céger található. *Karner Lajos* várkerületi üzlete a *Herrnhuti-hoz* van címezve.⁶⁽¹⁷⁵⁾ Az üvegajtón ott látható a rokokóruházatú Herrnhuti maratással készült képe. A Steinacker festette régebbi céger elpusztult. A felsoroltakon kívül találunk még néhány újabb keletű, jelentéktelen céget is a városban.

Az ismertett cégekkel van rokonságban azon néhány ipari és kereskedelmi vonatkozású faragvány, amelyeket régi soproni házakon találhatunk. A Bécsi-utca 5. sz. házának falába kőből faragott *pékjelvény* van illesztve. 1749 évszám és *A. H.* betűk láthatók rajta. Motívuma a múzeumi pékcégerrel egyező. A házban jelenleg is péküzet és pékműhely van. A Szeder-utca 8. számú háza kapujának zárókövén 1777-ből való *kőfaragó*-jelvényt találunk.⁷⁽¹⁷⁶⁾ A Rákóczi Ferenc-utca 39. számú házának kapupárkányán *két szerecsenalak* nyugszik. A *Lenck*-féle fűszer- és gyarmatárú kereskedő cég emlékét őrzi. A házat a *Lenck*-család építtette 1816-ban. A várkerületi *Hillebrand*-ház ormán levő dombormű sziklás talapzaton álló hordót, felette ládát és méhkaszt ábrázol; hozzájuk fémből készült horgony támaszkodik. Nem érdektelen a várkerületi *Lederer*-ház ormán elhelyezett kereskedelmi vonatkozású faragvány sem: Méhkas Merkur-bottal és horgonnyal, alatta felirat: *ORA ET LABORA*.

A régi szép idők sok-sok kedves emlékét sorakoztattuk fel. Korszerű fogalmazásban érdemes lenne felújítani az ősök finom ízlésre valló üzleti jelvényeit, cégeit. Tervező művészeink és műiparosaink készséggel vállalnák azt a feladatot, hogy az ormótlan portálékkal körülbástyázott patinás üzletházaink képét átformálják, s azokat művészi hatású cégekkel ékesítsék.

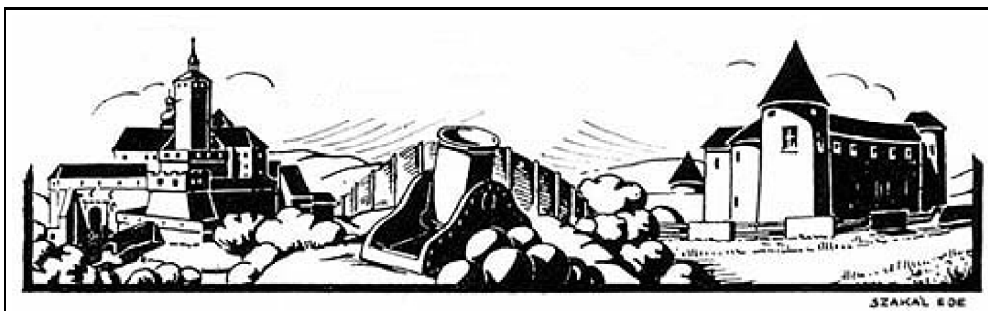
1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / A SOPRONI MUZEUM KÖZLEMÉNYEI. / Csipkés Kálmán: Régi soproni cégek. / Csipkés Kálmán: Alte Schilder und Geschäftszeichen aus Sopron (Ödenburg).

Csipkés Kálmán: *Alte Schilder und Geschäftszeichen aus Sopron (Ödenburg)*.

Gelegentlich der Neuauftellung der Sammlungen des Städtischen Museums fanden auch die alten Soproner Firmenschilder und Geschäftswahrzeichen ²⁴⁹weitgehende Berücksichtigung. Der Verfasser beschreibt die vorhandenen Stücke vornehmlich vom *kunstgeschichtlichen Standpunkte* und ergänzt die Liste durch Aufzählung einiger Wahrzeichen, die sich noch an Ort und Stelle befinden.

In die Reihe dieser kulturgeschichtlich so interessanten Denkstücke frühen Handelsfleißes und gewerblicher Betätigung gehören auch die beiden *Dorfmeister*-Bilder der Gemäldesammlung des Museums, den heiligen Kosmas und den heiligen Damianus darstellend, die einst die *Löwen-Apotheke* schmückten. Eines der bedeutendsten Stücke ist das Schild des *Esterházy*-Einkehrwirthshauses aus dem Jahre 1822, bemerkenswert sind ferner die Geschäftszeichen der *Josef Schaffer*'schen Spezerei- und Kolonialwarenhandlung, der Gasthöfe *Zum goldenen Hirsch*, *Zum lustigen Bauer*, der *Printzschen* Buchbinderei, des *Flandorffer*'schen Kaufhauses u. a.

Der Verfasser gibt zum Schlusse dem Wunsche nach Wiedereinführung des *künstlerisch* wertvollen Geschäftszeichens Ausdruck.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK.

SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. /
Csatkai Endre dr.: A fertőrákosi püspöki kastély.

Csatkai Endre dr.: A fertőrákosi püspöki kastély.

Fertőrákos történetének ismert adatai szerint a község a középkor eleje óta mindig a győri püspök birtoka volt. 1244-ben jelölik ki a birtok határát a szomszéd Sopron városa felé.

Szép fekvése, jó levegője, a festői Fertő közelsége indíthatta a püspököket arra, hogy itt üdülésük céljára kastélyt építsenek, 1311-ben Miklós püspök kibékül az ellenséges soproniakkal, akik kastélyát is lerombolták. Tehát ebben az időben már kastély állott a faluban.

A török veszély idején a rákosi birtoknak nagyobb jelentősége volt, mert a püspökség nagy része, sőt maga Győr városa is török kézre került.

Az idősebbik Draskovics György püspök (1578–87) átépíttette a kastélyt; a földszinten öt, az emeleten három helyiséget létesített. Lehet, hogy ez a püspök szerezte meg a falunak a vásártartás jogát is, mert ekkor már városházáról van szó.

250Győr visszavétele után is szívesen időztek a rákosi kastélyban a győri püspökök. Az evangélikus soproni tanácsot nem egyszer ide idézték meg és itt folytak a tárgyalások Sopron vallási ügyeiről. 1672 körül innen intézte Széchenyi György püspök a sopronkörnyéki falvak templomainak visszaszerzését és 1681-ben I. Lipót is itt látogatta meg. Ez esemény megörökítésére Zalka János püspök 1881-ben készíttetett a kastély kapualjában emléktáblát.

Az utódok közül Keresztély Ágost szász herceg, aki ugyan keveset tartózkodott az országban, nagyon kedvelte Rákost. Zichy Ferenc gróf (1743–1783), kinek kedvelt tartózkodási helye volt, a kastélyt mai

alakjában átépítette.

A kastély utcai homlokzata művészi kiképzésű. A főhomlokzaton főképpen az előreugró középrész érdemel figyelmet. Háromtengelyes. A középső tengelyben emelkedik ki az erkély, alatta kosárárvés kapu kedves faragásokkal. A földszint egyszerű ablakaival szemben az emeletiek körívesek és oldalaik mellett díszítés van. Felettük három nagy címer, a középen Keresztély Ágosté, oldalt állítólag Széchenyi Györgyé és Zichy Ferencé. Az emelet tengelyei mentén íón félpillérek, a középsőket kettősen vették. Az egész előreugró részt alacsony orom zárja le, a középső nagyobb címer felett alsó pereme felemelkedik. Mezejében dús rokokó dísz. Két szárnyán két allegorikus női alak ül, csúcsán urna van.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Főhomlokzat.
Diebold K. felv.

[251](#)Az épület belsejében feltűnik a földszint erős fala. Tán még a középkorból való. A főhomlokzat emeletjén megvan még a Draskovics-elrendezés hármasszobája. A középső nagyobb terem tükörboltozatán freskó: a hét szabad művészet hódol az Úr szemének. A rokokó füzéres keretben még négy, szürke színekkel festett kép: Pallas a tudományt, Hestia a háziasságot, Vulkan az ipart és Hermes a kereskedelmet személyesíti meg. A képeken *D. Rosa F. A. 1745.* jelzés található. Egész bizonyosan arra a *Cajetano di Rosa* vagy *Don Rosa* művészre vonatkozik, aki ez időben Bécs elővárosaiban, mint Lainzban, Obersanktveitban és Kaiserebersdorfban is dolgozik. Az oldalszobákban rokokó-stukkó [252](#)helyettesíti a festményt. A déli szárny előtt előszobasor vonul. Egyikének mennyezetdíszje az érett rokokó, a másiké már a „copf”-stílushoz tartozik. Zalka püspök hajdani dolgozószobáját műmárványburkolat díszíti, mennyezetének freskója is újabb keletű. E szárny végén van a kápolna. Két keskeny csehboltozat és félkörös lezárás alkotja, falait pillérek tagolják. 1861-ben id. Storno Ferenc festette ki. Tőle való a főoltárkép is: Mária koronázása. Az oltárépítmény még a régi rokokót tükrözi vissza. Négy nagyobb olajfestmény függ még a kápolnában. Ezek jeleneteket ábrázolnak Krisztus életéből. Az emeleti

oratóriumban van egy feszület Máriával és szent Jánossal; 1750 körül készült.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Kápolna.
Diebold K. felv.

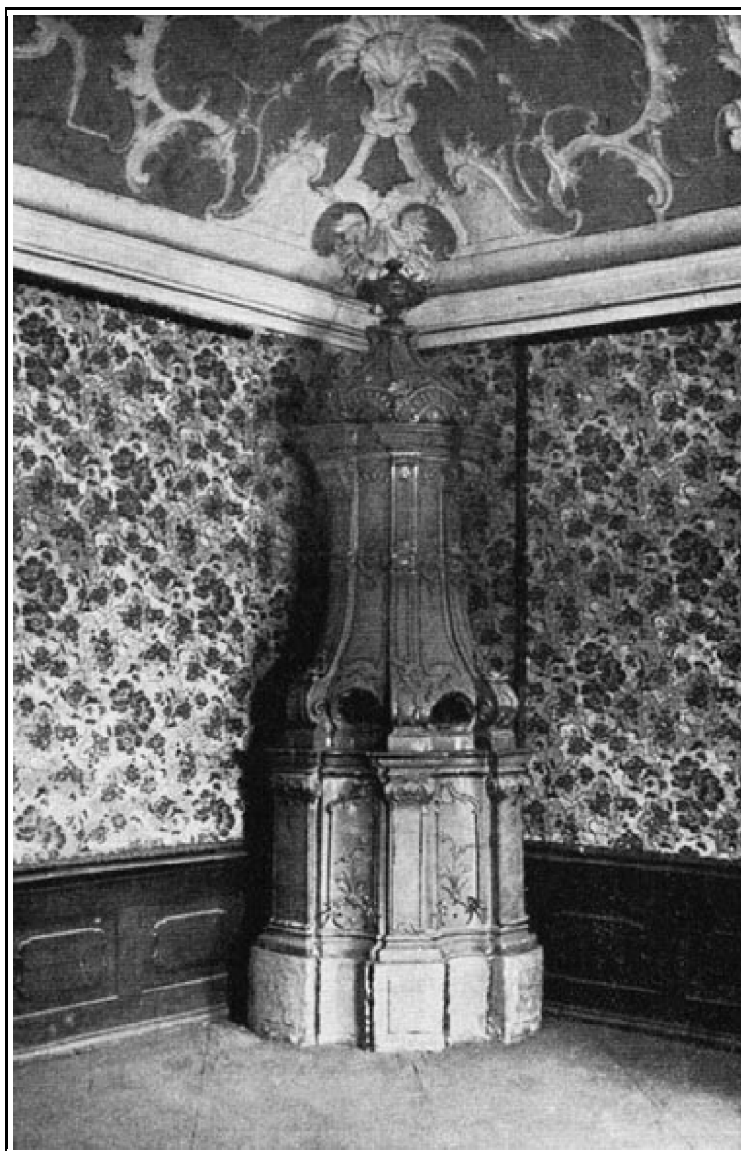
Meg kell még említeni a keskeny lépcsőházat az angyalkaszobrokkal és az épület szép kályháit.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Allegorikus női alak a főhomlokzatról.

A kastély építésének részletesebb történeti adatai még feltáratlanok. Nincs kizárva, hogy *Hefele Menyhért*, a 18. század utolsó negyedének Pozsonyban, Győrött és Szombathelyt foglalkoztatott nagy mestere is valamelyes szerepet kapott itt. Az építész ugyanis 1777-ben azt írja Szily János volt győri kanonoknak, [253](#) hogy a győri püspöktől megkapta rákosi járandóságát (*wegen gruysbach*). Csakis Kroisbachot, Fertőrákost értheti. Annyi azonban biztos, hogy nem a rokokó ízlésű homlokzatról, hanem esetleg a kápolna szárny kiépítéséről van itt szó.

Érdekes emléke az uraság hatalmának a pellengér, amely a falu közepén áll. Formája a 17. századra vall. Anniból is rendkívül értékes művelődéstörténeti emlék, mivel tudtommal a Csonkaországban nem igen találni párjára, míg a történeti [254](#) Sopron megyében Széleskúton, Fehéregyházán, Szentmargitán, Vámosderecskén és Szarvkön maradt meg.

Fertőrákos. Püspöki kastély. Rokokó kályha.
Diebold K. felv.

Helyenként fennmaradtak Fertőrákos várfalai is, egy körbástya még egy pár évvel ezelőtt teljes épségben köszöntötte a látogatót, ma már körülépítették.

Fertőrákos. Pellengér. (17. sz.)
Diebold K. felvétele.

**1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONVÁRMEGYEI VÁRAK, KASTÉLYOK ÉS NEMESI KURIÁK. /
Csatkai Endre dr.: A fertőrákosi püspöki kastély. / Irodalom.**

Irodalom.

Bossányi Árpád: Fertőrákos a 16. században. Soproni Hírlap, 1929. III. 31.

Csatkai Endre dr.: Sopron környékének műemlékei, Sopron, 1932.

Pigler Andor: A pápai plébániatemplom és mennyezetképei. 1922. 70. l.

Rados Jenő: Magyar kastélyok. 1939. 48. l.

255 Kisebb közlemények.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / Thirring Gusztáv: Sopron halandósága II. József korában.

Thirring Gusztáv: Sopron halandósága II. József korában.

Ismerve Sopron jelenlegi kedvező halandósági viszonyait, felmerül a kérdés, minők lehettek e viszonyok a régi időkben? Eddig még kevés adatunk van városunk régi halandóságáról, érdeklődésre számíthatnak tehát az alábbi adatok, melyeket a városi levéltárból sikerült felkutatni, egy *Verzeichnis deren im Jahr 1788 in der Kgl. Freystadt Oedenburg von beiden Religionen verstorbenen Einwohner* című kimutatásban. Ennek gazdag anyagából vesszük a következő adatokat:

Sopronban az 1788. évben 456 egyén halt meg, ú. m. 241 férfi és 215 nő. Miután ebben az évben a tényleg jelenlevő lakosok száma 12.176 volt, ezer lakóra 37.1 haláleset jutott, tehát majdnem háromszor annyi, mint napjainkban. Ebből látható, hogy ha a halálozás aránya II. József idejében is oly alacsony lett volna, mint ma, az elhaltaknak majdnem kétharmadát meg lehetett volna menteni. De természetesen figyelemmel kell lenni arra, hogy akkor a születések száma is jóval nagyobb volt, mint ma, s így a magas halálozási arány részben ebből (a gyermekek nagy halandóságából) magyarázható.

Sopron városában II. József korában a női nem nagy túlsúlyban volt, száma majdnem ezerrel volt több a férfiakénál. A két nem halandósága ekként alakult: 5619 férfi közül meghalt 241, ezerre tehát 42.4; 6557 nő közül meghalt 215, ezerre tehát 32.5.

A két nem halálozási aránya között tehát igen nagy volt az eltérés. A férfiak nagyobb halandósága ma is állandó jelenség: fárasztó munkájuk, mértékletlen életmódjuk, kicsapongásra hajlamosabb természetük a 18. században éppen úgy közreműködhetett halálozási valószínűségük növelésére, mint ma. Hozzájárulhattak még helyi okok is: a koreloszlás eltérése férfiak és nők között, vagyoni viszonyok stb., ezekre vonatkozólag azonban konkrét adataink nincsenek.

Nagyon érdekes az 1788. évi halálozási adatoknak felekezetek szerinti elosztása. Ezek azt mutatják, hogy a katolikus halottak száma jóval nagyobb volt, mint amennyire létszámuk alapján becsülni lehetett volna. Míg ugyanis a lakosságban 53.8% volt a katolikus és 46.1% az evangélikus (0.1% zsidó volt), addig a halottaknak 60.9%-a volt katolikus és csak 39.1% protestáns. (Zsidó ez évben nem halt meg.) A katolikusok halálozási aránya eszerint jóval kedvezőtlenebb volt, mint az evangélikusoké: ezer katolikus közül 41.8 halt meg, ezer evangélikus közül ellenben csak 31.8%.

Honnan ez a nagy különbség? A magyarázatot a lakosság különböző rétegeinek eltérő vagyoni állapota adja. Sopronban a régi időkben az evangélikusok kezében volt a vagyon túlnyomó része; a polgárság zöme az evangélikusok közül került ki s ez a polgárság vagyoni jólétnek örvendett. A polgári jogot nem élvező

elemek, az ú. n. *Inwohner*ek, részben zsellérek, részben a földesuraktól magukat megváltott volt jobbágyok, túlnyomó részben katolikusok voltak, de egyben szegények is. Sanyarú viszonyok között élván, az elhalálozás [256](#)veszélyének is nagyobb mértékben voltak kitéve. Az 1788. évi halotti jegyzék az elhaltakat foglalkozás, illetve társadalmi osztály szerint részletezi, megkülönböztetve a két vallásfelekezetet. A jegyzék az elhaltak kisebbik felét foglalkozása szerint részletezi, ezek közt van őstermelő: 53 katolikus és 45 evangélikus; iparos: 23 katolikus és 11 evangélikus; kereskedő: 4 katolikus és 3 evangélikus; közszolgálati: 23 katolikus és 12 evangélikus. Az elhaltak nagyobbik fele azonban nem foglalkozás, hanem társadalmi osztály szerint van megnevezve. Három ily osztály szerepel: nemesség, polgárság és lakók (*Inwohner*). Az elhalt nemesek (számszerint 4) mind katolikusok voltak; polgárnak 42 halottat nevez a halotti jegyzék, ezek közül 40 volt evangélikus és csak 2 katolikus. Ellenben 219 lakó közül 156 volt katolikus és csak 63 evangélikus. Íme a nagy különbség a két felekezet társadalmi helyzete és ebből folyólag vagyoni állapota között. Ez adja magyarázatát a két felekezet halálozási aránya közötti nagy eltéréseknek.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / ry.: Thirring Gusztáv dr. kitüntetése.

ry.: Thirring Gusztáv dr. kitüntetése.

Örömmel közöljük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia *dr. Thirring Gusztáv*ot, városunk nagynevű fiát és díszpolgárát az 1939. évi *Marczibányi-jutalommal* tüntette ki. Ez a jutalom, amely ezúttal az 1930–1938. évkörben megjelent legkiválóbb társadalomtudományi munkának volt kiadható, Thirring Gusztávnak „Magyarország népessége II. József korában” című, az Akadémia kiadásában megjelent művét tüntette ki, de szól ez annak a hosszú és szakadatlan tudományos munkásságnak is, amely Thirring gazdag életének igazi értékét jelenti.

Helyénvalónak találjuk a jutalom odaítélése tárgyában kiküldött bizottság jelentésének idevonatkozó részét egész terjedelemben közölni:

„Átérve most már a *Marczibányi-mellékjutalom* ügyére, itt a bizottság a közgazdaság és statisztika körébe vágó munkákat vette számba és ezen a téren igyekezett olyan kiváló munkát találni, amely erre a jutalomra méltónak bizonyul. Rendkívül megkönnyítette a bizottság munkáját ezen a téren az, hogy a Chorin Ferenc-alapítvány odaítélése tárgyában évenként kiküldött bizottságok rendkívüli alapossággal vizsgálták és vizsgálják át a közgazdasági és statisztikai irodalom évenkénti terméseit s ezekben a bizottsági jelentésekben minden alkalommal bőséges ismertetést találunk az illető év legkiválóbb könyveiről. Ezek a beható és irodalomtörténeti szempontból is rendkívül becses jelentések alapos képét nyújtják 1930 óta magyar közgazdasági irodalmunknak. A bizottság ennél fogva felmentve érezheti magát az alól, hogy a megbírálásra kijelölt évkör legkiválóbb munkáiról részletes jelentést tegyen, mert hiszen ezek a Chorin-bizottsági jelentések 1931-től 1938-ig a közgazdasági és statisztikai irodalomnak nem kevesebb, mint 114 legkiválóbbnak tartott termékéről közölnek ismertetést és bírálatot; ehhez hozzá kell még venni azt a 27 munkát, amelyek a Weiss Fülöp-díj és a Horthy Miklós-alapítvány kamatainak odaítélésére kiküldött bizottságok jelentéseiben vannak ismertetve. A bizottság tehát egészen nyugodt lelkiismerettel utalhat azokra a megállapításokra, amelyek [257](#)a szóbanforgó jelentésekben az egyes munkákról közöltetnek, annál is inkább, mert azokra már maga az Akadémia is a jelentések elfogadásával ráadta a maga placetjét. Minthogy sem azok a munkák, amelyek valamely akadémiai díjat megkaptak, sem a bizottság tagjainak a munkái nem voltak figyelembe vehetők, a választás a többi kiváló munkák kijelölésére

szorítkozhatott. Itt már bizottságnak figyelembe kellett vennie az 1938. év folyamán megjelent közgazdasági és statisztikai munkákat is. Így terelődött a bizottság figyelme *Thirring Gusztáv*, régi érdemes tagtársunknak már évek hosszú sora óta készülő, de csak a múlt év folyamán megjelent nagyjelentőségű munkájára, a „Magyarország népessége II. József korában” című könyvére.

Szegényes történeti statisztikai irodalmunknak *rendkívül nagy eseménye és nyeresége ez a nagyszabású munka*, amelynek kiadását egyébként – ezt meg kell említenünk – az Akadémia tette lehetővé. A statisztikai tudománynak e régi kitűnő munkása, amint munkája előszavában megjegyzi, már fiatal korában kezdte meg a II. József-féle népszámlálás anyagának felkutatását és eredményeinek feldolgozását. Sikerült is neki igen gazdag anyagot összegyűjteni; nemcsak a vármegyei és városi összesítéseket szerezte meg, hanem igen fáradságos munkával az egyes megyei levéltárakban porló községi adatokat is, nem kevesebb, mint 46 vármegyéből. Hogy mennyire szívén fektült e legrégebbi népszámlálásunk anyagának nyilvánosságra bocsátása, mutatja az, hogy az egész felkutatott anyagot rendkívüli szorgalommal lemásolta, amivel a statisztikai tudománynak és az esetleges későbbi, részletekbemenő kutatásoknak is lehetőséget és tág teret biztosított. Megszívlelendő dr. Thirring Gusztávnak az előszóban kifejezett az az óhajta: bárcsak sikerülne a Központi Statisztikai Hivatalnak ezt az anyagot a maga egész terjedelmében nyilvánosságra hozni. Tudjuk, hogy annak idején, a milleniumi felbuzdulás napjaiban, a Statisztikai Hivatal a Pragmatica Sanctio-idejébeli összeírás anyagát is feldolgoztatta és Acsádi Ignác szerkesztésében terjedelmes kötetben, községi részletességgel nyilvánosságra bocsátotta. Pedig ez az összeírás csak az adózó népességre terjedt ki, tehát nem foglalta magában az adózásból kivett rétegeket s már a dolog természeténél fogva sem lehetett olyan tökéletes, mint a József-féle népszámlálás, amely az egész lakosságot *egyénenkint* vette számba, tehát mai értelemben vett népszámlálásnak minősíthető. Igaz, hogy nem fogható a mai népszámlálásoknak az összes demográfiai, foglalkozási, társadalmi viszonyokra kiterjedő műveletéhez, de mindenesetre mély bepillantást enged a lakosságnak községenként és vármegyénként való eloszlásába, a házak, háztartások és családok számába, a nemek arányára, a családi állapotra és a korviszonyokra, a felekezeti megoszlásra és nagyjából a lakosság társadalmi rétegződésére. Nagy érdeme Thirring Gusztávnak, hogy a József-féle népszámláláshoz közelálló időben végzett más összeírások adatait is felhasználja, s ezen az alapon megállapítja az 1787. évi népességre pl. a keresztény vallásfelekezetek számát is törvényhatóságokint; a József-féle népszámlálás [258](#)ugyanis csak a zsidóságot mutatta ki külön. Thirring Gusztáv azonkívül törvényhatóságokint a *tényleges* népességet is kiszámította, mert maga a népszámlálás a *jogi* népességet részletezte.

A munka egyébként három főrészből áll. Az első rész a népszámlálás rövid ismertetésén és méltatásán kívül részletesen közli azt, hogy milyen anyag van meg különböző helyeken a József-féle népszámlálásból és mi dolgoztatott fel eddig belőle. Ismerteti ezenkívül ebben a fejezetben – munkájának természetesen ez a legbecsesebb része – a területi és települési viszonyokat, majd a demográfiai és társadalmi viszonyokat, végül a városokról ad áttekinthető képet.

A munka második része statisztikai táblázatokat tartalmaz országosan és nagyobb területi egységek, jórészt azonban törvényhatóságok szerint is; sőt a nagyobb községeket főbb adataikkal együtt egyenkint is felsorolja, amivel a népesedéstörténethez szolgálatot rendkívül becses új anyagot, mert hiszen a megyék és városok nyers lélekszámadatai már eddig is ismertek voltak.

Végül a harmadik részben a népszámlálásra vonatkozó fontosabb rendeleteket, utasításokat, jelentéseket és felvételi mintákat közli.

A kötetet a szöveg között 8 grafikai térkép egészíti ki, amelyek az akkori megyebeosztás szerint mutatják

többek között a népsűrűséget, a nemek arányát, a zsidók, a nemesség, a polgári elem és a parasztság arányát az akkori szabad királyi városok külön kiemelésével.

Nem akarunk itt részletesen elmélyedni az eredmények ismertetésébe és a mai viszonyokkal való összehasonlításba. Csak azt emeljük ki a könyv tanulságából, hogy a különböző vidékek népességének, továbbá a magyar és nem magyar jellegű vallásfelekezeteknek igen eltérő szaporodása, ami 1910-ig a történeti Magyarországon mutatkozott, újabb bizonyítékokat szolgáltat Magyarországnak ama sokszor hangoztatott igazsága mellett, hogy nem kényszer, erőszakos magyarosítás, hanem természetes erők működtek közre a világháborúig Magyarország egységes nemzeti állam irányában való, vagy legalább is a magyarság megdönthetetlen túlsúlyának kialakulására. Kétségtelen, hogy Thirring Gusztáv e munkájával hervadhatatlan érdemeket szerzett ennek az igazságnak a bebizonyítása tekintetében is. A Gondviselés késő öregségében megadta neki a módot, hogy ezt a fáradságos munkát, amelyet még fiatal korában kezdett és amelyhez egyéb foglalatossága közben mindig szívesen vissza-visszatért, dicsőségesen befejezhesse. Munkáját a bizottság a sok kiváló egyéb munka mellett is mindenképpen érdemesnek tartja a Marczibányi-mellékjutalomra, annál is inkább, mert e jutalmat, amely nem annyira anyagi, mint inkább erkölcsi jutalom jellegével bír, úgy is kívánja tekinteni, mint Thirring Gusztáv hosszú és eredményes tudományos munkásságának az elismerését.”

Az a mély tisztelet és baráti viszony, amely lapunk illusztris munkatársához fűz, nem engedi meg, hogy őt mi külön dicsőítsük, csak azt állapítjuk meg, hogy bámulatos munkásságával már életében oly emléket állított magának, amely előtt késő nemzedékek is tisztelettel fognak meghajolni.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / Cs. E.: Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról.

259 Cs. E.: Egykorú tudósítás Sopron 1705. évi ostromáról.

A Ritter-krónika és másolatai révén eléggé ismeretes Sopronnak 1705. évi szomorú karácsonya: Bottyán apó seregével körülzárta a várost és szigorú ostrom alá fogta. Jóllehet a város nagyon szenvedett a bombázástól, mégis keményen ellenállt, és a megismételt ostromok sikertelensége végre arra késztette a kuruc fővezért, hogy megfelelő ostromszerek híján megszüntesse a meddő küzdelmet. Az egykorú *Monatlicher Staats-Spiegel, worinnen alles Merckwürdige so in Europa vorgehet, zu sehen und anzutreffen* c. hírlap néhány hetes késéssel az 1706. évi januári események közt említi a következőket: „Nichts destoweniger haben sich die Rebellen in Nieder Ungarn unter dem Berezeni (Bercsényi) und Budiani (Bottyán) in der Weihnachts Nacht vor die Stadt Oedenburg gemacht und mit 4 Stücken und 2 Mörsern glüende Kugeln und Bomben hineingeworffen, wodurch in Vorstadt über 180 und in der Stadt 4 Häuser abgebrandt und ob sie sich zwar bald verschossen und wegen der Inwohner und Garnison (welche letztere ohngefähr 600 Mann starck) gezeigten dapfern Gegenwehr den 26. Decembr. schon wieder abgezogen, sind sie doch am Neu-Jahrs Tage abermahls vor die Stadt kommen, haben das Einwerffen der Bomben und Feuer-Kugeln continuirt und damit die noch übrigen Häusser fast völlig ruiniert. Auch am 6. Jan. an drey Orten auf die Stadt gestürmet. Es hat aber ermeldete Garnison unterm Commando des B. Weiersheim und die Burgerschafft ja sogar auch die Weiber an etlichen Orten, wo die Mannschaft nicht hinreichend gewesen, eine so desperate defension gethan, dass der Feind allenthalben ahgeschlagen und demjenigen Korutzen, welcher schon die Bluth-Fahne auf der Mauer ausstecken wollen, die Hand sambt der Fahne weggehauen und durch einen Schuss das Leben genommen worden. Da dann durch einen

abermahligen Ausfall der Garnison der Feind genöthiget worden die Belagerung zum zweyten mahl aufzuheben 760 Tode, 300 Granaden und 40 Sturm-leitern hinterlassend.” – A nagyjából hű leíráshoz csak annyit kívánunk hozzátenni, hogy a császári hadsereg, amelyet a hírlapi tudósítás annyi babérrel övez, legszívesebben megadta volna magát és csakis a városi lakosság szívós ellenállásán tört meg a kurucok vitézsége.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Verbényi (Veszélka) László: Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban.

Dr. Verbényi (Veszélka) László: Terv soproni iparegylet alapítására 1848-ban.

A 19. század negyvenes éveit az ipari mozgalmak korának szoktuk tekinteni. A magyarság ráeszmélt arra, hogy nemcsak nyersanyagokat kell termelni, hanem azok feldolgozásával és értékesítésével kiemelkedhetik a gyarmati sorsból. A feladat elvégzésére szakképzett iparosokra és kereskedőkre volt szükség, ilyenek nevelésére azonban a kormány kevés gondot fordított. Az iparosok kaptak ugyan valamelyes képzést a rajziskolákban, ezek azonban szórványosan működtek és nem álltak korkívánta magaslaton. Az iparosok szervezetei, a céhek viszont formaságokba merevedtek s a múlt emlékeit őrizték csupán. Pedig a negyvenes években nyilvánvalóvá lett, hogy az iparosnak mélyebb, alaposabb műveltségre van szüksége. ²⁶⁰Ezt a hiányt igyekeztek pótolni az ipariskolák és iparegyletek.

Sopron azoknak a városoknak egyike volt, ahol a pesti szervezet alapítása után nagyon korán merült fel az iparegylet terve. A gondolat hordozója Moser József technikus, az ipariskolai oktatás egyik úttörője. Tanonciskolát alapított, foglalkozott mindennapos ipariskola tervével, a földműves ifjúság továbbképzésével s felvetette a soproni iparegylet létesítésének eszméjét is.

Moser 1848 júliusában beadvánnyal fordul a városi tanácshoz¹⁽¹⁷⁷⁾ s benne oly egylet felállítását kéri, amely az iparosok művelődését s az ipar emelkedését szolgálná. Az egyesület a pesti iparegylet fiókjaként működne; készen vannak az alapszabályok, mintegy 50 iparos csatlakozását jelentette be s a pesti és bécsi iparegylet támogatást ígért. Az egylet jövőjét alapítási, illetve tagdíjakkal igyekszik biztosítani. A befolyó összegekből helyiséget bérel, ipari újságokat, könyveket és rajzokat vásárol. A helyiség, amely a céhekbe széttagolt iparosságnak találkozóhelyül szolgálhat, este 9 óráig áll rendelkezésre. A nemes célra már könyvadományok történtek. – Ezenkívül a munkakedv fokozására kiváló mestereknek és szorgalmas tanoncoknak jutalmakat tervez.

Moser József újításával városunk iparosságának színvonalát kívánta emelni. Iparoktatásunk történetében ismeretlen kezdeményező, megérdemli tehát, hogy tevékenységének néhány sorban áldozzunk. Tervét nem tudta megvalósítani, a magyar szabadság ügye a csatatérre szólította.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / Radó István: Adat az 1812-i soproni bortermésről.

Radó István: Adat az 1812-i soproni bortermésről.

Sárgult disznóbőrökötésű könyv; cifra barokk címlapján terjengős cím: „Der Herrn Abts Lenglet Anweisung zur Erlernung der Historie”. Francia eredetiből készült fordítás, Gothában jelent meg 1754. esztendőben.

Tulajdonosa bejegyezte nevét: „Michael Bierbaum 1812.” Már a nevről is arra lehet következtetni, hogy gazdapolgár (kisbirtokos) volt; még valószínűbbé teszi e feltevést a könyvben található bejegyzés tárgya és különösen a használt soproni tájszólás és az eredeti fonetika. A könyv végén gyermekei születési évét is feljegyezte, amint az akkoriban szokásban volt.

Sokkal érdekesebb azonban a legutolsó lapon található feljegyzés, amely a soproni bortermelés történetéhez szolgáltat adatot: „Ihn 1812 ist das gantze wein gebircht dafrann (erfrozen) und ist so viel wein gewaxen das der Emmer wein ein Emmer läres Faß gekost oder 4 f und 5 f kost und das Jahr 1813 ist auch alles abfran (abgefroren).” Vagyis 1812-ben a szőlő mind elfagyott; mindamellett mégis annyi bor termett, hogy egy hordó borért csak annyit kaptak, mint egy üres akós hordóért. 1813-ban pedig szintén minden elfagyott.

A soproni múzeumban őrzött Michel-krónika némiképen alátámasztja Bierbaum feljegyzését. Michel Ev. János 1791-ben született; 1808-ban telepedett meg Sopronban. Krónikáját csak a negyvenes években kezdte el megírni; de visszanyúlt (természetesen!) a honfoglalásig. Így az 1812–13. évekről nem nagyon részletesek a feljegyzései. Arról nem is emlékezik meg, hogy a szőlő elfagyott, ²⁶¹csak a bor árát jegyzi fel a 496. lapon (1812. évből): „Der Wein wurde gleich nach dem Lesen, und den folgenden halben Sommer darauf von 5 bis 8 F der Eimer, der sehr gut war, verkauft. Der Geringere aber zu 4 und 6 xr die Halbe”. Az 504. lapon (1813. évről): „Der Wein ist in diesem Jahr sauer gewachsen und kaum der 5te Theil gegen den vorrigen Jahr, wurde dennoch die Halbe zu 10 und 12 xr geschenkt.”

Bierbaum szerint tehát a bor akója 1812-ben 4–5 forint, Michel szerint 5–8 forint; 1813-ban pedig (a 84 „Pressburger Halbe”-ből álló „Oedenburger Eimer”-t alapul véve) 14–16 forint.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / Dr. Gárdonyi Zoltán: Egy esztendő soproni muzsikája.

Dr. Gárdonyi Zoltán: Egy esztendő soproni muzsikája.

Budapesten kívül alig van néhány magyar város, mely zenei hagyományainak színvonala tekintetében oly kimagasló helyet foglalhatna el, mint Sopron. És mégis: a múlt év őszén a külpolitikai helyzet feszültsége szinte megbénított Sopronban is minden – nemcsak zenei, hanem más – kulturális életmegnyilvánulást. Azonban a bécsi döntést követő felszabadulás után lassankint helyreállott a lelkek nyugalma, és újból megindulhatott a művészetek ápolása. Az évad első nagy hangversenye – a Soproni Liszt Ferenc Zeneegyesület rendezésében – a nagy nemzeti segítségnyújtás: a „Magyar a magyarért”-mozgalom javára zajlott le dec. 7-én a Kaszinó nagytermében. A műsoron magyar (Erkel, Kun L.), német (Bach, Schubert, Wagner, Brahms, Reger), olasz (Verdi, Puccini, Respighi) és lengyel (Wieniawsky) szerzők művei szerepeltek, ezzel is mintegy jelét adván a külpolitikai helyzet megoldásában mellénk állott nemzetek iránti megbecsülésnek. A közreműködők egytől-egyig soproniak voltak. A Zeneegyesület a következő nagy hangversenyét már a farsangi gondtalanság jegyében tartotta (február 15). Horváth József vezénylete alatt a zenekar Händel Táncszvitjét, Haydn Londoni Szimfóniáját, Schubert Rosamunde-zenéjét és Weber „Felhívás keringőre” c. szerzeményét adta elő, az énekkar pedig magyar vegyeskarokat (Gárdonyi- és Horváth-műveket) énekelt. A műsoros részt fényesen sikerült bál követte, melynek megnyitásául a zeneegyleti zenekar Strauss János egyik örökszép keringőjét játszotta el.

Március 24-én nagy napja volt a soproni zeneéletnek: a magyar rádió útján ismét ország-világ elé lépett a Zeneegyesület. Műsoron kizárólag magyar jellegű művek szerepeltek: Erkel Hunyadi-nyitánya, Bartók

Magyar Parasztdalai, Kodály Hány-szvitjének több tétele, Berlioz Rákóczi-indulója, továbbá Dohnányi versenyműve gordonkára és zenekarra. Ez utóbbi művet Hübner Miklós, a soproni származású és Bécsben élő gordonkaművész adta elő benső együttérzéssel. Ugyanezen a hangversenyen a zeneegyleti énekhar felvidéki és más magyar népdalokat énekelt.

E nagy hangversenyek mellett részletesen meg kell emlékeznünk a Zeneegyesület által „Collegium Musicum” cím alatt rendezett előadás- és hangversenysorozatról, mely jelentős kezdeményezésnek tekinthető a soproni zenekultúra kimélyítése tekintetében. Hat előadás és ugyanannyi 262 hangverseny közül kettő (nov. 13 és dec. 18) a német, egy-egy (febr. 12. márc. 19) az olasz és a francia, és ismét kettő (május 13 és 27) a magyar zene ápolását szolgálta. Az előadók és közreműködő művészek túlnyomó részben soproniak voltak, de a főváros legjobbjai közül is hallhattunk többeket. Így a nov. 13-iki est egyben S. Lászlóffy Margit zongoraestje, a dec. 18-iki pedig Sz. Báthy Anna dalestje volt. A május 13-iki est előadójaként Bárdos Lajost üdvözölhattuk, aki az első soproni „Éneklő Ifjúság”-hangverseny keretében az új magyar énekkultúra jelentőségét és útjait ismertette.

Május 6-án a Doni Kozákkórus hangversenyezett Sopronban. Orosz műsoruk, káprázatos hanganyaguk és nagyszerű fegyelmezettségük ezúttal is hatalmas sikert biztosított számukra.

Zathureczky Ede hegedűjátékát (Beethoven: „Kreuzer-szonáta stb.) az evangélikus nőegyletek március 15-iki „felvidéki” estjén, Török Erzsébet énekét (magyar népdalok Bartók és Kodály feldolgozásában) a Frankenburg Irodalmi Kör márc. 25-iki estjén élvezhattuk.

Február végén Sopron zenei életét gyászba borította Kárpáti Sándornak, neves zeneszerzőnknek az elhalálása. Emlékére a Zeneegyesület, az Irodalmi Kör, a Soproni Magyar Férfidalkör és a Magyar Dalosegyesületek Országos Szövetsége soproni kerülete május 3-án a színházban rendezett hangversenyt, melyen az elhunyt szerző zongoradarabjai, dalai, hegedű-zongora szonátája, zongoránegyese, valamint énekkari művei hangzottak el.

Mint soproni vonatkozású zenei eseményt említjük meg, hogy Kapi-Králik Jenőnek, a soproni születésű és Budapesten működő zeneszerzőnek „Vitnyédi Pünkösdjárás” című zenekari szerzeményét Pünkösöd vasárnapján a magyar rádió déli hangversenyén hallhattuk.

Végigtekintve az elmondottakon, megállapíthatjuk, hogy az 1938–39. évadban Sopron zenei élete eseményekben gazdag és magas színvonalú volt.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Kisebb közlemények. / (bd.): Kodolányi János: Földindulás.

(bd.): Kodolányi János: Földindulás.

Június 4-én a budapesti Belvárosi Színház eredeti szereposztással és eredeti díszletekkel Sopronban is bemutatta Kodolányi Jánosnak nagysikerű parasztdrámáját, a Földindulást, amely Sopronban is emlékezetes sikert aratott. A darab az ormánysági falu képét rajzolja, a magyar parasztot eleveníti meg s ebben olyan hátborzongatóan igaz s annyira plasztikus, hogy irodalmi értékét már ez a sajátosság is megszabja. Másik érdeme, hogy az egyke elleni irányzatból csíhol pompás cselekményt és állandó drámai feszültséget. Kodolányi János eddig a történeti regényt művelte igen érdemesen, a Földindulással legjobb drámaíróink közé lépett s a paraszti élet avatott ábrázolójává lett. Drámai elgondolása Hosszú Zoltán rendezésében s a Belvárosi Színház előadásában tökéletes művészi alakot öltött. Vaszary Piroska, Eszényi

Olga, Páger Antal, Mihályfi Béla nevét kell különösen kiemelnünk.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom.

263 Soproni irodalom.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Sopron, 1939. 4°. VIII + 356 lap és 15 térkép + grafikon.

Thirring Gusztáv: Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. Sopron, 1939. 4°. VIII + 356 lap és 15 térkép + grafikon.

A Soproni Szemle nemrég ismertette *Thirring Gusztávnak* „Magyarország népessége II. József korában” (Budapest, 1938) c. értékes munkáját (Soproni Szemle II, 332. ll.). Művének soproni vonatkozású része folyóiratunkban is napvilágot látott (I, 11. ll.) s ebben II. József népszámlálásának soproni végrehajtását és eredményeit ismerteti. A város kiadásában most megjelent művében e munkájának soproni kereteit az egész 18. századra terjeszti ki (v. ö. még i. h. 161. ll.). Thirring Gusztáv, akiben a soproni helytörténetírók nesztorát is tiszteljük, e legújabb munkájában helytörténetírásunk legsajátosabb s a mai viszonyok között legfontosabb kérdéseivel, a népesedés- és gazdaságtörténetiekkel foglalkozik. Művének öt fejezetében a város 18. századi helyrajzáról, a házakról és lakásokról, a népességről, a gazdasági életéről és az adózó polgárok vagyoni viszonyairól szól. Ez annyit jelent, hogy munkája bőséges adatközlése révén Sopron újkori történetéből a legjelentősebb század anyagi javainak adattára. Ezt az adattárt azonban a várostörténet folyamatába állítja be s ezáltal műve rendkívül becses előmunkálatot jelent városunk mai szellemi és anyagi arculatának ismeretéhez, amelynek alapjait ugyancsak a város támogatásával, *Heimler Károly* szerkesztésében megjelent „Sopron topográfiaja” (Sopron, 1936) c. mű rakta le. A soproni helytörténetírók ezzel olyan összefoglaló, de részletekben is gazdag munkát kaptak, amely minden további, 18. és 19. századi várostörténeti kutatás alapjául és általános keretétül szolgálhat. E kutatásban Thirring Gusztávnak „Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től napjainkig” c., a város kiadásában remélhetőleg hamarosan megjelenő művével újabb segítséget nyernek. Ez ugyanis a soproni lakosság ingatlan vagyonának az utolsó 200 év alatt történt változásáról számol majd be.

Thirring Gusztáv munkájának *bevezetésében* legfontosabb forrásaival ismertet meg bennünket. Ezek közül a soproni lakásokról 1766-ban, a városi telkek felméréséről 1776–77-ben készült kimutatás, a II. József-féle népszámlálás és az azzal kapcsolatos nyilvántartások anyagát teljes egészében figyelembe vette. Az 1734-től kezdve rendelkezésre álló telekkönyveket természetesen csak válogatással, átlag nyolcéves időközökkel dolgozhatta fel. A teljes feldolgozást a megadott keretek szerint az utódok most már minden nehézség nélkül elvégezhetik. Sopron 18. századi történelmének vázlata nagyon helyénvaló bevezető a mű főrészeihez.

Az *első* rész a város 18. századi helyrajzával foglalkozik s a szerző sohasem mulasztja el, hogy helyrajzi adataihoz várostörténeti megjegyzéseket fűzzön. 18. századi adatait, ahol ez az eddigi irodalom alapján

lehetséges, középkori adatokkal kapcsolja össze. E célt szolgálja Schrapf Mihály 1700. évi madártávlati városfelvétele mellett az 1597. és 1622. 264évi városlaprajzok leközlése is. A város középkori helyrajzára vonatkozó megjegyzések egyike-másika azonban módosításra szorul, ami a 18. századdal foglalkozó munka lényegét és értékét természetesen nem érinti. Itt említjük meg azt is, hogy a „Sopron részházai 1734-ben, 1784-ben” s a „Sopron sz. k. város 1766-ban” c. térképeken talán jobb lett volna a 18. századi állapotnak megfelelő helyrajzi elnevezések használata. Így pl. a Hosszú-sor a 18. században nemcsak a mai Rákóczi-utcát jelentette (l. a térképeket), hanem ennek folytatásában a Széchenyi-tér délnyugati oldalát és a Domonkos-utcát is, egészen a mai Magyar-utcaig, amelyet akkor még középkori magyar néven Pócsi-utciónak neveztek stb.

A *második* rész (házak és lakások) különösen sok társadalomrajzi tanulságot rejt magában. A középkorból eredő soproni különlegességre, a *részházak* intézményére itt külön is felhívjuk a figyelmet. Amikor ma annyit beszélünk városrendezésről, nem feledkezhetünk meg a részházakat létrehozó társadalmi kérdésekről sem. A 18. századi soproni társadalom még részletesebb elemzését nyújtja a lakások vizsgálata, s itt az 1766. évi lakásfelvétel adatainak az 1930. évi összeírás adataival való összevetése és az egyes társadalmi osztályok lakásainak összehasonlítása különösen tanulságos. Megtudjuk továbbá, hogy a 18. században a kereskedelem súlypontja a külvárosban, helyesebben a mai Várkerület külső körén van. Városunk középkori kereskedelme még szinte kizárólag a Belvárosban bonyolódott le. Érdekes volna egyszer a Külváros kereskedelmi jelentőségének emelkedését a középkortól kezdve nyomon követni.

A népesség 18. századi változását vizsgálja az összeírások alapján a *harmadik* rész. A város lakossága II. József alatt kétszerese volt az 1715. évinek; ez a gyarapodás természetesen csak nagyobb bevándorlással magyarázható. Népiségtörténeti szempontból rendkívül fontos volna ennek a bevándorlásnak a polgári évkönyvek alapján való feldolgozása, mert ma is élő, legrégibb családjaink legtöbbje a 18. században vándorolt be Sopronba. Ugyanígy fel kellene dolgozni az anyakönyveket is, hogy az összeírások népmozgalmi adatait kiegészítsük.

A *negyedik* részben a gazdasági életet ismerjük meg: az őstermelés különböző ágainak, az iparnak és kereskedelemnek, az adóztatásnak és az ingatlanforgalomnak állapotját. Ezt egészíti ki az *ötödik* részben az adózó polgárság vagyoni és birtokviszonyairól készült kimutatás, valamint az 1715., 1734., 1748. és 1793. évi adójegyzékek leközlése.

A fentiekben távolról sem hívhattuk fel mindarra a figyelmet, amelyet ez a 42 táblázattal gazdagított mű felölel. Csak néhány gondolatot akartunk felvetni, hogy érzékeltessük azt a jó szolgálatot, amelyet a város e munka kiadásával helytörténetírásunk ügyének ismét tett.

Mollay Károly dr.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1939. 21 l. (Különnyomat a soproni evang. líceum 1938/39-i Évkönyvéből.)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1939. 21 l. (Különnyomat a soproni evang. líceum 1938/39-i Évkönyvéből.)

²⁶⁵Ez a tanulmány érdekes és tanulságos fejezete a majdnem négyszázéves iskola eseményekben gazdag történetének. A szabadságharc leverése után kezdődő abszolutizmus nem tűrte a protestánsok törvényekben biztosított autonómiáját, mert jól tudta, hogy az egyházi autonómia a nemzeti szellem tűzhelye s az ellenállás sziklavára. Ezért Haynau már 1850. február 10-i rendeletével megszüntette a protestáns egyházak önkormányzatát s az egyházkerületek választott püspökei, illetőleg szuperintendensei helyett adminisztrátorokat állított a kerületek élére. Igaz is, hogy mind a négy evangélikus püspök hazafias viselkedésével kompromittálta magát az abszolutizmus kormánya előtt: hármat közülük börtönbe vetettek s a negyediket is megfosztották állásától.

Az egyházi autonómia eltörlése módot adott a kormánynak arra is, hogy belenyúljon az iskolák életébe s gyökeres átalakulásra kényszerítse őket. Gr. Thun Lipót birodalmi vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1849. októberében kiterjesztette a gimnáziumok szervezetét megállapító híres *Entwurf*-jának érvényét Magyarországra is, azzal a záradékkal, hogy amely gimnázium az 1850/51. tanév folyamán nem alakul át az *Entwurf* rendelkezései szerint, elveszti nyilvánossági jogát. Tanulmányi szempontból az *Entwurf* kétségtelenül sok üdvös intézkedést is tartalmazott, azonban a fokozott követelmények olyan súlyos terhet róttak az iskolát fenntartó hatóságra, hogy azt a vagyontalan s csupán hívei áldozatkészségére támaszkodó evangélikus egyház nem tudta magára vállalni. Az államsegély igénybevétele viszont azt a jogot biztosította volna a kormánynak, hogy ő állapítsa meg az iskolákban a tanítás nyelvét. A soproni líceumban addig ez természetesen magyar volt, az államsegély elfogadása azonban lemondást jelentett volna az iskolának a magyar tannyelvhez való jogáról. Ezért vonakodott a líceumot fenntartó soproni evangélikus gyülekezet államsegélyt kérni a kormánytól, főképp bátor s az egyház autonómiájához állhatatosan ragaszkodó lelkészének, Kolbenheyer Mórnak energikus fellépésére. A gyülekezet a rendeletben megjelölt időpontig anyagi eszközök hiányában nem is tudta végrehajtani a líceum átszervezését, ennek következtében az iskola 1851-ben elvesztette nyilvánossági jogát.

Azonban a dunántúli evangélikus egyházkerület közvéleménye nem akart beletörődni abba, hogy az ősi, akkor már háromszázéves soproni iskola csak mint *magánintézet* működhesse, hogy ne legyen joga államilag érvényes bizonyítványokat kiállítani s érettségi vizsgálatot tartani. A veszedelembé jutott iskolának a dunántúli egyházkerület sietett segítségére: átvette a soproni gyülekezettől az ősi iskolát, a fenntartására szükséges összeget pedig adó formájában vetette ki a dunántúli evangélikus gyülekezetekre. A hívek áldozatkészsége folytán lehetővé vált a líceum átszervezése s ennek következtében 1855-ben a kormány visszaadta négy évvel előbb elkobzott nyilvánossági jogát.

A tanulmányból tiszta képet nyerünk a nagymultú iskolának egy küzdelmes évtizedéről. A szerző, a líceum nemrég nyugalomba vonult tudós igazgatója *ex fontibus* írja meg az iskola történetét, melynek a fent ²⁶⁶ismertetett tanulmány csak egyik részlete. A teljes mű e szemelvényből megítélhetően is nyeresége lesz a magyar iskolaügy, tehát egyszersmind a magyar művelődés történetének is.

rj.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Bay Ferenc: A győri Városi Közkönyvtár Évkönyve I. 1898–1938. Győr, 1939. A könyvtár kiadása. 8° 58 + 1 l., 6 képestáblával.

Bay Ferenc: A győri Városi Közkönyvtár Évkönyve I. 1898–1938. Győr, 1939. A könyvtár kiadása. 8° 58 + 1 l., 6 képestáblával.

A győri Városi Közkönyvtár 1898-ban keletkezett, mikor is *Sefcsik Ferenc* főlevéltáros javaslatára a levéltári és könyvtári anyagot különválasztották. Az alapítás évében körülbelül 1000–1500 kötetből állott, 1938-ban, tehát négy évtized múlva már 45.000 kötetre rúgott a könyvtárállomány. A könyvtár mindenkor vezetősege főfeladatának tekintette az ú. n. *Győri Gyűjtemény* kiegészítését, de nagy súlyt helyez a régi Streibig-nyomda termékeinek összegyűjtésére is. Ez utóbbi gyűjteményt *Lengyel Alfréd* ismerteti az Évkönyv hasábjain, *Jenei Ferenc* pedig „Régi magyar irodalmunk és a győri Streibig-nyomda” címen ír az 1723-ban gróf Sinzendorf Fülöp Lajos győri püspök hívására *Sopronból* Győrbe költözött nyomda irodalomtörténeti vonatkozásairól. Tanulságosak e cikkek s soproni vonatkozású adataiknál fogva szívesen ajánljuk a győri Évkönyvet a soproni helytörténetírók figyelmébe. Ugyanis Streibig volt az első soproni nyomdász. Lengyel Alfréd a Streibig-gyűjtemény 178 darabjának *bibliográfiai* leírását is adja. Örömmel vennénk, ha városunk gazdag közkönyvtára hasonló érdekes évkönyvekben számolna be értékes kulturális munkásságáról.

Thier László.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Missuray-Krúg Lajos: Társ pohár, Sopron, 1939. 8°. 85 lap.

Missuray-Krúg Lajos: Társ pohár, Sopron, 1939. 8°. 85 lap.

A régi céhéletben, az inas éveinek letelte után felszabadult s legény lett belőle: igazi legénnyé azonban csak a legények társaságának tiszteletére rendezett lakomán vált, amikor az ország, a város s a céh boldogulására egy-egy *társ poharat* üritett. „Az apród-évek termése érik s ha kiállok a remekesztendőt is, hadd adjak áldomást – *társ poharat* –, hogy mélyen kortyintsatok a lelkem borából” – ezzel nyújtja át *Missuray-Krúg Lajos* költeményeinek gyűjteményes kiadását az olvasónak. A „Tüzek a végeken” és „A nyugatmagyarországi felkelés” nagysikerű szerzőjének 1930-ban megindult írói pályáján ez a kötet a kilencedik állomás. Négy verseskötet (*Vérszerződés*, *Vándorfűrt*, *A búzakalász legendája*, *Széljegyzetek a bibliámon*) megrostálva kerül itt újra az olvasó elé. Együtt vonulnak most fel a költő fejlődésének tanui.

Az indulásban még ott érzik a nyugatmagyarországi felkelő harcok emléke. Az első kötet (1932) menekvés a gyökértelen, gerinctelen jelenből a honszerző őshöz. Vágy magyarnak magyarral kötött új *vérszerződése* után, amely talán új életet hoz. Hadúr, Koppány alakjai villannak fel s az *ősihez*, mint örök erőforráshoz való visszatérés sokat szerepel benne (*őspogány*, *őssugar*, *ősnemzők*, *őshit*). A művészet még nem tud mindig a pátosz nyomába szegődni, de a költőnek erőteljesen fejlődő szóművészete is megjelenik már benne s rímtelen sorokban kezdi cizellálni saját költői képét. Stílusban s költői elmélyülésben határozott [267](#)haladást jelent a „Vándorfűrt”. Az azelőtt itt-ott magasra csapó pátosz lelohad s a végtelent ostromló nagy gondolatok hazatérnek. Megszűkül a kör. A költő már nem időzik az Idők templomcsarnokában, ahol minden porszem felnagyítva látszik, hanem hajszálcsöveken száll le a lélek mélyére. „Die Andacht zum Kleinen”, ahogy a német mondja, ömlik el versein s ez nemcsak mondanivalója, hanem stílusa gazdagodásának is javára válik. A következő két kötetben a költő arcképének e vonásai finomodnak tovább. Valamikor még a nyers, dübörgőléptű, dacos cövekember, a lázadó Koppány, a labancverő Bottyán vezér eljövételét sóvárogta, most az áhítatos csönd szerelmese. Leggyakoribb motívumforrásai (erdő, virág) ezzel függenek össze s a szerelemben, a halálban is ez kapja meg. Stílusából lassanként elmaradnak az első időkben vissza-visszatérő alliterációk (*kemény*, *konok Koppány*), az Adyra emlékeztető képek (*A ködhajó felénk úszott*) s megkezdődik a költő viaskodása a szép,

a tiszta szóért. Ebben a kétnyelvű városban, ahol a nyelv tisztasága állandóan veszélyben forog, különösen jóleső a magyar nyelvnek ez az öntudatos, áhítatos kultusza. „Sziklából tördelt nyers szavakkal” próbálkozik még induláskor s a szó nem egyszer marad le a pátosz mögött (gög és dac bora). Egy-egy szónak kifejező erejét próbálja ki (*felhő*-bárányok, *felhő*-virág, *felhő*-párna, asszonytestű *felhők*), majd megszemélyesítő jelzőket képez (*tűzcsókú* tavasz; *lázcserepes-ajkú* nyár; *meddőölü* kőágyak; *lágycenyérű* szó stb.) s általában szereti az összetett jelzőket (*szélborzolt tollú* madarak; *szélenyhe* város). Nem zenei hatásokra törekszik, hanem szemléleti képeket idéz fel, amelyeket egyszavas verssorok láncolatjában pereget le előttünk. Tehát a szó jelentőségét a vers külső formája is hangsúlyozza. A hangképtől mindjobban függetleníteni akarja a verset. Természetesen akármeddig ez sem mehet: „S marad – marad / Egyre tovább / A hang – a Ma / Ősmostoha / Rabszolgasága?” – kérdi „A szó: a mult!” c. versében, amelyben a tiszta szóművészet nehézségeit pendíti meg.

Vajjon a mai olvasók közül hányan követik idáig? Mert nem kétséges, hogy ez a nem mindennapi költészet erősen artisztikus törekvéseben francia művészi törekvésekkel rokon s szépségeinek szürcsölgetéséhez az a részletekbe hatoló, szerető elmélyedés kell, amelyet a költő egyik vonásának ismertünk meg.

A kötet a „Scarbantia-könyvek” (szerk.: Thier László) kiadásában látott napvilágot.

Mollay Károly dr.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. (Különnyomat a Numizmatikai Közlöny 34–35. évfolyamából.) Budapest, 1938.

Huszár Lajos: Soproni iskolai jutalomérmek a XVII. századból. (Különnyomat a Numizmatikai Közlöny 34–35. évfolyamából.) Budapest, 1938.

A soproni iskolaérmekkel eddig *Gohl Ödön* és *Lauringer Ernő* foglalkozott, ugyancsak a Numizmatikai Közlöny hasábjain (1909, 1912, 1918). Huszár Lajos az eddig ismert négy darabhoz most újabb négy darab leírását csatolja és az eddigi adatokat is az újabb soproni művészettörténeti kutatás eredményei alapján világítja meg. Iskolai jutalomérmeken többnyire vert, vésett, vagy öntött érmekeket [268](#)értünk, amelyeket középiskolákban és egyetemeken jó előmenetel jutalmazására ajándékoztak. Sopronban az ev. líceumban volt ez szokásban. Az ismert példányok 1642-ből és 1657-ből valók. Öt típust különböztet meg a tanulmány: egyiken a soproni 1625-ös koronázási éremről másolták a város látképét, a másikon egy fa látható latin jelmonddal, a többi három pedig a Megváltó képe szerepel. Hátlapjukon az ajándékozás éve és az intézet neve látható. Huszár Lajos meghatározza az ábrázolások eredetét. E másolatok művészi értéke természetesen csekély. Szerzőjük Huszár szerint az augsburgi származású *Monstern Márton* soproni ötvös, akit ez időben a város számadáskönyve éppen ilyen ajándékérmek révén többször említ.

Cs. E.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / Dr. Irmédi-Molnár László: Tóth Ágoston, honvédezered, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. Budapest 1939. M. kir. honvéd térképészeti intézet kiadása. A „Térképészeti Közlöny” 8. sz. külömfüzete. (8-r. 236 l., számos képpel és melléklettel.)

Dr. Irmédi-Molnár László: Tóth Ágoston, honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. Budapest 1939. M. kir. honvéd térképészeti intézet kiadása. A „Térképészeti Közlöny” 8. sz. külömfüzete. (8-r. 236 l., számos képpel és melléklettel.)

Dr. Irmédi-Molnár László, a magyar kartográfia történetének érdemes kutatója, ebben a kitűnő munkában Felsőszopori Tóth Ágoston ezredes életrajzát és sokoldalú működésének méltatását nyújtja a magyar közönségnek. Ez már magábanvéve megokolhatja a könyv elolvasását, de a soproni közönséget a munka ezenkívül még azért is közelebbről érdekelheti, mert Tóth Ágostont származásánál fogva számos benső kötelék fűzte Sopron városához. Atyja, Tóth József, mint a herceg Esterházy-uradalom ügyésze életének javarészt Sopronban élte le, és egyik alapítója és első elnöke lett a Soproni Zeneegyesületnek, amely egyesület ma is gondozza az ő sírját. Fia, Ágoston, bár nem született Sopronban, itt járta iskoláinak jó részét és élete sok viszonyosságainak közepette gyakran kereste fel a soproni családi házat; a szabadságharc utáni sok évi várfogságából kiszabadulva, itt internálták őt és Gmundenben 1893-ban bekövetkezett halála után özvegye, a bécsi származású, de ízzó magyarrá vált Emilia Scháringer itt telepedett meg és mint a város köztisztvisletben álló matrónája ide temetkezett 94 éves korában, miután férjének hamvait is már korábban ide hozatta. Sopron városa tehát méltán a magáénak tekintheti Tóth Ágostont, aki feleségével együtt a Szent Mihály-templom régi temetőjében alussza örök álmát.

Tóth Ágoston, a 19. század társadalmának egyik legkiválóbb képviselője. Katonai pályáját a szabadságharc – melynek ő volt egyik legértékesebb alakja – kettétörte ugyan, de a rendkívüli szívósságú és erős akarátú férfiú a legnagyobb akadályok közepette is minden pályán, amelyre a sors sanyarúságánál fogva lépnie kellett, megállta a helyét és bámulatos kitartással győzte le az eléje tornyosuló legnagyobb akadályokat is. Hétszéri pályaváltoztatása közben volt gazdasági tanító, bérlő és gazdálkodó, egyetemi előadó, vármegyei tisztviselő, főmérnök és térképész, de legfőbb célja és vágya mindvégig a magyar topográfiai osztály létesítése és fejlesztése volt, amelyet ő teremtett meg, de amely korának és felettes hatóságainak értetlensége miatt vele együtt el is múlt.

269A szerző Tóth naplójának alapján, de széleskörű irodalmi és levéltári források felhasználásával klasszikus képét adja az ő nehéz küzdelmeinek, a szabadságharcban való szereplésének eleven megírásával pedig az egész magyar szabadságmozgalmat is oly érdekesítően tárja elénk, hogy ez szinte vetekszik a legizgalmasabb regénnyel. Igen kimerítően tárgyalja a szerző Tóthnak a magyar kartográfia terén kifejtett sokoldalú működését, és ebben legfeljebb csak Tóth Ágoston irodalmi munkáinak könyvészeti összeállítását nélkülözzük. Mivel a szerző Tóth sok irányban kifejtett működéséről külön munkában óhajt még tüzetesebben képet nyújtani, ez a hiány ebben az újabb munkában bizonyára pótlást nyer.

Th. G.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni irodalom. / A Magyar Kultúrszemle új száma.

A Magyar Kultúrszemle új száma.

A mult évben Magyar Kultúrszemle címen új, régi hiányt pótló folyóirat indult azzal a céllal, hogy a magyar kultúra fejlődéséről időszakonként beszámoljon. Az érdekes és elgondolásával nálunk egyedülálló folyóirat a havonta megjelenő *összes értékes könyveket, folyóiratokat, napilapokat, továbbá a bemutatásra*

kerülő színdarabokat és filmeket, végül pedig a képzőművészeti alkotásokat, a kiállítások anyagát stb. ismertette. A Magyar Kultúrszemle egyes rovatai folytonosan bővültek s a most megjelent új számban már hatalmas anyag keretében domborodik ki a magyar kultúra fejlődésének egész képe. A folyóirat nemcsak az egyes műveket mutatja be tárgyilagos ismertetéseiben, hanem azokból részletes, bő szemelvényeket is ad. A folyóiratok anyagáról nemcsak bibliográfiát hoz, hanem az értékes anyagot külön rovatokban fel is dolgozza. Felbecsülhetetlen jelentősége a folyóiratnak, hogy a magyar kultúra szerves fejlődésének képe tisztán és világosan emelkedik ki a rovatokból s a havonként megjelenő Magyar Kultúrszemle a magyar kultúra egyes mozzanatait egymással összefüggő, egységes egészbe foglalja. A mindenkit érdeklő, nagyértékű folyóirat évi előfizetési ára 4.80 P. Mutatványszámot díjtalanul küld: Budapest, IV., Kecskeméti-u. 13. sz. félemelet. Egyes számok könyvkereskedésekben és Ibusz-pavillonokban is kaphatók.

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Sopron bibliográfiája.*

Sopron bibliográfiája.^{*(178)}

Angyal Endre dr.: Sopron barokk színháztörténetéből. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 144–153. ll.)

Benedek Rózsi: Soproni Képeslap. Három képpel. (Magyar Lányok, 45. évf., 34. sz., 1939. V. 21. 552–53. l.)

Berecz Dezső dr.: A Frankenburg Irodalmi Kör működése. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

Bergmann Pál: Sopron városfejlesztési tervének főbb irányelvei. (Soproni Hirlap, 26. évf., 149. sz., 1939. VII. 4.)

270 *Bierbauer Virgil:* L'arcade hongroise. Nouvelle Revue de Hongrie, 1939. 5. szám. 441 l. Lakompak, Sopron, Eggenberg-ház, Esterházy-palota, Fabricius-ház. Kép: hidegségi parasztház.

Csatkai Endre dr.: A Somogyi-ház multja. (Sopronvármegye, 1939. V. 7.)

- A régi soproni bábsütők. Régi iparágak. I. közl. (Sopronvármegye, 1939. V. 21.)
- A régi soproni fazekasok, II. közl. (Sopronvármegye, 1939. V. 28.)
- Régi soproni orgonakészítők. III. közl. (Sopronvármegye, 1939. VI. 11.)
- A soproni Csáky-grófok. (Sopronvármegye, 1939. V. 14.)
- Nepomuki szent János tisztelete a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. V. 18.)
- Úrnapja a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. VI. 8.)
- Cégérháborúságok a régi Sopronban. (Sopronvármegye, 1939. VI. 18.)
- Hogy tűnt el Sopron arculatáról a Hátsó-kapu? (Sopronvármegye, 1939. VI. 25.)
- Hogyan tűnt el Sopron arculatáról a Hátsó-kapu? (Sopronvármegye, 1939. VII. 2.)
- Két régi soproni építész, akiknek nem jutott utcanév. (Hild, Handler.) (Sopronvármegye, 1939. VII. 30.)
- A régi Sopron szabadfürdői. (Sopronvármegye, 1939. VII. 23.)
- Soproni zeneszerző a 17. században. (Kern Tóbiás.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- Korai kísérlet a gázvilágítás bevezetésére. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

- Soproni ismeretlen kártyafestő a 19. században. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- Klieber József szobrász és a régi Kaszinó oromzata. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)
- A simasági kastély. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 159. l.)
- 1849-es soproni vértanu... (Murmán Sámuel.) (Soproni Hírlap, 25. évf., 140. sz., 1939. VI. 23.)

Fabricius Endre: Sopron és a napoleoni háborúk. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 137–144. ll.)

Felföldi János: Emlékezzünk a régiekről. (Sopron város emléktáblái és szobrai.) (Soproni Áll. Polgári Fiúiskola Értesítője 1938–39. iskolai évről. 1–20. l.)

Fertsák, Jenő: Sopron und das Burgenland im Welt-Panorama in Wien. (Oedenburger Zeitung, 1939. VII. 26.)

Graf Samu: Schranz Mihály. Nekrológ. (A soproni ev. népiskola 1938/9. évi értesítője.)

Vitéz Házi Jenő dr.: A soproni plébániai iskola. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 103–115. ll.)

Hock István: A soproni nyári egyetem és annak építési vonatkozásai. 28 képpel. (Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 73. évf., 19–20. sz., 158–166. ll.) Budapest, 1939. V. 21.

271 *Huszár Lajos:* Soproni iskolai jutalomérmek a 17. századból. (Különlenyomat a Numizmatikai Közlöny 34/35. évfolyamából.) Budapest, 1938.

Kónya Lajos: Hazug éjszaka. – Versek. 8°, 69 l. (Király-ny. Sopron, 1939.)

Lackner Kálmán: 70 éves a licisták ifj. Ének- és Zeneköre. (Soproni Hírlap, 26. évf., 136. sz., 1939. VI. 17.)

Mollay Károly dr.: Gugelweit János, a soproni virágének lejegyzője. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

Németh Sámuel: A soproni evangélikus líceum küzdelme a nyilvánossági jogért a Bach-korszakban. (Soproni Líceum Évkönyve az 1938/39. iskolai évről. – Különlenyomat is készült.)

Neubauer Elemér: Ágfalvi népviselet. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 162. l.)

Pukánszky Béla: Le sentiment ethnique chez les Allemands de Hongrie. Nouvelle Revue de Hongrie. 1938. 6. füzet, 519. s. k. (Liszt Ferenc, Schroer Tóbiás stb.)

Rados Jenő: Magyar kastélyok. Műemlékek Orsz. Bizottsága. 1939.

Sopronkeresztúr, 32. XIX., XXII., XXV.

Kabold, 33. XX.

Kismarton, 35–37. XXXII–XXXIII., CXIX–CXXII.

Fertőrákos, 48. LXXV.

Eszterháza, 51–54. LXXXIV–XCVI.

Nagycenk, 58. CXIV.

Ligvánd, 59. CXVII.

Rozsondai Károly: Kárpáti Sándor. Nekrológ. (Soproni ev. tanítóképző intézet Évkönyve 1938/9.)

Ruhmann Jenő dr.: Torkos László. (1839–1939.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz. 101. l.)

Soós Imre: A sopronmegyei községtörténetírás forrásai. I. rész. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 153–159. ll.)

Thier, Ladislaus: Das „Kaiserquartett” an der Rosaliaspitze. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 105. sz., 1939. V. 9.)

– „Ruster Wein wird auch zu Wien in großen Häusern stark getrunken.” Aus einer Erdbeschreibung des 18. Jahrhunderts. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 106. sz., 1939. V. 10.)

– Aus meiner Széchenyi-Mappe. III. Mit allem Glanze einer erhabenen Geburt...” (Oedenburger Zeitung, 71. évf., 252. sz., 72. évf. 18., 107–108., 110. sz., 1938. XI. 8., 1939. I. 22., V. 11–12., 14.)

– Soproner Konzernnachrichten vor 40 Jahren. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 113. sz., 1939. V. 18.)

– Fahnenweihe des M.-G.-V. „Férfidalkör” vor 50 Jahren. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 115., 117. sz., 1939. V. 18., 21.)

– Ein Lob der Zigeunermusik. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 121. sz., 1939. V. 28.)

– Alexander Petőfi rückt zum Gollner-Infanterieregiment in Sopron ein. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 121. sz., 1939. V. 28.)

[272](#)– Eine reiche Fundgrube kulturhistorischer Daten. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 126. sz., 1939. VI. 4.)

– Eine Soproner „Wein-Lotterie”-Ankündigung – das früheste ungarische Inserat. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 131. sz., 1939. VI. 11.)

– Professor Pröhles Payr-Biographie. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 139. sz., 1939. VI. 21.)

– Ungarns Bevölkerung zur Zeit Josefs II. Eine wertvolle Neuerscheinung der ungarischen statistischen Literatur. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 143. sz., 1939. VI. 25.)

– Der Soproner Magistrat sucht einen Theaterpächter. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 146. sz., 1939. VI. 29.)

– „Widerspänstige Ungarn und Rebellen...” Glanzvolle Tage Soprons Anno 1681. (Oedenburger Zeitung, 72. évf., 148. sz., 1939. VI. 2.)

Thirring Gusztáv dr.: Sopron halandósága. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

– Sopron városa a 18. században. Népesedés- és gazdaságtörténeti tanulmány. 15 térképpel és grafikus ábrázolással. Sopron sz. kir. város kiadása. 4°, 356 l. Sopron, 1939. Székely és T. ny.

Tolnai Gábor: Le style des Esterházy. Nouvelle Revue de Hongrie. 1938. 6. füzet, 542. s. k. (Eszterháza, Kismarton.)

Varga Lajos dr.: Hat év előtti osztrák vita a Fertő sorsáról. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15. 121–136. ll.)

Verbényi (Veszélka) László dr.: A soproni rajziskola története. (4. közl.) (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

– A második soproni könyvesbolt. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

– Wester Flórián soproni elemi iskolai igazgató. (Soproni Szemle, 3. évf., 3. sz., 1939. V. 15.)

*

Képes Dunántúli Ujság, 28. évf., 29. sz., 1939. V. 1. Sopron város országgyűlési képviselői 1848 jún.

17–1939 máj. 4-ig. 2. Petőfi Sándor katonáskodása Sopronban száz évvel ezelőtt.

Pionirok nyomán az Öreg-Hanyban. Tárca. (Soproni Hirlap, 26. évf., 142. és köv. sz. 1939. VI. 24.)

sd.: 1790 június 25. Csorna pusztulása a 149 év előtti tűzvészben. (Soproni Hirlap, 26. évf., 143. sz., 1939. VI. 25.)

Sopron és környékének szillabusa. Mauritz Béla vezetése alatt Kir. magy. Pázmány Péter tudományegyetem ásványközettani intézetének tanulmányi kirándulásairól kiadott 3. szillabusa. Budapest, é. n. Egyetemi ásv.-közett. int. 16 (2) l., 8°. (Könyomat.)

1939. III. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK

Alapított 1841-ben kelt királyi szabadalomlevéllel.
Bármely ügyben készséggel ad felvilágosítást.

Alaptőke és tartalékalapok
64,100.000 pengő.

Soproni fiókja: Várkerület 117. szám

Telefonszám: 92-132 – Sürgőnycím: COMMERZ

Soproni Takarékpénztár

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank leányintézete

SOPRON, SZÉCHENYI-TÉR 19.

Alapított 1842 – Telefonszám 23

Kölcsönöket folyósít ház- és földingatlanokra. Betéteket legjobban gyümölcsöztet. Foglalkozik a banküzlet minden ágával. Minden ügyben díjmentesen felvilágosítással szolgál.

Mindig nívós műsor a Városi Moziban!

Telefon 424

LÖVÉR-SZÁLLÓ

Elsőrendű szálloda a tizezer holdas városi erdő közvetlen közelében.

110 szoba
Központi fűtés
Hideg és meleg folyóvíz
Lift
Garázs
Bar
Tennisz pályák

Bérlő: Horváth Imre

Telefon 622 és 714.

Minden házban igazi öröm a családi sör!

16 SOPRONI KÉP

Eredeti linoleummetszetek, ízléses mappában, most jelent meg Mende Gusztáv és neje Lándori Angela feldolgozásában.

Kapható a Schwarz-féle könyvkereskedésben Várkerület 67 és a művésznél; Bécsi-utca 18.

Bolti ára 5 pengő.

„HUBERTUS”-VADÁSZLAK

Sopron legszebb kirándulóhelye!

Gyönyörű kilátás az Alpokra.

Télen-nyáron nyitva.

Nyarlásra kiválóan alkalmas!

Vasárnap és ünnepnap, valamint az előző napokon rendes autóbuszjárat. – Teljes napi penzió négyszeri étkezéssel P 5.50

Telefonszám 633

IDEGENFORGALMI IRODA

SOPRON, VÁRKERÜLET 44

Telefonszám 379

MÁV. HIV. MENETJEGYIRODA IBUSZ.-FIÓK

Bel- és külföldi vasuti jegyek. Hazai- és külföldi prospektusok. Soproni képeslapok. Kalauzok és térképek.
Kalauzolás. Kirándulások rendezése.

IDEGENFORGALMI ÜGYEK BEN DÍJTALAN FELVILÁGOSÍTÁS!

Hackstock Károly

vaskereskedés, Várkerület 74. Telefon 33

Tűzhelyek, kályhák, zománcedények, építési anyagok!

Sopron topográfiaja

Szerkesztő: Heimler Károly dr.

Nélkülözhetetlen tájékoztatója hivataloknak és vállalatoknak!

Kapható minden könyvkereskedésben és a Röttig-Romwalter Nyomda Rt.-nél.

Sopron, Deák-tér 56.

Pannonia-Szálló

A VÁROS KÖZPONTJÁBAN

Hideg és meleg folyóvíz

Központi fűtés

Garage

Klubhotel

TELEFONSZÁM 80

Tómalom Strandszálló

Étterem, penziórendszer. Polgári árak!

Strandfürdő, csónakázás. Autóbuszjárat a városba és a Lövérekebe.

Egész éven át nyitva!

Tulajdonos Kovács Vince.

Telefon 1523.

Az új villamos árszabás mellett érdemes a

Lövérekben

villamos rezsót, tűzhelyet, vasalót, hőtárolót és szivattyút alkalmazni.

Az új gáztarifa pedig a

városbeli konyhák és fürdőszobák üzemét teszi olcsóvá!

Rauner Mihály

Nemzetközi szállítmányozási vállalat

Hivatalos vasuti szállító

Bútorszállítás

Raktározás

Fuvarozás

Elvámolás

SOPRON, MANNINGER-ÚT 8–10

Kirendeltségi irodák: Sopron déli p. u. és Gysev. p. u. raktárépületeiben. S-és Sürgőnycím: Rauner,
Sopron. Telefon: 577 és 900

Sopronban

Elég nagy távolságok vannak ahhoz, hogy mindent gyalog nem lehet megtenni. Ezért
utazzék autóbuszon vagy autón.

Elegáns személyautók bel- és külföldi túrákra rendelhetők az Idegenforgalmi Irodában.
Várkerület 44. Telefon 379.

Autóbuszkirándulások rendezése.

SCARBANTIA

**HELYTÖRTÉNETI ADATOK SOPRON ÉS SOPRON VÁRMEGYE MULTJÁBÓL
GESCHICHTLICHES AUS SOPRONS UND DES KOMITATS VERGAGENHEIT**

A *Scarbantia*-könyvek a soproni helytörténeti kutatás elmélyítését szolgálják. A Soproni Szemlének ez a testvérvállalkozása elsősorban *nagyobb* tanulmányokat közöl önálló számokban, amelyeknek értékét ritka képek, okmányok, érmek stb. művészi kivitelű hasonmásai emelik. Bibliofil kivitelüknél és értékes tartalmuknál fogva minden igaz soproni könyvtárának díszére válnak. Ezekből az értekezésekből idővel a régi Sopronnak és az ősi megyének kulturális élete tárulna elének. *Ezért minden soproni támogassa a*

Scarbantiát!

Eddig megjelentek:

1. *Thier László*: Adatok az 1849. június 13-iki csornai ütközet történetéhez. (2 műmelléklettel.) P 1.-
2. *Dr. Csatkai Endre*: Idegenek a régi Sopronról. Levéltöredékek, régi útinaplók 1487–1841. (10 műmelléklettel.) P 4.-
3. *Dr. Björn Collinder*: A leghívebb város. (Báró Podmaniczky Pál dr. egyetemi tanár fordítása. (4 műmelléklettel.) P 1.-
4. *Thier, Ladislaus*: Gedrucktes und Handschriftliches über Alt-Sopron. (Mit 10 Kunstbeilagen.) P 2.4
5. *Dr. Csatkai Endre*: A soproni exlibris története. (Számos műmelléklettel.) P 8.-

Besorozott könyvek:

- Missuray-Krúg Lajos*: A nyugatmagyarországi felkelés. (IV. bővített kiadás.) P 4.8
- Dr. Mollay Károly*: Középkori soproni családnevek. P 2.-
- Thier, Ladislaus*: Palatin Fürst Paul Esterházy de Galántha (1635–1713.) Mit einem Bildnis. P 1.2
- Dr. Veszélka László*: Sopron régi németsege és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. P 2.-
- Missuray-Krúg Lajos*: Társ pohár. (Anthológia.) P 4.2
- Thier, Ladislaus*: Sopron im Spiegel alter Drucke. (Mit 8 Bildbeilagen.) P 2.2

A *Scarbantia*-könyvek Barátai, valamint a *Soproni Szemle* előfizetői az eddig megjelent 5 számot 10 pengőért kapják meg. Azonban a sorozat egyes számai helyett a *besorozott* könyvekből megfelelő értékben *tetszés szerint* választhatnak. A könyvek Thier Lászlónál szerezhetők be (Sopron, Színház-utca 16), aki tudományos intézetekkel, könyvtárakkal és írókkal *csereviszonyba is lép*.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

189 Fasc. IX. 358. i.

2 (Megjegyzés - Popup)

190 Prot. Sen. 1838. I. 378.

3 (Megjegyzés - Popup)

191 Minich József szerepelt már Molitor megválasztása idején, rajzkészségéről a helytartótanács elítélően nyilatkozott. Öreg koras hiányos képzettsége miatt a tanács sem tartja alkalmasnak, igényét csak szóban jelentette be (Fasc. IX. 358 g, Prot. Sen. 1838. I. 378), kérvényét később adta be (Prot. Sen. 1838. I. 398).

4 (Megjegyzés - Popup)

192 Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos. 7.

5 (Megjegyzés - Popup)

193 Fasc. IX. 353. a, Prot. Sen. 1838. I. 399.

6 (Megjegyzés - Popup)

194 Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos. 17, Fasc. IX. 358. h.

7 (Megjegyzés - Popup)

195 Fasc. IX. 358. g, Országos Levéltár Scol. Nat. 1838. Fons 4. Pos. 17a, Prot. Sen. 1838. II. 273.

8 (Megjegyzés - Popup)

196 Fasc. IX. 358. k.

9 (Megjegyzés - Popup)

197 Prot. Sen. 1838. II. 1033.

10 (Megjegyzés - Popup)

198 Fasc. IX. 358. d, Prot. Sen. 1838. III. 427. Ezek: 1. lánchíd; 2. lánchíd egyes részei; 3. ión oszlop; 4. dísz.

11 (Megjegyzés - Popup)

199 Fasc. IX. 358. i, Prot. Sen. 1838. III. 546.

12 (Megjegyzés - Popup)

200 Országos Levéltár Scol. Nat. 1838, Fons 8. Pos 14.

13 (Megjegyzés - Popup)

201 Fasc. IX. 358. b; Steinacker a hosszas késés miatt nyugtalan, sürgeti megerősítését a tanácsnál. (Prot. Sen. 1839. I. 927.)

14 (Megjegyzés - Popup)

202 Éber–Gombosi: Műv. lexikon 473; Csatkai E.: A soproni piktúra története. (Magyar Művészet 1928. 7. sz. 559. o.)

15 (Megjegyzés - Popup)

203 Fasc. IX. 358. i, Prot. Sen. 1838. I. 378.

16 (Megjegyzés - Popup)

204 Fasc. IX. 358. g.

17 (Megjegyzés - Popup)

205 Oed. Zeitung 1928. VII. 18. – Rajzai és festményei a soproni múzeumban.

18 (Megjegyzés - Popup)

206 Fasc. IX. 353. c, Prot. Sen. 1838. III. 208.

19 (Megjegyzés - Popup)

207 Fasc. IX. 353. d.

20 (Megjegyzés - Popup)

208 Fasc. IX. 369. a, Prot. Sen. 1840. IV. 381.

21 (Megjegyzés - Popup)

209 Fasc. IX. 358. b, Prot. Sen. 1839. II. 562.

22 (Megjegyzés - Popup)

210 Fasc. IX. 358. g.

23 (Megjegyzés - Popup)

211 Felülbírált után a rajzok visszaküldését kéri. (Fasc. IX. 358. d, Prot. Sen. 1838. III. 427.)

24 (Megjegyzés - Popup)

212 Fasc. IX. 369. a, Prot. Sen. 1840. IV. 381.

25 (Megjegyzés - Popup)

213 Prot. Sen. 1841. I. 249.

26 (Megjegyzés - Popup)

214 A helytartótanács 41945/1842. sz. magyar nyelvű, eddig ismeretlen rendelete. (Fasc. IX. 385, Prot. Sen. 1843. I. 10.)

27 (Megjegyzés - Popup)

215 Fasc. IX. 401.

28 (Megjegyzés - Popup)

216 Ezek: 1. Ornamentale Vorlagen für die Kopier-Anstalt des Wiener Gewerbevereines, verfasst von Westman, zweiten Vorsteher dieser Anstalt; 2. Ornaments des deux Crayons par Julien, Paris; 3. Neue vergleichende Darstellungen der architektonischen Ordnungen der Griechen–Römer und neueren Baumeister mit 100 Kupfertafeln; 4. Grundlagen der praktischen Baukunst. II. Theile. (Fasc. IX. 401, Tanácsjegyzőkönyv 1843. II. 127, 1845. I. 787.)

29 (Megjegyzés - Popup)

217 Tanácsjegyzőkönyv 1847. I. 324.

30 (Megjegyzés - Popup)

218 Tanácsjegyzőkönyv 1848. I. 797.

31 (Megjegyzés - Popup)

219 Az 1840., 1841. és 1844. években. (Országos Levéltár Scol. Nat. 1840. Fons 8. Pos. 17, 18; 1841. Fons 8. Pos. 7, 38; 1844. Fons 8. Pos. 1.)

32 (Megjegyzés - Popup)

220 Tanácsjegyzőkönyv 1844. III. 222.

33 (Megjegyzés - Popup)

221 Tanácsjegyzőkönyv 1847. I. 324.

34 (Megjegyzés - Popup)

222 Tanácsjegyzőkönyv 1848. I. 10.

35 (Megjegyzés - Popup)

223 Az elemi iskolák értesítői között a városi levéltárban.

36 (Megjegyzés - Popup)

224 A helytartótanács 17.662/1847. sz. magyar nyelvű, eddig ismeretlen rendelete. (Tanácsjegyzőkönyv

1847. II. 491.)

37 (Megjegyzés - Popup)

224 a Fasc. IX. 431.

38 (Megjegyzés - Popup)

225 A helytartótanács 1844-ben kiadott 26.337. sz. rendeletével hasonló szervezetű iskolát létesített az ipartanodákban, megvalósítását azonban a városi tanács 1806. évi átszervezésre hivatkozva elódázta. (Fasc. IX. 409, 447, 455, Raths-Prot. 1851. IV. 757.) Kárpáti S.: A soproni áll. főreáliskola története, 25, Lauringer E.: A soproni áll. reáliskola értesítője az 1925—26. évben, 29.

39 (Megjegyzés - Popup)

226 Az értesítők az 1850–51. évtől kezdve „1. und 2. Klasse der Unterrealschule” néven jelölik (Raths-Prot. 1852. III. 1140), az 1852. évtől a rajziskola nem szerepel.

40 (Megjegyzés - Popup)

227 Fasc. IX. 447. i.

41 (Megjegyzés - Popup)

228 Fasc. IX. 486.

42 (Megjegyzés - Popup)

229 Steinacker az alreáliskola egyik tanítóját javasolja; a segédtanító évenként 50 forint fizetést kap. (Fasc. IX. 586, Raths-Prot. 1851. IV. 757, 1852. I. 365.)

43 (Megjegyzés - Popup)

230 Vig A.: i. m. 184.

44 (Megjegyzés - Popup)

231 Fasc. IX. 519.

45 (Megjegyzés - Popup)

232 Ezzel kapcsolatban gyümölcsfaiskola működik. (Fasc. IX. 545, 578, 616, 628.)

46 (Megjegyzés - Popup)

233 Fasc. IX. 519. a–b; Veszélka L.: Tervezet mindennapos kereskedelmi iskola felállítására 1854-ben. (Kereskedelmi Szakoktatás 1938–39. évf. 60–67.)

47 (Megjegyzés - Popup)

234 A rajztanítás vasárnap délelőtt 8–10 óráig tartott. (Fasc. IX. 527.)

48 (Megjegyzés - Popup)

235 Fasc. IX. 603, Raths-Prot. 1858. 8045. és 9311. sz.

49 (Megjegyzés - Popup)

236 Fasc. IX. 611; Rohn N.: A soproni r. k. fiú- és leánynépiskolák értesítője az 1891–92-i évről; Lauringer E.: A soproni áll. reáliskola értesítője az 1925–26. évben, 61.

50 (Megjegyzés - Popup)

237 Fasc. IX. 663.

51 (Megjegyzés - Popup)

238 Fasc. IX. 619.

52 (Megjegyzés - Popup)

239 Vig A.: i. m. 185.

53 (Megjegyzés - Popup)

240 Fasc. IX. 649.

54 (Megjegyzés - Popup)

241 Fasc. IX. 661.

55 (Megjegyzés - Popup)

242 Fasc. IX. 691.

56 (Megjegyzés - Popup)

243 Tanácsjegyzőkönyv 1863. II. 5406. sz.

57 (Megjegyzés - Popup)

244 Tanácsjegyzőkönyv 1867. 3768. sz.

58 (Megjegyzés - Popup)

245 Programm der kath. städtischen Normalhaupt- und Elementarschule in Oedenburg am Schlusse des Schuljahres 1870–71, 18.

59 (Megjegyzés - Popup)

246 Lásd: A soproni rajziskola fénykora c. fejezetet (Soproni Szemle, 1939. évf. 1. sz.).

60 (Megjegyzés - Popup)

247 1815-ben a rajziskolának 6 könyve volt, 1871-ben 12; az új szerzemények német könyvek.

61 (Megjegyzés - Popup)

248 Tanácsjegyzőkönyv 1862. 4761. sz.

62 (Megjegyzés - Popup)

249 Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1049. sz.

63 (Megjegyzés - Popup)

250 Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1638. sz.

64 (Megjegyzés - Popup)

251 Tanácsjegyzőkönyv 1873. 1968. sz., Oed. Zeitung 1928. VII. 28.

65 (Megjegyzés - Popup)

Mindhárom népösszeírást *Thirring Gusztáv* ismerteti a Magyar Statisztikai Szemle különböző számaiban, továbbá II. József népszámlálásáról és multszázadi statisztikánk forrásairól írt műveiben. II. József népösszeírásának Sopron megyénél maradt példányát a vármegye közönsége annak idején elégettette. Az 1805. évi népösszeírás egyes községekre nézve a vármegyei levéltárban megtalálható. Az 1857. évi népszámlálásnak csak egy-két községre vonatkozó töredékei maradtak fenn ugyanott. Egy másik példány a Statisztikai Hivatalhoz került.

66 (Megjegyzés - Popup)

Két népösszeírás (pld. az 1786. és 1857. évek) adatainak összehasonlítása nagyszerű alkalom a családok terjeszkedésének bemutatására, ha az 1857. évi házsorban feltüntetjük az 1786. évben élt közös őstől leszármazott valamennyi utód házait, telkeit.

67 (Megjegyzés - Popup)

Földkönyvek találhatók a községek irattárában, nagyon sokszor a bírói tisztt viselt magánosoknál és a soproni törvényszék úrbéri pörirataiban.

68 (Megjegyzés - Popup)

Ilyenek az országos levéltárban: 1715. és 1720. évi regnicolaris összeírások, valamint az 1773-ból származó úrbéri tabellák, a vármegyei levéltárban: 1728. és 1828. évi regnicolaris, 1752. évi Nádasdy-féle és 1774-től kezdve a 18. századi dicalis összeírások.

69 (Megjegyzés - Popup)

Az 1853. évi földtehermentesítés, tagosítás, örökváltsági szerződések, úrbéri pörök sok más úrbéri tárgyú irattal együtt a mult század végén igazságügyminiszteri rendeletre a soproni törvényszékre kerültek s ma is ott vannak. Úrbéri pöröket tartalmaznak az úriszékek levéltárai, valamint a Helytartótanács iratanyaga is.

70 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár. Urbaria et Concriptiones 12/42–43–44, 28/55, 56/33.

71 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei I–1130 skk. Itt jegyezzük meg, hogy Sopron város egykori földesúri hatósága alá tartozó falvakra (Ágfalva, Balf, Bánfalva, Harka, Kelénpatak, Kópháza) vonatkozó adatok a soproni városi levéltárban találhatóak.

72 (Megjegyzés - Popup)

A rábaköziek Csornára és Győrbe, a megye többi részén lakók a vasvár–szombathelyi hiteleshelyre jártak. A szombathelyi káptalani levéltár különösen gazdag sopronmegyei vonatkozású anyagban. Mindhárom hiteleshelyen 1540 körül kezdődnek a sorozatos iratgyűjtemények. Csorna működése a 17. század első felében szünetelt.

73 (Megjegyzés - Popup)

Éppen ezért igen nagyfontosságú Sopron vármegye törvényhatósága által kezdeményezett, a levéltári értékek megmentését s a levéltári törvény megalkotását célzó mozgalom.

74 (Megjegyzés - Popup)

Eredetiben a bécsi Hadilevéltárban és fényképmásolatban a szegedi egyetem Földrajzi Intézetében található.

75 (Megjegyzés - Popup)

Ez a kivétel dr. Hering Zoltán javaslata.

76 (Megjegyzés - Popup)

Előkapu, Dobner-utca és Háromházter, Szent György-utca.

77 (Megjegyzés - Popup)

Kolostor-utca, Templom-utca, Új-utca.

78 (Megjegyzés - Popup)

Ferenc József-tér, Müller P.-utca, Orsolya-tér, Fegyvertár-utca.

79 (Megjegyzés - Popup)

Színház-utca (Ógabona-térre nyíló házak), Petőfi-tér.

80 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi-tér, Liszt Ferenc-utca.

81 (Megjegyzés - Popup)

Várkerület (páratlan oldal).

82 (Megjegyzés - Popup)

Várkerület (páros oldal), Ikvahíd, Széchenyi-tér.

83 (Megjegyzés - Popup)

Várkerület páros oldal Ikvahídtól Ógabonatérig, Ikvahíd.

84 (Megjegyzés - Popup)

Bástya-utca, Bécsi-utca, Bécsi-út.

85 (Megjegyzés - Popup)

Fővényverem, Jégverem, Sas-tér, Dorfmeister-utca.

86 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa-, Szélmalom-, Patak-utca.

87 (Megjegyzés - Popup)

Wieden, Hegy-utca, Híd-utca.

88 (Megjegyzés - Popup)

Paur Iván-, Ruszti-, Margitbányai-, Tómalom-utca, Pozsonyi-út.

89 (Megjegyzés - Popup)

Szt. Mihály-utca.

90 (Megjegyzés - Popup)

Uzsoda-utca, Ikvasor, Lackner-utca, Káposztáskert, Jezsuitakert, gróf Klebelsberg Kunó-utca.

91 (Megjegyzés - Popup)

Tégla-u., Hacker-, Steiner-, Hasenöhrl-téglagyár, Rákosi-, Zárányi-, Ravazd-, Póda Endre-utca.

92 (Megjegyzés - Popup)

Újteleki-utca.

93 (Megjegyzés - Popup)

Kossuth Lajos-utca, Mező-utca.

94 (Megjegyzés - Popup)

Baross-u., D. V. őrházak, Ágfalvi-út, Sörgyár melletti munkásházak, Steiner-malom.

95 (Megjegyzés - Popup)

Manninger-út, Brennbergi-út, Tóth Antal-utca, Dóczy Lajos-utca, Erzsébet-kert.

96 (Megjegyzés - Popup)

Csendőr-utca, Ősz-utca, Vadász-utca, Nádasdi-utca, Kismartoni sor.

97 (Megjegyzés - Popup)

Eszterházy-utca, Flandorffer-utca, Selmecsi-utca.

98 (Megjegyzés - Popup)

Faraktár -u., Somfalvi-út, Vित्तीय-ú., Schreiner-telep, Höflányi-u., Nagymartoni-u., Márcfalvi-út, Lépesfalvi-út, Szarvkői-út.

99 (Megjegyzés - Popup)

Balfi-utca.

100 (Megjegyzés - Popup)

Szedő-utca, Halász-utca, Végfordulat.

101 (Megjegyzés - Popup)

Balfi-út, Malom-utca, Schönherr-malom, Meggyesi-út.

102 (Megjegyzés - Popup)

Kis-utca, Fapiac.

103 (Megjegyzés - Popup)

Torna-utca, István bíró-utca, Paprét, Paprét-utca, Szigetköz.

104 (Megjegyzés - Popup)

Rozália-utca, Bercsényi-utca, Vak Bottyán-utca, Kurucdombsor.

105 (Megjegyzés - Popup)

a Kuruckörút, Locsmándi-u., Mikes K.-u., Régi Kurucdomb, Csóronfalvi-utca.

106 (Megjegyzés - Popup)

Kuruckörút, Locsmándi-köz, Mikes K.-u., Régi Kurucdomb, Csóronfalvi-utca.

107 (Megjegyzés - Popup)

Fraknói-, Gyiróti-, Szt. Mártoni-, Csávai-, Pulyai-u., Lóversenytér, Ullein-téglagyár, Vágóhíd.

108 (Megjegyzés - Popup)

Harkai-, Győri-, Kőszegi-út.

109 (Megjegyzés - Popup)

Répcetői-sor, Borisfalvi-, Malomházi-, Küllői-u., Gy. S. E. V. állomás őrházak.

110 (Megjegyzés - Popup)

Ógabonatér, Hátsó-utca, Festetics-köz.

111 (Megjegyzés - Popup)

Rákóczi-utca, Szög-utca.

112 (Megjegyzés - Popup)

Jókai-, Fasor-, Zsilip-utca, Frankenburg-út, Nándorfásor, Őrház, Malátagyár, Honvéd-út.

113 (Megjegyzés - Popup)

Vasúti-sor, Gróf Tisza István-út, Zrinyi-utca, Madách-, Felsőbüki Nagy Pál-, Nyéki-, Kaboldi-utca.

114 (Megjegyzés - Popup)

Udvarnoki-, Újlaki-, Füles-, Hunyadi-, Berzsényi-, Székeles-, Borsmonostori-, Doborjáni-u.

115 (Megjegyzés - Popup)

Balogh-Kovács S.-út, Felkelő-út, Csengeri-utca, Meyne-telep.

116 (Megjegyzés - Popup)

Alsólövér-, Hunyadi J.-, Kert-, Fácán-, Wälder József-utca.

117 (Megjegyzés - Popup)

Alsólövérek, Külső Honvéd-u., Panoráma-út, Lánzséri-, Hegyhát-, Felsőzsák-, Rózsa-, Alsóőrház-, Gesztenyés-, Winkler-, Károlymagaslati-út.

118 (Megjegyzés - Popup)

Alsólövérek, Gebhardt-, Wallner-u., Elősor, Városliget, Lajtaköz, Városligeti-út, Fáberret, Deákkút, Károly-körút, Horthy Miklós-körút.

119 (Megjegyzés - Popup)

Felsőlövérek, Felsőlövér-út, Szent István-körút, Hársfásor, Fenyves-sor, Lövész-, Ibolya-, Csongor-, Cserkész-út, Galagonya-köz.

120 (Megjegyzés - Popup)

Erzsébet-utca, Mátyás király-utca, László király-út.

121 (Megjegyzés - Popup)

Képezde-utca, Deáktér.

122 (Megjegyzés - Popup)

Domonkos-utca, Ötvös-utca.

123 (Megjegyzés - Popup)

Szedres, Kazinczy-utca, Magyar-utca, Kőfaragó-tér.

124 (Megjegyzés - Popup)

Schármár Károly javaslata.

125 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata.

126 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata.

127 (Megjegyzés - Popup)

Hárs György javaslata szerint a kocsiforgalom kizárásával.

128 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata szerint le kellene bontani az Ógabona-tér 3., Színház-utca 2., 4., 6. és 8. sz. házakat is.

129 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Hering Zoltán javaslata.

130 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata.

131 (Megjegyzés - Popup)

Hárs György, ill. Füredi Oszkár javaslata.

132 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata.

133 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Heimler Károly javaslata.

134 (Megjegyzés - Popup)

Századok X. 863. l.

135 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Imre: Sopronvármegye története I–II. Sopron, 1889, 1891.

136 (Megjegyzés - Popup)

Petersen, Carl–Scheel, Otto: Handwörterbuch des Grenz- und Ausland-Deutschtums. Breslau, 1933 ff., I, 659–746. II.

137 (Megjegyzés - Popup)

Lifschauer, G. Fr.: Bibliographie zur Geschichte, Landes- und Volkskunde des Burgenlandes 1800–1929. Linz 1933, 1935; Wels, 1938 (eddig 3 füzet közel 400 lapos terjedelemben).

138 (Megjegyzés - Popup)

Major Pál: Moson megye monographiája. Magyar-Óvár, 1878, 1886; Vasvármegye (Magyarország vármegyéi és városai, III). Budapest, 1898. *Polány István* kis munkája (Nyugatmagyarország néprajzi története, 1936 és folytatása a Vasi Szemlében) az egyetlen magyar kísérlet Nyugatmagyarország népiségtörténetének összefoglalására.

139 (Megjegyzés - Popup)

Sopron vármegye története I. Budapest, 1938. 8°. XIV+1015 lap.

140 (Megjegyzés - Popup)

A magyar helytörténetírás problémái, *Vigilia* I, 91–108. II.

141 (Megjegyzés - Popup)

Maár Károly–Mollay Károly: A soproni és sopronmegyei helytörténetírás módszere s feladatai (Különnyomat a Soproni Szemléből). Sopron, 1938–9.

142 (Megjegyzés - Popup)

A vármegyéek történeti monographiájának tervrajza. Századok VI, 412. II.

143 (Megjegyzés - Popup)

Vélemény a megyei monographiák tervrajza ügyében. Századok XXVIII, 364. II.

144 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország népei a XI. században (Különnyomat a Szt. István-Emlékkönyv II. kötetéből). Budapest, 1938, 374. l.

145 (Megjegyzés - Popup)

Ez utóbbira még visszatérünk.

146 (Megjegyzés - Popup)

Ausztria története. Budapest, 1899.

147 (Megjegyzés - Popup)

A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest, 1899².

148 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Történet I. Budapest, 1935² (Belitzky még az első kiadást használja. V. ö. a 146. lap első lapalji jegyzetét.)

149 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. még különösen a közel 100 lapra terjedő „Az országos politika sodrában” c. fejezetet (795–887. ll.).

150 (Megjegyzés - Popup)

La Hongrie Occidentale (Questions de l'Europe Orientale 5). Paris–Budapest 1920.

151 (Megjegyzés - Popup)

Osztárak részről erre *Brunner Ottó* mutatott rá: Geschichte des Burgenlandes im Rahmen der deutsch-ungarischen Beziehungen. Deutsche Hefte für Volks- und Kulturbodenforschung I (1930–31), 152. ll.

152 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanígy nincs értelme, hogy a szerző íveken keresztül sorolja fel a főispánokra és alispánokra vonatkozó, sokszor csak a szereplés jelentéktelen körülményeit feltüntető adatokat, holott egy táblázat itt többet mondott volna, mint összefüggéstelen adatok felsorolása. V. ö. *Holub József*: Zala megye története a középkorban I. Pécsent, 1929, 441. ll.

153 (Megjegyzés - Popup)

A csornai premontrei prépostság alapítása és birtokszerzeményei a nemzetiségi kegyuraság korában. Regnum. Egyháztörténeti évkönyv. Budapest, 1936, 61. ll.

154 (Megjegyzés - Popup)

Vasi Szemle, IV (1937), 194. ll.

155 (Megjegyzés - Popup)

1453 július 30-án ugyanis Imre csornai fráter követeli Gusman János soproni polgártól azt a 4 aranyforintot és 70 bécsi dénárt, amelyet a néhai csornai Jákó *zu dem paw der kirchen ze Chorna geschäft hat* (Sopron sz. k. város bírói ítéletkönyve 73. l. Lad. IX et I nr. 3). Belitzky a megyei templomokra vonatkozó adatok felsorolásánál (961. ll.) nem említi Csornát.

156 (Megjegyzés - Popup)

Nem használja pl. *Weis János Nepomuk* okmánytárát sem: *Urkunden des Cistercienser-Stiftes Heiligenkreuz im Wiener Walde* (Fontes Rerum Austriacarum, XI, XVI). Wien, 1856, 1859, 2 kötet.

157 (Megjegyzés - Popup)

Attila fiai és utódai történelme II. Pest, 1865, 345. l.

158 (Megjegyzés - Popup)

Temes vármegye és város története I. Budapest, 1914, 88. l.

159 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és Mosony vármegye történelmi földrajzához. Századok XXXIV (1900), 14. l.

160 (Megjegyzés - Popup)

A jeruzsálemi Szent János-lovagrend Magyarországon. Budapest, 1928, 95. l.

161 (Megjegyzés - Popup)

Az eredetiben: „Quod sagittarios nostros de Comitatu Soproniensi, ... a solutine tributis de vineis suis propriis, quod *Koro-cheber* nuncupatur, expeditos esse volumus” (*Fejér, Georgius*, Codex diplomaticus V. 1, 25. l.). V. ö. még *Czuczor-Fogarasi* szótárát a *karócsöbör* címszónál.

162 (Megjegyzés - Popup)

A Hanság földrajza. Szeged 1930; Sopron régi németisége és a német nyelv feltűnése a városi kancelláriában. Sopron, 1934.

163 (Megjegyzés - Popup)

A honfoglaló magyarság kialakulása. Budapest, 1930, 247. ll.

164 (Megjegyzés - Popup)

Finnugor rokonságunk. Budapest, 1937, 101–2. ll.

165 (Megjegyzés - Popup)

A honfoglaláskori Magyarország. Budapest, 1925–29, 398–401. ll.

166 (Megjegyzés - Popup)

Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936. Bírálatai közül v. ö. különösen

Knieszsa Istvánét: Westungarische Ortsnamen. Ungarische Jahrbücher XVII (1937), 275. ll.

167 (Megjegyzés - Popup)

Összehasonlításul v. ö. *Belitzky Jánosnak és Knieszsa Istvánnak* a Domanovszky-Emlékkönyvben (Budapest, 1937) megjelent tanulmányát.

168 (Megjegyzés - Popup)

Németh: i. m. 245. l.

169 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. *Bán Imre*: A brennbergi kőszénbányászat története 1759-től 1792-ig (Különnyomat a Bányászati és Kohászati Lapokból). Budapest, 1936.

170 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre dr.: „Régi soproni házak, régi soproni családok” című munkájában külön fejezetet szentel a régi cégéres boltoknak.

171 (Megjegyzés - Popup)

Mihályi Ernő: Dorfmeister és a barok képírás Sopronban, 51–52. o. Magyar Művészet, IV. évf., 552. o.

172 (Megjegyzés - Popup)

Képe a Soproni képeskönyv 82. oldalán, továbbá a Magyar Művészet IV. évfolyamának 572. oldalán is szerepel.

173 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: i. m.

174 (Megjegyzés - Popup)

Sonnwirthshaus.

175 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E. dr. idézett munkájában külön fejezet szól az üzlet történetéről, 16–22. o. *Payr S.*: „Zinzendorf és Sinzendorf grófok Sopronban” c. cikkében (Soproni Szemle, I. évf., 102–3. l.) szintén foglalkozik az üzlet történetével.

176 (Megjegyzés - Popup)

Képe a Soproni képeskönyv 93. oldalán.

177 (Megjegyzés - Popup)

Fasc. IX. 431.

178 (Megjegyzés - Popup)

1939 júl. 31-ig.